

HANDEL LUDŹMI W POLSCE

MATERIAŁY DO RAPORTU

**MINISTERSTWO SPRAW WEWNĘTRZNYCH
I ADMINISTRACJI**

Warszawa, 2007 r.

Opracowano w Zespole do Spraw Handlu Ludźmi
Departamentu Polityki Migracyjnej MSWiA

Wydano w ramach realizacji Krajowego Programu Zwalczenia
i Zapobiegania Handlowi Ludźmi
na lata 2007-2008

SPIS TREŚCI

Przedmowa	5
PIOTR MIERECKI	
Zwalczanie i zapobieganie handlowi ludźmi w Polsce – próba bilansu	6
URSZULA KOZŁOWSKA	
Problematyka prawna – handel ludźmi w dokumentach międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę	12
BARBARA NAMYSŁOWSKA-GABRYSIAK	
Analiza orzeczeń sądowych pod kątem zgodności z definicją zawartą w aktach międzynarodowych, w szczególności w Protokole z Palermo	23
ELEONORA ZIELIŃSKA	
Definicja handlu ludźmi: projekt ustawowego uregulowania	40
KRZYSZTOF KARSZNICKI	
Handel ludźmi w świetle badań postępowań karnych prowadzonych w latach 1995-2006	46
Oprac. ZARZĄD OPERACYJNO-ŚLED CZY KOMENDY GŁÓWNEJ STRAŻY GRANICZNEJ, WYDZ. III ANALIZY KRYMINALNEJ	
Zwalczanie przestępstwa handlu ludźmi przez Straż Graniczną	60
AGNIESZKA OBSZNAJCZYK	
Profil społeczno-demograficzny ofiar handlu ludźmi	72
KATARZYNA FENIK	
Charakterystyka handlu dziećmi z perspektywy Polski	82
MARCIN WIŚNIEWSKI	
Handel ludźmi – statystyka	96
MARCIN WIŚNIEWSKI	
Informacja na temat poszukiwania statystyk dotyczących polskich ofiar handlu ludźmi w poszczególnych państwach europejskich	120
Zestawienie zrealizowanych projektów badawczych i szkoleniowych dotyczących problematyki handlu ludźmi	132
Streszczenie	135
English Summary	137

TABLE OF CONTENTS

Foreword	5
PIOTR MIERECKI	
Combating and preventing trafficking in human beings in Poland – balance attempt	6
URSZULA KOZŁOWSKA	
Legal problems – trafficking in human beings in the international documents ratified by Poland	12
BARBARA NAMYSŁOWSKA-GABRYSIAK	
Analysis of the judgments paying special attention to compliance with the definition included in the international acts, especially in the Palermo Protocol ...	23
ELEONORA ZIELIŃSKA	
Definition of trafficking in human beings: draft statutory rule	40
KRZYSZTOF KARSZNICKI	
Trafficking in human beings in the light of the research into the criminal proceedings instituted in the 1995-2006 period	46
Developed by OPERATION AND INVESTIGATION MANAGEMENT AT THE BORDER GUARD GENERAL HEADQUARTERS III CRIMINAL ANALYSIS DEPARTMENT	
Combating the crime of trafficking in human beings by the Border Guard	60
AGNIESZKA OBSZNAJCZYK	
Social and demographic profile of the victims of trafficking in human beings	72
KATARZYNA FENIK	
Description of the sale of children from the point of view of Poland	82
MARCIN WIŚNIEWSKI	
Trafficking in human beings – statistics	96
MARCIN WIŚNIEWSKI	
Information on seeking statistics on Polish victims of trafficking in human beings in the respective European countries	120
List of implemented research and training projects concerning the problems of trafficking in human beings	132
Summary	135
English Summary	137

Przedmowa

Oddajemy do rąk Czytelnika publikację „*Handel ludźmi w Polsce. Materiały do raportu*”, stanowiącą z jednej strony próbę opisu zjawiska, a zwłaszcza charakterystykę form handlu ludźmi, metod działania sprawców i profilu ofiary handlu ludźmi, z drugiej – zmian w przepisach prawnych, polskich i międzynarodowych. Zadanie, jakie publikacja ma spełniać, polega zatem na przekazaniu informacji na temat obecnego stanu rzeczy. Publikacja spełnia jeszcze inny cel, a mianowicie wskazuje te kierunki działań, które powinny zostać w najbliższym czasie podjęte.

Przekazywane materiały w zamyśle miały stanowić raport na temat handlu ludźmi. Mając jednak świadomość braku pewnych informacji, wynikającego z ich niedostępności, niniejsza publikacja ogranicza się do analizy tylko niektórych kwestii dotyczących tego zjawiska.

Publikację kierujemy przede wszystkim do przedstawicieli organów ścigania, mając nadzieję, że zaprezentowane przypadki handlu ludźmi przybliżą istotę zjawiska; przypadki, które w praktyce trudno zidentyfikować. Adresatami książki są także przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości, organizacji pozarządowych, pracownicy naukowcy i wszyscy ci, którzy w swojej pracy mają lub mogą mieć do czynienia z ofiarami handlu ludźmi.

Piotr Mierecki
Sekretarz Zespołu do Spraw Zwalczenia
i Zapobiegania Handlowi Ludźmi

ZWALCZANIE I ZAPOBIEGANIE HANDLOWI LUDŹMI W POLSCE – PRÓBA BILANSU

Trudne początki

Jednym z ubocznych skutków przemian zachodzących w Polsce począwszy od 1989 r. jest pojawienie się nowych rodzajów przestępczości. Otwarcie granic i rozwój seks-biznesu spowodowały, iż także Polska została dotknięta zjawiskiem handlu ludźmi. Stanowiąc początkowo głównie kraj pochodzenia ofiar, kobiet wykorzystywanych do eksploatacji seksualnej w krajach Europy Zachodniej, z czasem stała się krajem tranzytowym dla ofiar z krajów na wschód od Bugu, a następnie także krajem docelowym.

W reakcji na to zjawisko upowszechniające się dynamicznie w całej Europie, z inicjatywy holenderskiej organizacji pozarządowej STV w 1995 r., w Warszawie powołano do życia Fundację „La Strada” (Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu „La Strada”). Ten moment można uznać za początek historii zorganizowanych, planowych działań przeciwko handlowi ludźmi w Polsce. Nie znaczy to, że takie działania w wykonaniu służb odpowiedzialnych za ściganie tego przestępstwa nie miały miejsca. Jednak pojawienie się „La Strady” wiązało się z nowym podejściem do zjawiska i jego ofiar. Aktywność Fundacji, oprócz wspierania ofiar przymuszonej prostytucji i handlu ludźmi, obejmowała także akcje informacyjne i lobbingowe, mające na celu informowanie społeczeństwa o problemie i zachęcanie władz do skutecznej reakcji na to przestępstwo.

Drugim momentem kluczowym było podpisanie przez Polskę *Konwencji NZ przeciwko przestępczości zorganizowanej* (Palermo, grudzień 2000 r.). Wśród protokołów dodatkowych do niej był *Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi*. Z podpisaniem i ratyfikacją Konwencji i protokołów związana była konieczność przyjrzenia się polskiemu prawu i praktyce, co w rezultacie podniosło świadomość administracji co do istoty zjawiska i sposobów radzenia sobie z jego prewencją i zwalczaniem.

Nowy etap w podejściu do handlu ludźmi w Polsce otworzyło podpisanie, w sierpniu 2001 r., w ramach Globalnego Programu Narodów Zjednoczonych przeciwko Handlowi Ludźmi, *Programu współpracy pomiędzy Rządami Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Czeskiej a Biurem ds. Walki z Narkotykami i Zapobiegania Przestępczości/Centrum Zapobiegania Przestępczości Międzynarodowej ONZ: „Reakcja prawno-karna na handel ludźmi w Czechach i Polsce”*. Wkrótce potem, w styczniu 2002 r., celem realizacji ww.

Programu, powołana została Grupa Robocza skupiająca przedstawicieli instytucji administracji rządowej, Fundacji „La Strada” i Uniwersytetu Zielonogórskiego (Zakład Poradnictwa Młodzieżowego i Edukacji Seksualnej). Jednym z zadań Programu nałożonych na administrację rządową było przygotowanie krajowej strategii zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi.

Trzeba tu zauważyć, że już jesienią 2001 r. podczas zorganizowanych z inicjatywy Fundacji „La Strada” obrad „okrągłego stołu” poświęconych problematyce handlu ludźmi, pojawił się postulat przygotowania krajowej strategii zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi.

Powstał korzystny zbieg okoliczności sprzyjający realizacji tego zamierzenia. Prace toczyły się głównie w ramach Grupy Roboczej, a ich owocem był projekt dokumentu, który powstał jesienią 2002 r. Na skutek biurokratycznej mitręgi dopiero w rok później został on zatwierdzony przez Radę Ministrów jako *Krajowy Program Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi* (warunkiem akceptacji Programu było pominięcie propozycji pociągających za sobą wydatki z budżetu państwa).

Program był pierwszym tego typu dokumentem na gruncie polskim. Zawierał opis zjawiska w oparciu o wiedzę zgromadzoną w Biurze ds. Przestępczości Zorganizowanej Prokuratury Krajowej oraz opis stanu prawnego (autorstwa prok. K. Karsznickiego). Odwoływał się, wobec braku definicji handlu ludźmi w polskim prawodawstwie, do definicji zawartej w Protokole ONZ. Protokół był też, w znacznej mierze, punktem odniesienia, jeśli chodzi o zadania, jakie zostały w *Programie* zapisane. Horyzont czasowy ich realizacji wyznaczono na ok. 1,5 roku.

Zgodnie z zapisami *Programu*, w marcu 2004 r., Prezes Rady Ministrów Zarządzeniem nr 23 powołał międzyresortowy Zespół do Spraw. Zapobiegania i Zwalczania Handlu Ludźmi – ciało doradcze, któremu z urzędu przewodniczy podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji. Do udziału w pracach Zespołu, od chwili jego powstania, zostały zaproszone organizacje pozarządowe. Istniejąca *de facto* Grupa Robocza została w nowym kształcie ustanowiona jako Grupa Robocza Zespołu z zadaniem bieżącej wymiany informacji i monitorowania realizacji *Programu*. W ten sposób powstały narzędzia instytucjonalne pozwalające na „zagospodarowanie” problematyki handlu ludźmi w Polsce. Co więcej, oba ww. wydarzenia były demonstracją nowego, wielodyscyplinarnego podejścia do zjawiska, podejścia skoncentrowanego na ofierze handlu ludźmi.

Czas działania

Jakie efekty przyniosła realizacja *Krajowego Programu* i następujących po nim programów na lata 2005-2006 oraz 2007-2008? Czy nasza odpowiedź, działania podejmowane przez instytucje odpowiedzialne za prewencję i zwalczanie handlu ludźmi oraz wsparcie jego ofiar, jest adekwatna do wyzwania, przed którym stoimy?

Organizacja

Zacząć trzeba od mechanizmów wymiany informacji i koordynacji działań. Celem uzupełnienia istniejących już struktur zainicjowano coroczne (marzec 2006, czerwiec 2007) konferencje krajowe nt. handlu ludźmi – forum dla wymiany poglądów pomiędzy ekspertami pochodzącymi z różnych instytucji, w tym organizacji pozarządowych i środowisk naukowych. Ich owocem są rekomendacje, które pozwalają na weryfikację lub uzupełnienie zadań zapisanych w krajowych programach.

W MSWiA, Departamencie Polityki Migracyjnej został wyodrębniony Zespół do Spraw Handlu Ludźmi, którego zadaniem jest wspieranie realizacji zadań nałożonych na resort spraw wewnętrznych w ramach krajowych programów, wdrażanie *Programu Wsparcia i Ochrony Ofiar/Świadków Handlu Ludźmi* (cudzoziemców) oraz obsługa prac Zespołu międzyresortowego i jego Grupy Roboczej.

Kwestią fundamentalną dla skutecznego ścigania organizatorów handlu ludźmi jest dostosowana do potrzeb struktura organizacyjna organów ścigania. W tej dziedzinie dokonał się znaczący postęp, jeśli zważyć na fakt, iż w 2003 r. w KGP za tę problematykę odpowiadała jedna osoba, zaś począwszy od września 2006 roku w Komendzie funkcjonuje Centralny Zespół do Spraw Handlu Ludźmi, natomiast od września 2007 r. analogiczne zespoły w komendach wojewódzkich, koordynatorzy ds. handlu ludźmi w oddziałach Straży Granicznej oraz konsultanci we właściwych terytorialnie jednostkach Biura ds. Przestępczości Zorganizowanej Prokuratury Krajowej. Dla sprawnego działania tych struktur niezbędne jest jednak profesjonalne przygotowanie osób realizujących zadania w ich ramach, właściwe ich oprzyrządowanie techniczne, jak i wytworzenie mechanizmów koordynacji pomiędzy tymi podmiotami.

Zmiany w prawie

W ramach krajowych programów przeprowadzono istotne zmiany w prawie

Pierwszą inicjatywą, która niestety nie została dotąd sfinalizowana, było zaproponowanie zmian w kodeksie karnym – wprowadzenie doń definicji handlu ludźmi. Ze względu na fakt, iż Ministerstwo Sprawiedliwości przeciwne było wprowadzeniu zmian bez uprzedniej analizy orzeczeń została ona wykonana w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości. Ponieważ analiza potwierdziła opinię o potrzebie umieszczenia definicji w kodeksie, zadanie takie zostało zapisane w *Programie* na lata 2007-2008 i stosowny zapis, powstały w oparciu o propozycję przygotowaną na zlecenie MSWiA, znalazł się w projekcie zmian kodeksu przedłożonym parlamentowi. W projekcie tym znalazły się też propozycje zapisów dotyczących objęcia sankcją karną także przygotowań do przestępstwa oraz podwyższenia sankcji za to przestępstwo do lat 15. Rozwiązanie parlamentu uniemożliwiło zakończenie tych prac.

Druga inicjatywa, tym razem udana, dotyczyła zmian w ustawie o cudzoziemcach. Zmiany te wprowadzono *Ustawą z dnia 22 kwietnia 2005 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach i ustawy o udzielaniu ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw*. Weszły one w życie 1 października 2005 r. i są zgodne z przepisami Dyrektywy Rady 2004/81/WE z 29 kwietnia 2004 r. Dotyczą one wydania wizey pobytowej ofierze handlu ludźmi, obywatelowi państwa trzeciego, na okres 2 miesięcy na czas na zastanowienie się nad decyzją o współpracy z właściwymi władzami oraz wydania zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony ofierze, która podjęła taką współpracę.

Co ważne, nowe zapisy ustawy nie pozostały martwą literą. Celem ich praktycznego wdrożenia ustalono, że zobowiązania państwa wobec ofiar finansowane będą z budżetu państwa w trybie umowy zlecenia zadania publicznego pomiędzy Ministrem SWiA a wyłonioną w drodze konkursu ofert organizacją pozarządową. W latach 2006-2007 wykonawcą *Programu Wsparcia i Ochrony Ofiar/Świadków Handlu Ludźmi* (cudzoziemców) była Fundacja „La Strada”. Dzięki *Programowi* zabezpieczone zostały potrzeby ofiar handlu ludźmi-cudzoziemców w zakresie opieki medycznej, psychologicznej oraz prawnej. Powstały w ten sposób podstawy pod, opisywany w zaleceniach OBWE *National Referral Mechanism*, system opieki nad ofiarami handlu ludźmi. Dalszym krokiem na tej drodze była kolejna zmiana w prawie, a mianowicie nowelizacja ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. Nowe jej przepisy, które weszły w życie 1 kwietnia 2007 r., zakładają objęcie systemem

pomocy społecznej ofiar handlu ludźmi, będących obywatelami Polski, jak również obywatelami państw trzecich.

Przedstawione powyżej zmiany w prawie z pewnością nie wyczerpują katalogu zmian, które należy jeszcze przeprowadzić. Najbliższe zadania w tej dziedzinie to analiza stanu prawnego pod kątem efektywności ścigania handlu ludźmi do pracy przymusowej. Zapewne trzeba będzie też ponownie przyjrzeć się przepisom dotyczącym handlu dziećmi, a w szczególności regulacjom dotyczącym dzieci cudzoziemskich bez opieki. Znikoma wykrywalność tych specyficznych form handlu ludźmi skłania do poszukiwania słabych stron systemu ich ścigania. Przebieg międzynarodowej dyskusji ekspertów wskazuje, iż powszechne jest przekonanie, że brakuje zarówno dobrych narzędzi prawnych, jak i przygotowanego, przeszkolonego personelu.

„Personel”

Ustawiczne szkolenie tych wszystkich, którzy na różne sposoby mają do czynienia z handlem ludźmi lub jego ofiarami, jest zagadnieniem kluczowym z punktu widzenia efektywności działań mających na celu zapobieganie i zwalczanie tego przestępstwa. W ciągu ostatnich czterech lat wykonany został znaczący wysiłek w tej dziedzinie. Problematyka handlu ludźmi została wprowadzona do szkolenia podstawowego policjantów i funkcjonariuszy Straży Granicznej. Przeprowadzono cykl szkoleń obejmujących cały kraj celem przygotowania policjantów, strażników granicznych, prokuratorów, sędziów i pracowników socjalnych do stosowania procedur z udziałem ofiar handlu ludźmi. Kontynuowane są szkolenia na poziomie specjalistycznym. Opracowano także wskazówki dla prokuratorów prowadzących postępowania dotyczące handlu ludźmi. Co więcej, staraniem Grupy Roboczej Zespołu międzyresortowego wydane zostały materiały szkoleniowe dla funkcjonariuszy, a także zrealizowane przez Fundację „La Strada” filmy instruktażowe. Finalizowane ponadto są prace nad wydaniem podręcznika dla funkcjonariuszy nt. zwalczania handlu dziećmi. Powstało, przygotowane przez Fundację „La Strada”, przy wsparciu MSWiA, opracowanie dotyczące najlepszych praktyk w zakresie organizacji szkoleń. Gama przedsięwzięć realizowanych w tym zakresie jest zatem coraz szersza. Co istotne, coraz częściej inicjatywy tego typu podejmowane są lokalnie, oddolnie, jedynie przy wsparciu instytucji centralnych.

Nowym zadaniem w tej dziedzinie jest przygotowanie funkcjonariuszy służb policyjnych, ale także Służby Celnej i Państwowej Inspekcji Pracy (w związku z ich kompetencjami w zakresie kontroli legalności zatrudnienia) do ujawniania przypadków handlu ludźmi do pracy przymusowej i identyfikacji ofiar tego przestępstwa. Coraz skuteczniej ścigając tego typu przestępstwa popełniane w stosunku do obywateli polskich poza granicami kraju, pozostajemy niejako bezradni wobec takich przypadków na naszym terytorium.

Współpraca międzynarodowa

Przeprowadzone szkolenia owocują wzrostem poziomu wiedzy i umiejętności funkcjonariuszy publicznych odpowiedzialnych za ściganie handlu ludźmi. Widoczny jest wzrost liczby postępowań dotyczących handlu ludźmi. Nastąpił też zdecydowany rozwój współpracy międzynarodowej, jeśli chodzi o służby policyjne i prokuraturę. Spektakularnym tego przejawem były w 2006 r.: operacja „Terra Promessa” przeprowadzona we współpracy ze stroną włoską oraz polsko-hiszańska operacja („Valencia”), także dotycząca handlu ludźmi do pracy przymusowej. Co więcej, z inicjatywy strony polskiej odbyło się szereg spotkań ekspertów poświęconych różnym aspektom handlu ludźmi. Spotkania odbywały się w formule wielostronnej (np. Grupa G6) lub bilateralnej (np. spotkania polsko-ukraińskie).

Nie znaczy to, że nie są konieczne dalsze wysiłki na rzecz usprawnienia współpracy międzynarodowej. Nadal liczne są przypadki, kiedy to przewlekłe procedury udzielania pomocy prawnej stają na przeszkodzie doprowadzenia do pomyślnego końca spraw wykraczających zasięgiem poza granice jednego kraju.

Wsparcie i ochrona ofiar

W dziedzinie wsparcia i ochrony ofiar handlu ludźmi wydarzeniem największej wagi było uruchomienie *Programu Wsparcia i Ochrony Ofiar/Świadców Handlu Ludźmi* (cudzoziemców). Powolny wzrost liczby osób objętych *Programem* (2006 – 11 pokrzywdzonych cudzoziemców, 2007 – 18) zdaje się świadczyć o przydatności tego narzędzia. Z drugiej strony, wydaje się jednak, że nie jest ono wykorzystywane w dostatecznym stopniu, ze stratą dla prowadzonych postępowań i ofiar nimi objętych. Konieczne jest więc wzmocnienie wysiłków na rzecz upowszechnienia wśród funkcjonariuszy wiedzy na temat tego rozwiązania.

Krokiem naprzód jest wspomniana wyżej nowelizacja ustawy o pomocy społecznej, która daje formalne podstawy pod stworzenie systemu pomocy ofiarom polskim i cudzoziemskim. Oznacza to jednak jednocześnie ogromne zadanie przygotowania licznych kadr pomocy społecznej do świadczenia pomocy w sposób kompetentny. Aby można było mówić w sposób uprawniony o systemie opieki nad ofiarami, konieczne jest nie tylko stworzenie faktycznych możliwości objęcia ich opieką na terenie całego kraju, ale i mechanizmu koordynacji tych działań w odniesieniu do ofiar współpracujących z władzami. Poza tym nadal nierozwiązany pozostaje problem wsparcia ofiar po okresie interwencji kryzysowej, tj. ich reintegracji. Wydaje się, że zgromadzone w ramach Programu IRIS doświadczenia winny być wykorzystane w celu zaprojektowania i wdrożenia trwałych rozwiązań w tej dziedzinie.

Trudnym wyzwaniem pozostaje opracowanie procedur postępowania z dziećmi – ofiarami handlu ludźmi, w szczególności dziećmi cudzoziemskimi.

Prewencja

Wiele do życzenia pozostawiają działania podejmowane na polu prewencji. Jest to w znacznej mierze rezultat faktu, iż ciągle jeszcze bardzo słabe jest rozpoznanie zjawiska, brak kompleksowych badań naukowych na jego temat (chlubnym wyjątkiem jest na tym polu aktywność Ośrodka Badań Handlu Ludźmi Uniwersytetu Warszawskiego), brak wiedzy na temat profilu potencjalnej ofiary. Tym samym utrudnione jest prowadzenie kampanii informacyjnych. Realizowane akcje kierowane są ciągle do dość ogólnych kategorii adresatów – Polaków wyjeżdżających do krajów europejskich w poszukiwaniu pracy (broшуra „Kompas podróży”, ulotki, ogłoszenia w pismach zawierających oferty pracy), młodzieży (komiks Rady Europy), czy też cudzoziemców przyjeżdżających do Polski w poszukiwaniu pracy (ulotki) – i mają ograniczony zasięg. W przyszłości należy przewidzieć zarówno znaczące poszerzenie kręgu odbiorców – kampanie uświadamiające w środkach masowego przekazu, jak i dotarcie z informacją do grup najbardziej narażonych na wiktymizację.

Próba bilansu

Przedstawiona powyżej próba bilansu ma siłą rzeczy charakter szkicowy, dotyka w sposób ogólny tylko najważniejszych kwestii. Tym, którzy są zainteresowani szczegółową

informacją na temat zrealizowanych działań, polecam sprawozdania z wykonania krajowych programów umieszczone na stronie internetowej MSWiA (www.mswia.gov.pl/thb).

Wydaje się, że w sposób uprawniony można stwierdzić, iż dokonał się znaczący postęp w dziedzinie zwalczania handlu ludźmi i wspierania jego ofiar. Stworzony został fundament, na którym można budować nowe, dalej idące rozwiązania. Jednocześnie poszerzająca się wiedza na temat zjawiska pozwala na identyfikację licznych słabości i luk po stronie tych sił, które w zwalczanie tego przestępstwa i wspieranie jego ofiar są zaangażowane. Rysujące się wyzwania mają poważny ciężar gatunkowy. Taki stan rzeczy nie pozwala na poprzestanie na satysfakcji z tego, co udało się osiągnąć, zmusza do krytycznej oceny dotychczasowego dorobku i kontynuowania wysiłków, podjęcia kolejnych, nowych wyzwań.

PROBLEMATYKA PRAWNA – HANDEL LUDŹMI W DOKUMENTACH MIĘDZYNARODOWYCH RATYFIKOWANYCH PRZEZ POLSKĘ

Polska podpisała i ratyfikowała szereg aktów prawa międzynarodowego, przyjmując tym samym określone standardy w zakresie definiowania przestępstwa handlu ludźmi oraz sposobów jego zwalczania czy zapobiegania mu. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych, Unii Europejskiej, Międzynarodowej Organizacji Pracy czy Rady Europy regulują nie tylko zakres kryminalizacji zachowań, ale także zawierają zalecenia umożliwiające udzielanie skutecznej pomocy ofiarom tego przestępstwa.

Mimo, że społeczność międzynarodowa zaczęła dostrzegać problem handlu ludźmi na przełomie XIX i XX wieku, termin „handel ludźmi” nie był sprecyzowany w prawie międzynarodowym aż do 2000 r.¹, tj. do czasu powstania tzw. Protokołu z Palermo. Polska ratyfikowała ten dokument dopiero w 2003 r.

W polskim kodeksie karnym brak jest definicji handlu ludźmi. Przestępstwo to zostało ujęte w dwóch przepisach kodeksu, tj. w art. 253 k.k. (mówiącym wprost o handlu ludźmi) oraz w art. 204 § 4 k.k. (penalizującym zwabienie i uprowadzenie innej osoby w celu uprawiania prostytucji za granicą). Brak definicji tego przestępstwa powoduje szereg problemów², zwłaszcza prowadzi do różnic w orzecznictwie sądów w zakresie interpretacji kodeksowego pojęcia „uprawia handel ludźmi”.³ Z uwagi na brak definicji w kodeksie

¹ Po raz pierwszy termin „handel białymi niewolnikami” został użyty na międzynarodowej konferencji poświęconej problematyce handlu ludźmi w Paryżu w 1902 r., a następnie w dokumencie Porozumienie międzynarodowe z 18 maja 1904 r. w sprawie zwalczania handlu białymi niewolnikami. Dotyczył on handlu sprzedaży ludzi w celach wyzysku seksualnego. „Handel kobietami i dziećmi” to z kolei termin użyty w 1921 r. na kolejnej konferencji tego typu; był on odtąd używany w dokumentach Ligi Narodów (pierwszy dokument to Konwencja o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi z 30 września 1921 r.) oraz Organizacji Narodów Zjednoczonych (Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji z 21 marca 1950 r.). Oba dokumenty zostały ratyfikowane przez Polskę, *Zwalczanie handlu ludźmi: prewencja poprzez rozwiązania prawne. Raport*, P. Rudnicka (red.), Stowarzyszenie Praw Człowieka im. Haliny Nieć, Kraków 2003, s. 10-14.

² Nieprecyzyjność art. 253 § 1 k.k. może m.in. powodować trudności w sformułowaniu zarzutów z tego przepisu czy stwarzając możliwość kwalifikacji prawnej z innych przepisów (np. z art. 204 k.k., 203 k.k. czy 197 k.k.) przy stwierdzeniu łagodniejszą sankcję. Zob. wyniki badań ankietowych w artykule J. Warzeszkiewicz, *Opinie funkcjonariuszy ochrony porządku prawnego na temat wprowadzenia definicji handlu ludźmi do kodeksu karnego*, (w): *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Z. Lasocik (red.), Warszawa 2006, s. 231-235.

³ Więcej na temat orzecznictwa polskich sądów w sprawach o handel ludźmi w artykule B. Namysłowskiej-Gabrysiak, s. 27-37.

karnym szczególnie ważne wydaje się stosowanie definicji zawartych w ratyfikowanych dokumentach międzynarodowych. Przeprowadzona analiza orzecznictwa polskich sądów w sprawach o handel ludźmi wykazała jednak, że definicja handlu ludźmi zawarta w Protokole z Palermo nie zawsze jest stosowana w praktyce, co więcej sam Protokół nie penalizuje wszystkich przypadków handlu ludźmi (o czym dalej). Z tego powodu w „Krajowym Programie Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi na lata 2007-2008”⁴ zapisano zadanie polegające na wypracowaniu i wprowadzeniu przez Ministerstwo Sprawiedliwości do kodeksu karnego definicji handlu ludźmi.

Poniższy artykuł zawiera przegląd przepisów ratyfikowanych dokumentów międzynarodowych obowiązujących Polskę w odniesieniu do przepisów polskich.

1. ORGANIZACJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

Za najistotniejszy dokument ratyfikowany przez Polskę w ostatnich latach uznaje się **Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi** (tzw. Protokół z Palermo), uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. **Ratyfikacja** Protokołu nastąpiła **26 września 2003 r.** (Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 160).

Zgodnie z art. 1 Protokołu, powinien on być interpretowany łącznie z Konwencją, co oznacza, że handel ludźmi to po pierwsze, przestępstwo popełniane przez sprawców działających w zorganizowanej grupie przestępczej, po drugie, przestępstwo o charakterze międzynarodowym, co znacznie zawęży możliwość stosowania jego definicji.

Co ważne, pozostałe analizowane w artykule dokumenty – z wyjątkiem drugiego Protokołu dodatkowego do Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej – odchodzą od takiego ujęcia handlu ludźmi.

Art. 3 pkt (a) „**Handel ludźmi** oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły, lub też z zastosowaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy, wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu jej wykorzystania. **Wykorzystanie** obejmuje czerpanie korzyści z prostytucji innych osób, lub inne formy wykorzystywania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie, albo usunięcie organów ludzkich”.

(b) „**zgoda ofiary** handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie określone w art. 3 pkt (a) nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z metod wymienionych w tym punkcie”.

(c) „werbowanie, transport, przekazanie, przechowywanie lub przyjęcie dziecka celem jego wykorzystania uznawane jest za handel ludźmi nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z metod wymienionych w pkt (a)”.

(d) „**dziecko** oznacza osobę, która nie ukończyła 18 roku życia”.

⁴ Z inicjatywy MSWiA od 2003 r. opracowywane są dokumenty stanowiące harmonogramy działań podejmowanych przez poszczególne jednostki administracji rządowej (m.in. MSWiA, Ministerstwo Sprawiedliwości, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Państwową Inspekcję Pracy, Komendę Główną Policji, Komendę Główną Straży Granicznej) oraz organizacje pozarządowe. Pierwszy dokument pt. „Krajowy Program Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi” został przyjęty przez Radę Ministrów 16 września 2003 r.

Pomimo ratyfikacji Protokołu przez Polskę, wśród karnistów istnieje spór dotyczący możliwości bezpośredniego stosowania tej definicji w prawie polskim.⁵

Penalizacja wymienionych czynów obejmuje także usiłowanie popełnienia takich czynów, uczestnictwo w charakterze współsprawcy w popełnieniu czynu uznanego za przestępstwo oraz organizowanie innych osób lub kierowanie innymi osobami w celu popełnienia wymienionych czynów (art. 5).

Protokół z Palermo określa rodzaje działań podejmowanych na granicy, tj. wskazuje konieczność wprowadzenia w stosunku do przewoźników (włączając w to firmy transportowe, właścicieli lub operatorów dowolnych środków transportu) obowiązku upewnienia się, że wszyscy pasażerowie posiadają dokumenty podróży wymagane przy wjeździe do państwa przyjmującego. Co więcej, Protokół nakazuje wprowadzenie, zgodnie z prawem wewnętrznym Państw-Stron, sankcji za naruszenie tego obowiązku (art. 11 pkt 2 i 3).

Drugi Protokół dodatkowy do Konwencji wiążący Polskę to **Protokół przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną**, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., **ratyfikowany przez Polskę 26 września 2003 r.** (Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 162). Chociaż przemyt migrantów nie jest zjawiskiem tożsamym z handlem ludźmi (w przypadku handlu ludźmi wobec ofiar stosowane są różne formy przymusu), to jednak penalizacja związanych z nim czynów może pozostawać w ścisłym związku z wykorzystywaniem ludzi do pracy przymusowej.

Zgodnie z art. 6 Protokołu, karalne jest popełnienie – świadomie oraz w celu uzyskania, bezpośrednio lub pośrednio, korzyści finansowej lub innej korzyści materialnej – czynów, takich jak: **przymyt migrantów oraz czynów popełnionych w celu umożliwienia przemytu migrantów** (czyli: sporządzanie fałszywych dokumentów podróży lub dokumentów tożsamości oraz organizowanie, dostarczanie lub posiadanie takich dokumentów), a także **umożliwienie osobie, która nie jest obywatelem danego państwa lub nie zamieszkuje w nim na stałe, pozostawania w tym państwie bez spełnienia wymogów koniecznych dla legalnego w nim pobytu**, przy wykorzystaniu opisanych wyżej środków lub innych środków niezgodnych z prawem.

Tak, jak w przypadku Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, **usiłowanie, współsprawstwo oraz organizowanie** osób i kierowanie nimi przy popełnianiu opisanych przestępstw jest karalne.

Protokół nakazuje również uznanie za **obciążające** takich **okoliczności** popełnienia opisanych czynów, które, po pierwsze, zagrażają lub mogą zagrażać życiu lub bezpieczeństwu migrantów i po drugie, powodują nieludzkie lub poniżające traktowanie migrantów, także w celu ich wykorzystania. Ten ostatni przepis jeszcze mocniej wiąże przestępstwo przemytu migrantów z handlem ludźmi.

Ostatnim dokumentem ONZ ratyfikowanym w ostatnich latach jest **Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii**, przyjęty w Nowym Jorku 25 maja 2000 r., **ratyfikowany przez Polskę 4 lutego 2005 r.** (Dz. U. z 2004 r., Nr 238, poz. 2389).

Według przepisów Protokołu, „**handel dziećmi** oznacza jakiegokolwiek działanie lub transakcję, w drodze której dziecko przekazywane jest przez jakąkolwiek osobę lub grupę osób innej osobie lub grupie za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą” (art. 2 pkt a). Co istotne, Protokół nie zawęża handlu ludźmi do działań w ramach przestępczości zorganizowanej czy o charakterze międzynarodowym (art. 3 pkt 1).

⁵ Więcej na temat sporów w zakresie możliwości bezpośredniego stosowania tej definicji w artykule B. Namysłowskiej-Gabrysiak, s. 24-26.

Protokół zobowiązuje Państwa-Strony do **uznania za karalne czynów** polegających na oferowaniu, dostarczeniu lub przyjęciu dziecka w celu jego seksualnego wykorzystania, przekazania organów dziecka dla zysku, angażowania dziecka do pracy przymusowej, a także uznanie za karalne czynu polegającego na nakłanianiu, „w niewłaściwy sposób, jako pośrednik, do udzielenia zgody na adopcję dziecka z naruszeniem stosownych międzynarodowych instrumentów prawnych dotyczących adopcji”. Protokół nakazuje również karanie takich działań, jak: „oferowanie, uzyskiwanie, nabycie lub dostarczenie dziecka w celu prostytucji” oraz „produkcja, dystrybucja, rozpowszechnianie, import, eksport, oferowanie, handel lub posiadanie dla wyżej wymienionych celów dziecięcej pornografii”. **Dziecięca pornografia** oznacza natomiast „jakikolwiek pokazywanie, za pomocą dowolnych środków, dziecka uczestniczącego w rzeczywistych lub symulowanych ewidentnie czynnościach seksualnych lub też jakiegokolwiek pokazywanie organów płciowych w celach przede wszystkim seksualnych”. Trzeba podkreślić, że decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej 2004/68/WSiSW znacznie rozszerza tę definicję.

Należy w tym miejscu również zaznaczyć, że **dziecięca prostytucja** to przestępstwo polegające na wykorzystaniu dzieci do czynności seksualnych nie tylko za wynagrodzeniem finansowym, ale także za inną formą rekompensaty (art. 2).

Państwa zobowiązane są do wprowadzenia karalności zawartych w Protokole przestępstw odpowiednimi sankcjami uwzględniającymi ich niezwykle poważny charakter.

2. UNIA EUROPEJSKA

Handel ludźmi był początkowo postrzegany przez Unię Europejską, tak jak w systemie ONZ, jako przestępstwo ściśle powiązane z przestępczością zorganizowaną. Świadczą o tym przepisy **Traktatu o Unii Europejskiej** z 1992 r., w którym wskazano na potrzebę prowadzenia współpracy policyjnej celem zapobiegania i walki z przestępczością zorganizowaną.

O konieczności zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi mówi natomiast wprost **Traktat Amsterdamski** wprowadzający zmiany do Traktatu o Unii Europejskiej, w którym wskazano, że zapewnienie bezpieczeństwa jest możliwe właśnie poprzez „zapobieganie i zwalczanie przestępczości zorganizowanej lub wszelkiej innej, w szczególności (...) handlu ludźmi i przestępstw przeciwko dzieciom” (art. 29). Czyny te wymienione są w Traktacie obok takich poważnych przestępstw jak: terroryzm, nielegalny przemyt narkotyków, nielegalny przemyt broni, korupcja czy oszustwo.

Istotnym dokumentem jest **decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej (2002/629/WSiSW)** z 19 lipca 2002 r. w sprawie **zwalczania handlu ludźmi** (Dz. U. WE L 203 z 1 sierpnia 2002 r.), zawierająca **definicję handlu ludźmi w formie bardzo zbliżonej do definicji z Protokołu z Palermo**. Różnice między tymi definicjami sprowadzają się do tego, że definicja unijna nie wspomina o handlu ludźmi w celu pobrania narządów do przeszczepu, z kolei definicja oenzetowska, wspominając o wykorzystaniu obejmującym „czerpanie korzyści z prostytucji innych osób lub inne formy wykorzystywania seksualnego”, pomija wykorzystanie do pornografii.⁶

U podstaw takiego rozwiązania leży chęć harmonizacji standardów międzynarodowych w tym zakresie, czemu służyć mają „**klarowne definicje**”, a taką definicją jest definicja oenzetowska podpisana przez wszystkie kraje Unii.⁷ W punkcie 4 Wstępu decyzji ramowej zapisano, że „Protokół ONZ o zapobieganiu, zwalczaniu oraz

⁶ F. Jasiński, *Praktyczne znaczenie przepisów Unii Europejskiej dotyczących walki z handlem ludźmi*, (w): *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Z. Lasocik (red.), Warszawa 2006, s. 135.

⁷ *Zwalczanie handlu ludźmi: prewencja poprzez rozwiązania prawne*, dz. cyt., s. 17-18.

karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej stanowi zdecydowany krok w kierunku współpracy międzynarodowej w tej dziedzinie”, zaś w punkcie 6 dodatkowo podkreślono: „Ważna praca wykonana przez organizacje międzynarodowe, w szczególności ONZ, musi być uzupełniona przez pracę Unii Europejskiej”.

Decyzja ramowa nakazuje **wprowadzenie karalności podżegania** do przestępstwa handlu ludźmi, **pomocnictwa** w jego popełnieniu, współdziałania w nim lub **usiłowaniu** jego popełnienia.

Sankcje za handel ludźmi muszą być skuteczne, proporcjonalne i odstraszające. Przepisy decyzji ramowej mają na celu szczególną ochronę dzieci, co wyraża się we wprowadzeniu definicji „**ofiary szczególnie wrażliwej**” oraz zaostrzeniu sankcji karnej w przypadku popełnienia wobec niej przestępstwa o charakterze seksualnym, tj., gdy ofiara, według prawa krajowego, nie osiągnęła wieku dojrzałości płciowej a przestępstwo popełniono w celu wyzysku prostytutki innych osób lub innych form wykorzystania seksualnego, w tym pornografii, kara maksymalna nie może być niższa niż osiem lat pozbawienia wolności.

Pozostałe przypadki **okoliczności obciążających** dotyczą po pierwsze, narażenia życia ofiary poprzez świadome zachowanie sprawcy bądź jego rażące zaniedbanie; po drugie, popełnienia przestępstwa z użyciem poważnej przemocy lub wyrządzenia ofierze poważnej szkody; po trzecie, popełnienia przestępstwa handlu ludźmi w ramach organizacji przestępczej. Podobnie, jak w Protokole ONZ, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW przewiduje odpowiedzialność osób prawnych i rodzaje sankcji karnych.

Kolejnym dokumentem jest **decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej (2004/68/WSiSW)** z 22 grudnia 2003 r. w sprawie **zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej** (Dz. U. UE L 13 z 20 stycznia 2004 r.).

W decyzji ramowej wskazuje się, że „**pornografia dziecięca** (...) upowszechnia się poprzez wykorzystanie nowych technologii i Internetu” i oznacza materiał zawierający treści pornograficzne, który przedstawia lub prezentuje po pierwsze, rzeczywiste dziecko uczestniczące w czynności wyraźnie seksualnej lub poddające się takiej czynności; w tym lubieżne okazywanie narządów płciowych lub miejsc intymnych dziecka; po drugie, prezentuje rzeczywistą osobę, która sprawia wrażenie, że jest dzieckiem, uczestniczącą lub poddającą się w takiej czynności; po trzecie, prezentuje realistyczne obrazy nieistniejącego dziecka (art. 1).

Ponadto, decyzja ramowa 2004/68/WSiSW określa **rodzaje przestępstw związanych z seksualnym wykorzystaniem dzieci**, do których zalicza zmuszanie dziecka do prostytucji lub udziału w przedstawieniach pornograficznych lub czerpanie z tego zysku, albo wykorzystywanie dziecka w inny sposób do takich celów; nakłanianie dziecka do takich czynności oraz uczestnictwo w czynnościach o charakterze seksualnym z udziałem dziecka, przy czym sprawca popełnia ten czyn w związku z użyciem przymusu, siły lub groźby bądź w zamian za pieniądze lub inne wynagrodzenie jako opłatę za udział dziecka w czynnościach o charakterze seksualnym, bądź poprzez wykorzystanie stosunku zaufania, władzy lub wpływu na nie.

Natomiast do **przestępstw związanych z pornografią dziecięcą** zalicza się: produkcję pornografii dziecięcej; dystrybucję, rozpowszechnianie lub przesyłanie materiałów z pornografią dziecięcą; dostarczanie lub udostępnianie takich materiałów, jak również nabywanie lub posiadanie takich materiałów.

Podżeganie do popełnienia wyżej wymienionych czynów, **pomocnictwo** w nich oraz **usiłowanie** ich popełnienia są karalne.

Trzeba zaznaczyć, że decyzja ramowa 2004/68/WSiSW dość szczegółowo określa **ramy sankcji karnych** związanych z handlem dziećmi. Decyzja przewiduje, iż górna granica kary pozbawienia wolności za popełnienie wymienionych przestępstw powinna mieścić się w przedziale co najmniej od 1 roku do 3 lat. Ponadto, decyzja ta, wymieniając te same **okoliczności obciążające** sprawcę, co decyzja ramowa 2002/629/WSiSW, wskazuje, iż kara pozbawienia wolności być wyższa, a jej górna granica mieścić się w przedziale od co najmniej 5 do 10 lat.

Decyzja 2004/68/WSiSW przewiduje także **karalność osób prawnych**.

Unia Europejska, dążąc do „zwalczania nielegalnej imigracji u źródeł” i uznając, że jednym ze sposobów osiągnięcia tego celu jest „dotarcie do osób zajmujących się handlem ludźmi i gospodarczym wyzyskiem migrantów”, wydała dokument mający na celu jak najlepszą ochronę ofiar handlu ludźmi – **dyrektywę Rady Unii Europejskiej (2004/81/WE)** z 29 kwietnia 2004 r. w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub wcześniej byli przedmiotem działań ułatwiających nielegalną imigrację, którzy współpracują z właściwymi organami (Dz. U. UE L 261 z 6 sierpnia 2004 r.).⁸ Cel wymieniony w dyrektywie został określony już w 1999 r. na specjalnym posiedzeniu Rady Unii Europejskiej w Tampere.

Dyrektywa wprowadza pojęcie „okresu na zastanowienie się” umożliwiającego podjęcie świadomej decyzji o współpracy z właściwymi organami, przy czym czas trwania i data rozpoczęcia tego okresu zostaną określone zgodnie z prawem krajowym. Osobom spełniającym warunki współpracy, tym, którzy zerwali kontakt ze sprawcami oraz tym, których pobyt na terytorium państwa członkowskiego jest ważny z punktu widzenia prowadzonego dochodzenia lub postępowania sądowego, może być wydany dokument pobytowy ważny przynajmniej 6 miesięcy, uprawniający np. do podjęcia pracy, kształcenia zawodowego czy edukacji. Istotny jest zapis art. 10, w którym nakazuje się, by państwa członkowskie, stosując okres przeznaczony na zastanowienie się, kierowały się „najlepszym interesem dziecka” i w razie potrzeby rozwały jego przedłużenie.

W celu dostosowania prawa krajowego do standardów unijnych, dokonano nowelizacji prawa i uchwalono dwie ustawy: w 2005 r. **Ustawę o zmianie ustawy o cudzoziemcach i ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej**⁹, a w 2007 r. **Ustawę o zmianie ustawy o pomocy społecznej**¹⁰, tworząc w ten sposób system ochrony ofiar handlu ludźmi przewidujący po pierwsze, możliwość wydania ofiarom handlu ludźmi wizy pobytowej i udzielenia zezwolenia na czas oznaczony, z drugiej, możliwość udzielenia wsparcia z uwagi na bezpośredni fakt bycia ofiarą/świadkiem handlu ludźmi.

⁸ Należy podkreślić fakt niewdrożenia przez Polskę dyrektywy 2004/81/WE w odniesieniu do wprowadzenia definicji handlu ludźmi do polskiego prawa karnego.

⁹ Ustawa z dnia 22 kwietnia 2005 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach i ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2005 r., Nr 94, poz. 788). Ustawa weszła w życie 1 października 2005 r.

¹⁰ Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o zmianie ustawy o pomocy społecznej (Dz. U. z 2007 r., Nr 48, poz. 320). Ustawa weszła w życie 1 kwietnia 2007 r.

Wsparcia udziela się **obywatelom Polski, cudzoziemcom uprawnionym do korzystania z pomocy społecznej** zgodnie z art. 5 ust. 2 i 3 ustawy o pomocy społecznej¹¹ oraz **cudzoziemcom, którzy otrzymali wizę pobytową** na mocy art. 33 ust. 1 pkt 5 bądź **zezwole nie na zamieszkanie na czas oznaczony** zgodnie z art. 53 ust. 1 pkt 15 Ustawy o cudzoziemcach.

Zgodnie ze zmianami prawa dokonany mi w 2005 r., „wiza pobytowa może być wydana cudzoziemcowi, mimo że zachodzą okoliczności, na podstawie których należałoby mu odmówić wydania wizy, jeżeli zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że cudzoziemiec jest ofiarą handlu ludźmi w rozumieniu Decyzji Ramowej Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz. Urz. WE L 203 z 1.08.2002), potwierdzone przez organ właściwy do prowadzenia postępowania w sprawie zwalczania handlu ludźmi. Wizę wydaje się na okres pobytu niezbędny do podjęcia przez cudzoziemca decyzji o współpracy z organem właściwym do prowadzenia postępowania w sprawie zwalczania handlu ludźmi, nie dłuższy jednak niż 2 miesiące”.

Z kolei zezwolenia **na zamieszkanie na czas oznaczony** można natomiast udzielić cudzoziemcowi, który „przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, podjął współpracę z organem właściwym do prowadzenia postępowania w sprawie zwalczania handlu ludźmi, zerwał kontakty z osobami podejrzanymi o popełnienie czynów zabronionych związanych z handlem ludźmi oraz jeżeli okoliczność, która jest podstawą ubiegania się o to zezwolenie, uzasadnia jego zamieszkiwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez okres dłuższy niż 3 miesiące”.

Ponadto, według **art. 5a ustawy o pomocy społecznej**, cudzoziemcom tym przysługuje także „prawo do świadczeń w formie interwencji kryzysowej, schronienia, posiłku, niezbędnego ubrania oraz zasiłku celowego”. Pomoc przyznawana jest cudzoziemcom na podstawie zaświadczenia wydanego przez Policję, Straż Graniczną lub Prokuraturę stwierdzającego, że dana osoba jest ofiarą handlu ludźmi.

Zmiana wprowadzona w art. 47 ust. 3a umożliwia tym cudzoziemcom **pobyt w ośrodku interwencji kryzysowej** przez okres zgodny z okresem ważności wizy pobytowej oraz zezwoleniem na zamieszkanie na czas oznaczony, wydawanym tym osobom w związku z postępowaniem w sprawie handlu ludźmi. Dodatkowo **art. 7 pkt 7a** wskazuje na potrzebę udzielenia pomocy ofiarom handlu ludźmi jako przesłankę do przyznania świadczeń z pomocy społecznej.

¹¹ Cudzoziemcy uprawnieni do korzystania z pomocy społecznej to cudzoziemcy mający miejsce zamieszkania i przebywający na terytorium RP na podstawie zezwolenia na osiedlenie się, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich, zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony udzielonego w związku z okolicznością, o której mowa w art. 53 ust. 1 pkt 13 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach, zgody na pobyt tolerowany lub w związku z uzyskaniem w RP statusu uchodźcy – *ust 2. bądź ust 3.* – mający miejsce zamieszkania i przebywający na terytorium RP obywatele państw członkowskich UE, państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej oraz członkowie ich rodzin w rozumieniu art. 2 pkt 4 ustawy z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium RP, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich UE i członków ich rodzin (Dz. U. z 2006 r., Nr 144, poz. 1043), posiadający prawo pobytu lub prawo stałego pobytu na terytorium RP.

3. MIĘDZYNARODOWA ORGANIZACJA PRACY

Polska ratyfikowała trzy konwencje Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczące handlu ludźmi do pracy przymusowej.

Pierwsza to **Konwencja Nr 29 MOP dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej**, przyjęta w Genewie dnia 28 czerwca 1930 r., **ratyfikowana przez Polskę 28 listopada 1958 r.** (Dz. U. z 1959 r., Nr 20, poz. 122), która zawiera **definicję pracy przymusowej** oznaczającej „wszelką pracę lub usługi wymagane od jakiejś osoby, pod groźbą jakiegokolwiek kary, i do których dana osoba nie zgłosiła się dobrowolnie” (art. 2 ust. 1); druga to **Konwencja Nr 105 MOP o zniesieniu pracy przymusowej**, przyjęta w Genewie dnia 25 czerwca 1959 r., **ratyfikowana przez Polskę 3 czerwca 1959 r.** (Dz. U. z 1959 r., Nr 39, poz. 240). Polska zobowiązała się znieść pracę przymusową lub obowiązkową i nie korzystać z niej m.in. jako ze środka nacisku lub wychowania politycznego, środka dyscypliny pracy czy kary za udział w strajkach.

Istotne zalecenia zawiera także trzeci dokument ratyfikowany przez Polskę, a mianowicie **Konwencja Nr 182 MOP dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci**, przyjęta w Genewie dnia 17 czerwca 1999 r., **ratyfikowana przez Polskę 1 marca 2004 r.** (Dz. U. z 2004 r., Nr 139, poz. 1474).

Konwencja, uznając ubóstwo za główny czynnik podejmowania pracy przez dzieci i podkreślając konieczność zapewnienia przez państwo dostępu do bezpłatnego kształcenia podstawowego, zdefiniowała w art. 3 pojęcie „**najgorszych form pracy dzieci**”, zaliczając do nich:

„a) wszystkie formy niewolnictwa lub praktyk podobnych do niewolnictwa, takich jak sprzedaż i handel dziećmi, niewolnictwo za długi i pańszczyzna lub praca przymusowa albo obowiązkowa, w tym przymusowe lub obowiązkowe rekrutowanie dzieci do udziału w konflikcie zbrojnym,

b) korzystanie, angażowanie lub proponowanie dziecka do prostytucji, produkcji pornografii lub przedstawień pornograficznych,

c) korzystanie, angażowanie lub proponowanie dziecka do nielegalnych działalności, w szczególności do produkcji i handlu narkotyków, jak to określają stosowne traktaty międzynarodowe,

d) pracę, która ze względu na swój charakter lub okoliczności, w których jest prowadzona, może zagrażać zdrowiu, bezpieczeństwu lub moralności dzieci”.

Dodatkowo, Konwencja nakazuje państwom określenie rodzajów pracy zagrażających zdrowiu, bezpieczeństwu i moralności dzieci z uwzględnieniem standardów międzynarodowych w tym zakresie, zwłaszcza ujętych w Zaleceniu Nr 190 z 87 sesji z 1999 r. dotyczącego zakazu i natychmiastowej eliminacji najgorszych form pracy dzieci.¹²

¹² Ust. 3 i 4. Zalecenia MOP Nr 190 z 1999 r. wskazuje, że podczas określania rodzajów pracy oraz stwierdzania, gdzie ona występuje, należy zwrócić uwagę m.in. na „pracę, która naraża dzieci na szkody fizyczne, psychologiczne lub seksualne” oraz „pracę w szczególnie trudnych warunkach, takich jak długi czas pracy lub praca nocna albo praca, podczas której dziecko jest bez uzasadnienia ograniczone do pomieszczeń pracodawcy”. Wśród środków zaradczych Zalecenie przewiduje zwłaszcza „specjalną kontrolę przedsiębiorstw, które korzystają z najgorszych form pracy dzieci, a w przypadkach stałego naruszania (nakazuje) rozważyć czasowe lub stałe cofnięcie pozwoleń na działanie” (ust. 14). Zalecenie Nr 190 uzupełnia postanowienia Konwencji dotyczącej najgorszych form pracy dzieci z 1999 r. i powinno być stosowane wraz z jej postanowieniami.

Oprócz konieczności wprowadzenia **sankcji karnych i innych sankcji** za określone formy pracy dzieci, na państwo nałożono obowiązek podjęcia **działań o charakterze prewencyjnym**, takich jak: zapobieganie angażowaniu dzieci do takich form pracy, zapewnianie niezbędnej i właściwej bezpośredniej pomocy dla odsuwania dzieci od najgorszych form pracy, ich rehabilitacji i reintegracji społecznej, zapewnienie bezpłatnego kształcenia podstawowego, a gdzie to możliwe i właściwe szkolenia zawodowego wszystkim dzieciom odsuniętym od takich form pracy, określanie i docieranie do dzieci szczególnie zagrożonych oraz uwzględnianie specyficznej sytuacji dziewcząt.

4. RADA EUROPY

Do Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi odwołuje się także **Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z 2005 r.**, w której **zawarto tę samą definicję handlu ludźmi, co w Protokole z Palermo**, przy czym zapisy Konwencji nie zobowiązują krajów jej ratyfikujących do wprowadzenia definicji w przepisach krajowych w takiej samej postaci.¹³ **Polska podpisała Konwencję w 2005 r., ale jeszcze jej nie ratyfikowała.**

Przepisy Konwencji zawierają wiele unormowań zawartych wcześniej w dokumentach Unii Europejskiej i ONZ. Dzięki temu Konwencja spełnia dwa cele: z jednej strony przepisy w niej zawarte mają służyć zapobieganiu i zwalczaniu handlu ludźmi, z drugiej, stworzeniu „całościowego ramowego planu mającego na celu ochronę i pomoc ofiarom oraz świadkom (...), jak również zapewnienie skutecznego śledztwa i oskarżenia” (art. 1).

W odróżnieniu od Protokołu z Palermo, Konwencję stosuje się bez względu na to, czy przestępstwo handlu ludźmi ma charakter międzynarodowy czy krajowy, albo, czy zostało popełnione przez grupę o charakterze zorganizowanym czy przez jedną osobę. W tym sensie Konwencja Rady Europy penalizuje szerszy zakres przypadków handlu ludźmi. Ponadto, Konwencja ma zastosowanie zarówno wtedy, gdy ofiary przebywają w danym kraju legalnie, jak i wtedy, gdy przebywają nielegalnie.¹⁴ To ostatnie unormowanie uwzględnia **szczególną sytuację ofiar handlu ludźmi** (podobnie, jak opisana wyżej dyrektywa Rady Unii Europejskiej 2004/81/WE), stwierdzając w art. 3, że jej zapisy stosuje się wobec „**obywateli państw trzecich, którzy są lub byli ofiarami przestępstw związanych z handlem ludźmi, nawet jeśli wjechali oni nielegalnie na terytorium Państw Członkowskich**”.¹⁵

Podobnie, jak unormowania zawarte w Protokole przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną oraz w dyrektywie 2004/81/WE Rady Unii Europejskiej, także Konwencja Rady Europy zwraca uwagę na problem migracji. O ile jednak w dyrektywie 2004/81/WE mówi się wyłącznie o świadczeniu właściwej formy pomocy ofiarom handlu ludźmi, o tyle w Protokole, jak i w Konwencji Rady Europy wskazuje się także na konieczność podjęcia działań o charakterze prewencyjnym. W Protokole mówi się o konieczności zapobiegania przemytowi migrantów m.in. poprzez zwalczanie jego pierwotnych społeczno-ekonomicznych przyczyn (tj. ubóstwa czy niewystarczającego poziomu rozwoju gospodarczego kraju), natomiast w Konwencji Rady Europy wskazuje się

¹³ K. Bralczyk, *Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi*, (w): *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, dz. cyt., s. 94.

¹⁴ Tamże, s. 93.

¹⁵ Dyrektywa Rady Unii Europejskiej (2004/81/WE) przewiduje jeszcze jedną możliwość, a mianowicie ochronę „obywateli państw trzecich, którzy byli przedmiotem działań umożliwiających nielegalną migrację”. Dyrektywa nie zobowiązuje jednak Państw Członkowskich do wypełnienia tego zapisu, pozostawiając decyzję o jego stosowaniu ustawodawcy krajowemu.

na konieczność podjęcia działań **umożliwiających legalną migrację**: „Każda Strona podejmie właściwe działania, jakie mogą okazać się konieczne w celu umożliwienia legalnej migracji, w szczególności poprzez rozpowszechnianie dokładnych informacji przez odpowiednie placówki, na warunkach umożliwiających legalny wjazd i pobyt na jej terytorium” (art. 5 pkt 4).

W Konwencji Rady Europy powtórzono za Protokołem ONZ przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną przepisy dotyczące **działań podejmowanych na granicy** (art. 7), **bezpieczeństwa i kontroli dokumentów** (art. 8) oraz **legalności i ważności dokumentów** (art. 9).¹⁶

Konwencja penalizuje czyny zawarte w definicji handlu ludźmi. Wprowadza ona także nowe unormowanie, pozostawiając Państwom-Stronom **kwesję rozważenia konieczności penalizacji „korzystania z usług będących formami wykorzystywania osoby (...), ze świadomością, że osoba ta jest ofiarą handlu ludźmi”** (art. 19). Takie rozwiązanie w jeszcze większym stopniu niż dotychczas zapewnia ochronę ofiar.

Wymieniając czyny związane z dokumentami podróży lub tożsamości, należy zwrócić uwagę na to, że Konwencja Rady Europy – obok penalizacji czynu polegającego na fałszowaniu dokumentów podróży lub tożsamości; podrabianiu lub dostarczaniu takich dokumentów, czyli przestępstw związanych zarówno z przemytem migrantów, jak i handlem ludźmi – nakazuje penalizację przestępstw, wydaje się, w większym stopniu charakterystycznych dla handlu ludźmi, takich jak: zatrzymywanie, usuwanie, ukrywanie, uszkodzenie lub niszczenie dokumentów podróży lub tożsamości należących do innej osoby.

Konieczność karalności **usiłowania, pomocnictwa i podżegania** do wyżej wymienionych przestępstw (art. 21) nie obejmuje korzystania z usług będących formami wykorzystania osoby – ofiary handlu ludźmi (jak wspomniano wcześniej, wprowadzenie karalności tego czynu Konwencja pozostawia do rozważenia ustawodawcom krajowym).

Konwencja określa **odpowiedzialność osób prawnych**, które mogą zostać pociągnięte do odpowiedzialności za czyny uznane za przestępstwo wymienione w definicji oraz określa rodzaje sankcji za ich popełnienie.

Konwencja Rady Europy, nie określając granic kar, opisuje **okoliczności obciążające** (art. 24), wśród których wymienia, na wzór decyzji ramowej Rady Unii Europejskiej (2002/629/WSiSW), okoliczności dotyczące popełnienia przestępstwa w sposób umyślny lub narażenia na niebezpieczeństwo życia ofiary poprzez rażące niedbalstwo oraz popełnienia przestępstwa w ramach działania w zorganizowanej grupie przestępczej. Co więcej, Konwencja mówi wprost o sytuacji, w której przestępstwo zostało popełnione przeciwko dziecku, a także reguluje zupełnie **nową okoliczność**, a mianowicie sytuację, gdy przestępstwo zostało popełnione przez urzędnika państwowego przy wykonywaniu obowiązków.

PODSUMOWANIE

Mimo ratyfikacji wielu dokumentów prawa międzynarodowego wyznaczających standardy w zakresie zapobiegania oraz ścigania handlu ludźmi, ochrony ofiar tego

¹⁶ W tym miejscu należy jednak zaznaczyć, że w przeciwieństwie do Protokołu ONZ dotyczącego nielegalnej migracji, Konwencja Rady Europy dotyczy wprost handlu ludźmi, o czym trzeba pamiętać przy porównywaniu np. art. 6 Protokołu i art. 20 Konwencji dotyczących penalizacji czynów związanych z dokumentami podróży lub tożsamości: w Konwencji penalizowane czyny „zostały popełnione umyślnie i w celu umożliwienia handlu ludźmi”, te określone w Protokole – „w celu umożliwienia przemytu migrantów”. Trzeba o tym pamiętać także np. przy porównywaniu art. 11 Protokołu ONZ i art. 7 Konwencji dotyczących działań podejmowanych na granicy.

przestępstwa, a zwłaszcza zawierających definicje handlu ludźmi, nadal istnieje pilna potrzeba wprowadzenia definicji tego przestępstwa do polskiego kodeksu karnego. Za takim rozwiązaniem przemawiają spory praktyków w zakresie możliwości bezpośredniego stosowania definicji handlu ludźmi zawartej w Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, ratyfikowanym przez Polskę w 2003 r., dodatkowo potwierdzone niejednorodnym orzecznictwem sądów polskich dotyczącym sposobu interpretacji tej definicji. Problem stanowi m.in. brak precyzji w zakresie ustawowych znamion przestępstwa w art. 253 § 1 k.k. Istotne jest także zawężenie przez Protokół z Palermo definicji handlu ludźmi do przestępstw o charakterze międzynarodowym, popełnionych przez zorganizowaną grupę przestępczą.

ANALIZA ORZECZEŃ SĄDOWYCH POD KĄTEM ZGODNOŚCI Z DEFINICJĄ ZAWARTĄ W AKTACH MIĘDZYNARODOWYCH, W SZCZEGÓLNOŚCI W PROTOKOLE Z PALERMO

I. UWAGI OGÓLNE

Przedmiotem przeprowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości badań była analiza orzeczeń sądowych w latach 2000-2005, w sprawach dotyczących handlu ludźmi, przede wszystkim pod kątem zgodności z definicją handlu ludźmi zawartą w Protokole z Palermo¹⁷ o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjętym przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r., a także pod kątem zgodności z definicją tego pojęcia zawartą w innych aktach międzynarodowych¹⁸ obejmujących swym zakresem zjawisko handlu ludźmi oraz w aspekcie problemów występujących w praktyce w trakcie stosowania obowiązujących przepisów dotyczących zagadnienia handlu ludźmi.

Zjawisko handlu ludźmi stało się w ostatnich czasach problemem większości państw europejskich. Handel ludźmi nie jest zjawiskiem nowym, jednakże poważne nasilenie jego przejawów nastąpiło w drugiej połowie wieku XX. Handel kobietami z Europy Środkowej i Wschodniej, w tym z Polski, wystąpił na szerszą skalę na początku lat 90. Zbiegło się to z upadkiem systemu komunistycznego w Europie. Liberalizacja gospodarcza i ułatwienia w przekraczaniu granic państwowych przyczyniły się do powstawania nowych, zorganizowanych grup zajmujących się przestępczością o charakterze transgranicznym, zwłaszcza związaną z czerpaniem zysków z cudzej prostytutki oraz pornografii. W większości państw zjawisko handlu kobietami w celu uprawiania prostytutki stało się poważnym przedsięwzięciem komercyjnym, początkowo jednak było postrzegane wyłącznie w kontekście walki z przestępczością zorganizowaną lub przemytem osób, a tylko wyjątkowo w kontekście ochrony praw kobiet lub polityki „*gender mainstreaming*”.

¹⁷ Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 160).

¹⁸ Np. Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytutki z dnia 2 grudnia 1949 r. (Dz. U. z 1952 r., Nr 41, poz. 278); decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej (2002/629/WSiSW) z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz. U. WE L 203 z 01.08.2002 r.).

W Polsce, w początkach lat 90., w trakcie prac nad nowym kodeksem karnym¹⁹, zjawisko handlu ludźmi, pomimo iż zaczęło stanowić problem społeczny (Polska stała się już wówczas zarówno krajem pochodzenia, krajem tranzytowym, jak i krajem docelowym), nie wywołało szerszej dyskusji. Przyjęte ostatecznie regulacje prawne zawarte w kodeksie karnym zostały ujęte w artykułach 204 k.k., 253 k.k. oraz w art. 8 przepisów wprowadzających kodeks karny.

Dopiero w drugiej połowie lat 90., ze względu na realizację od końca 1995 r. Programu Prewencji Handlu Kobietami w Europie Środkowej i Wschodniej, można uznać, że zagadnienie handlu kobietami stało się przedmiotem szerszej debaty społecznej. Wpływ na zwrócenie uwagi na ten problem społeczny miało również powstanie Fundacji „La Strada”, dzięki której w 2003 r. odbyło się spotkanie Okrągłego Stołu poświęcone zwalczaniu handlu ludźmi, które zaowocowało inicjatywą przygotowania „Krajowego Programu Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi” (zwanego dalej „Krajowym Programem Zwalczania Handlu Ludźmi”). Został on przygotowany przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji i przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 16 września 2003 r. Program ten stanowi element realizacji programu poprawy bezpieczeństwa obywateli „Bezpieczna Polska” przyjętego przez Radę Ministrów 28 sierpnia 2002 r. Jednym z zadań Krajowego Programu Zwalczania Handlu Ludźmi jest analiza polskiego stanu prawnego w celu stwierdzenia poziomu implementacji polskich regulacji dotyczących zjawiska handlu ludźmi z prawem międzynarodowym, w szczególności z przepisami *acquis communitaire*.

II. STAN PRAWNY

W obowiązującym kodeksie karnym problematyka handlu ludźmi jest uregulowana bezpośrednio w trzech przepisach: w art. 253 § 1 k.k., który jako jedyny odwołuje się do pojęcia „handlu ludźmi”, w art. 204 § 4 k.k. określającym występki zwabienia lub uprowadzenia innej osoby w celu uprawiania prostytucji za granicą oraz w art. 8 przepisów wprowadzających kodeks karny odnoszącym się do uprawiania handlu niewolnikami albo oddania jednostki w stan niewolnictwa.

Art. 253 § 1 k.k. został wprowadzony do kodeksu karnego ze względu na konieczność wypełnienia przez Polskę zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego. Przepis ten penalizuje uprawianie handlu ludźmi nawet za ich zgodą, ustanawiając, iż sprawca takiego czynu podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat trzech, co oznacza, że jest to zbrodnia. Należy zaznaczyć, iż obecnie **określenie „handel ludźmi” występuje tylko w art. 253 § 1 k.k.**

Niestety kodeks karny w żadnym przepisie nie ustanawia definicji „handlu ludźmi”.²⁰ **Brak definicji pojęcia „handel ludźmi” w kodeksie karnym, dodatkowo w kontekście problematyczności tego zagadnienia, wywołuje zarówno w nauce prawa karnego²¹, jak**

¹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553, ze zm.).

²⁰ Obszerna analiza historycznego rozumienia pojęcia handlu ludźmi w ustawodawstwie polskim zob. A. Sakowicz, *Przestępstwo handlu ludźmi z perspektywy regulacji międzynarodowych*, Prok. i Pr. 2006, Nr 3, s. 54 i nast.

²¹ Zob. między innymi: M. Bojarski, (w): M. Bojarski (red.), J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne. Część szczególna i ogólna*, Warszawa 2004, s. 485; Z. Cwiągalski, (w): A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna, Komentarz*, t. 2, s. 896; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 293; O. Górniok, (w): O. Górniok, S. Hoc, S. M. Przyjemski i in., *Kodeks karny. Komentarz*, t. 2, Gdańsk 2005, s. 332; F. Jasiński, E. Zielińska, *Komentarz do decyzji ramowej*, s. 560; K. Karsznicki, *Handel kobietami w świetle spraw karnych*, Prok. i Pr. 2002, Nr 12, s. 67; K. Laskowska, *Handel ludźmi jako problem prawny i kryminologiczny*, Wojskowy Przegląd Prawniczy 2004, Nr 2, s. 29-39; A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 653; J. Warylewski, *Karalność handlu żywym towarem w świetle nowego kodeksu karnego*, Palestra 2000, Nr 7-8, s. 43-56.

i judykaturze²² **liczne kontrowersje**, które zostaną dokładnie wskazane i omówione poniżej w kontekście przeprowadzonych badań. Już jednak w tym miejscu można pokusić się o stwierdzenie, iż budowa przepisu art. 253 § 1 k.k. wykazuje dużą ogólnikowość²³ i niejasność, co stanowi podstawę do wyrażenia opinii o niezgodności takiego zapisu z zasadą *nullum crimen sine lege certa*. Tym samym – nieodpowiadając wymogom zasady określoności – może prowadzić do różnych, często nawet sprzecznych ze sobą, interpretacji prawnych.

Przepis art. 204 § 4 k.k. kryminalizuje czyny w postaci „zwabiania lub uprowadzenia innej osoby” w celu uprawiania prostytucji za granicą, nie używając pojęcia „handel”. Analizując unormowanie podobne, zastosowane w kodeksie karnym z 1969 r. w art. IX § 1 p.w.k.k., należy zwrócić uwagę na zawężenie zakresu kryminalizacji tego przestępstwa w obowiązującym kodeksie karnym. Otóż art. IX § 1 p.w.k.k. z 1969 r. penalizował również „dostarczenie” innej osoby „nawet za jej zgodą” w celu „uprawiania nierządu”. Obecny kodeks karny nie przewiduje zaś w art. 204 § 4 karalności takiego zachowania. Jak słusznie zauważa się w doktrynie²⁴, **wyeliminowanie przez ustawodawcę ze znamion typu przestępstwa znamiona „dostarcza” oraz „nawet za jej zgodą” wskazuje, iż przedmiotem ochrony przestępstwa z art. 204 § 4 obecnego k.k. jest tylko wolność życia seksualnego.**

Należy przy tym podnieść, iż **obecna regulacja**, w powyższym ograniczonym kształcie, **jest nie do końca zgodna z przepisami umów międzynarodowych**.²⁵ Analizując treść art. 1 Konwencji ONZ w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji, który stanowi, że państwa-strony Konwencji zgadzają się ukarać każdego, kto dla zaspokojenia namiętności innej osoby: 1) dostarcza, zwabia lub uprowadza w celach prostytucji inną osobę, nawet za jej zgodą; 2) eksploatuje prostytucję innej osoby, nawet za jej zgodą. Należy zgodzić się z poglądem reprezentowanym przez A. Sakowicza²⁶, iż „wykreślenie z treści normy sankcjonowanej opisów: „nawet za jej zgodą” i „dostarczanie” oznacza, że przepis art. 204 § 4 k.k. tylko w pewnym zakresie realizuje umowy międzynarodowe, a w szczególności nie pozostaje w zgodności z Konwencją ONZ w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji.

Przepis art. 8 p.w.k.k. kryminalizuje zachowanie polegające na oddaniu innej osoby w stan niewolnictwa albo uprawianiu handlu niewolnikami. Przestępstwo to stanowi zbrodnię zagrożoną karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.

Jak już wyżej wskazano, polski kodeks karny nie zawiera w żadnym przepisie definicji „handlu ludźmi”. Definicję taką zawierają natomiast przepisy aktów prawnych międzynarodowych, np. art. 3 ratyfikowanego przez Polskę Protokołu z Palermo.²⁷

²² Zob. między innymi następujące orzeczenia: wyrok SN z 19 kwietnia 2002 r., V KKN 353/00, Prok. i Pr. 2002, dodatek „Orzecznictwo”, Nr 11, poz. 4; wyrok SN z 7 czerwca 2001 r., V KKN 109/99, OSNKW 2001, Nr 9-10, poz. 79; wyrok SA w Białymstoku z 24 maja 2004 r., II AKa 66/04, OSAB 2004, Nr 2, poz. 30; wyrok SA we Wrocławiu z 21 marca 2003 r., II AKa 586/03, KZS 2003, Nr 7-8, poz. 72; wyrok SA we Wrocławiu z 21 lutego 2003 r., II AKa 586/02, OSA 2003, Nr 5, poz. 45; wyrok SA w Lublinie z 29 kwietnia 2002 r., II AKa 330/02, Prok. i Pr. 2003, dodatek „Orzecznictwo”, Nr 4, poz. 19; wyrok SA w Krakowie z 8 marca 2001 r., II AKa 33/01, KZS 2001, Nr 5, poz. 29; wyrok SA w Krakowie z 25 maja 2000 r., II AKa 71/00, KZS 2000, Nr 6, poz. 14.

²³ Zob. tak też L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 293.

²⁴ M. Filar, *Przestępstwa seksualne w polskim prawie karnym*, Toruń 1985, s. 134.

²⁵ Np. z Konwencją ONZ w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji z 2 grudnia 1949 r. (Dz. U. z 1952 r., Nr 41, poz. 278).

²⁶ A. Sakowicz, *Przestępstwo handlu ludźmi z perspektywy regulacji międzynarodowych*, Prok. i Pr. 2006, Nr 3, s. 57-58.

²⁷ Pełne brzmienie definicji w artykule U. Kozłowskiej, s. 11.

Wobec powyższego należy zastanowić się nad możliwością bezpośredniego stosowania definicji zawartej w Protokole z Palermo w polskim prawie karnym. W kontekście tego problemu pojawiają się **dwie odmienne poglądy**.

Pierwszy – zdaniem autorki słuszny – **pogląd** opiera się na twierdzeniu, iż **definicja handlu ludźmi zawarta w Protokole z Palermo może mieć bezpośrednie zastosowanie w prawie polskim**.²⁸ W świetle bowiem **przepisu art. 91 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.**²⁹, **ratyfikowana umowa międzynarodowa**, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, **stanowi część krajowego stanu prawnego i powinna być bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy. Ponadto, umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową**. Zasady te mają zastosowanie również do prawa karnego, co wynika przede wszystkim z przepisu art. 42 Konstytucji, który stanowi, że „odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego”.

Z poglądem tym nie zgadza się część przedstawicieli doktryny³⁰, twierząc np., że: „Wiadomym jest, że w krajowym porządku prawnym uzasadnione jest stosowanie wprost unormowań ratyfikowanych umów międzynarodowych zarówno dotyczących odpowiedzialności karnej, jak i zasad procedury karnej, a także odnoszących się do zasad wykonywania orzeczeń. Stosowanie tych unormowań dopuszczalne jest nawet wówczas, gdy w praktyce wymiaru sprawiedliwości może wystąpić problem zharmonizowania konkretnego przepisu prawa międzynarodowego z krajowymi zasadami odpowiedzialności karnej lub przepisami procedury karnej i wykonawczymi. Niemniej, aby to nastąpiło, **przepisy ratyfikowanej umowy międzynarodowej muszą cechować się samowykonalnością**. **Odmienne wygląda sytuacja, gdy chodzi o umowy międzynarodowe, które nie wprowadzają przestępności określonych czynów, nie określają jednocześnie kar za nie groźących, a jedynie ustanawiają obowiązek państw-stron do kryminalizacji określonych zachowań**. Tak określony czyn zabroniony, do którego kryminalizacji zobowiązało się państwo w wyniku ratyfikacji umowy międzynarodowej, jest nazywany w doktrynie „**przestępstwem konwencyjnym**”. W odróżnieniu od „zbrodni międzynarodowej” **nie jest on penalizowany w sposób bezpośredni przez prawo międzynarodowe (...)**. Mając na uwadze powyższe, **przy analizie przepisów Konwencji z dnia 2 grudnia 1949 r., Protokołu z Palermo z 15 listopada 2000 r. oraz Konwencji Rady Europy z 16 maja 2005 r. należy uznać, że wszystkie te akty międzynarodowe pozbawione są norm samowykonalnych**. Zostały one sformułowane w sposób jednoznacznie wskazujący na to, że ich adresatem jest państwo, które zobowiązane jest do wprowadzenia w prawie wewnętrznym odpowiedniej normy prawnej. Skoro zatem normy te tworzą podstawy prawne do współpracy w sprawach karnych oraz nakładają na państwa-strony obowiązek penalizacji określonych zachowań związanych z „handellem ludźmi”, to ich kształt nie pozwala na bezpośrednie stosowanie przez sądy karne”.

²⁸ Należy jednak w tym miejscu wskazać, iż publikacja Protokołu z Palermo nastąpiła dopiero na początku 2005 r., co oznacza, że dopiero od tej daty akt ten stanowi część krajowego prawa i może być bezpośrednio stosowany. Wydaje się jednak, iż w kontekście przeprowadzonych badań odnosić się można również do kwestii stosowania definicji handlu ludźmi zawartej we wcześniejszych aktach międzynarodowych, również do bezpośredniego stosowania – np. do Konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytutki (Dz. U. z 1952 r., Nr 41, poz. 278).

²⁹ Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483.

³⁰ Zob. A. Sakowicz, *Przestępstwo handlu ludźmi w perspektywie regulacji międzynarodowych*, Prok. i Pr. 2006, Nr 3, s. 64 i nast.).

Przyjmując pierwszy pogląd, należy również podnieść, że bezpośrednie stosowanie definicji handlu ludźmi zawartej w art. 3 Protokołu z Palermo doznaje pewnych ograniczeń. Otóż, zgodnie z przepisem art. 4 Protokołu, jego przepisy mają zastosowanie tylko do przypadków, gdy przestępstwo handlu ludźmi ma charakter międzynarodowy i zostało popełnione z udziałem zorganizowanej grupy przestępczej. Taka regulacja oznacza, że postanowienia Protokołu z Palermo mają charakter uzupełniający w stosunku do Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i powinny być interpretowane zgodnie z tą Konwencją, chyba, że sam Protokół zawiera postanowienia odmienne. Ostatecznie więc, przyjmując pogląd o możliwości bezpośredniego stosowania przepisów Protokołu z Palermo, definicja „handlu ludźmi” tam zawarta może być stosowana w przypadku przestępstw o charakterze międzynarodowym z udziałem zorganizowanej grupy przestępczej.

Powyżej przedstawiony stan prawny, już po wstępnej analizie, wykazuje wiele niedoskonałości i rodzi wiele trudności interpretacyjnych. Po pierwsze, regulacja ustawowych znamion przepisu art. 253 § 1 k.k. nie spełnia kryterium zgodności z zasadą *nullum crimen sine lege certa*. Po drugie, brak definicji pojęcia „handel ludźmi” może powodować rozbieżności w stosowaniu tego przepisu w praktyce. Po trzecie, na powyższe problemy nakłada się kwestia możliwości bezpośredniego stosowania w tym przypadku aktów międzynarodowych, a także problem praktycznego stosowania w ogóle prawa międzynarodowego przez sądy polskie. Wobec powyższego pojawia się pytanie, czy i jak wymiar sprawiedliwości, a przede wszystkim sądy, radzą sobie ze stosowaniem w praktyce przepisów prawnych dotyczących zjawiska handlu ludźmi.

Poniżej zaprezentowano raport z badań przeprowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości.

III. RAPORT Z BADAŃ

1). Metoda i cele przeprowadzonych badań

Metoda zastosowana przy zbieraniu materiałów dla potrzeb opracowania polegała na prowadzeniu badań aktowych. Wzięto przy tym pod uwagę akta, w których postępowania zakończyły się prawomocnymi orzeczeniami sądów polskich.

Zbadano ogółem 12 spraw zakończonych prawomocnym wyrokiem po wejściu w życie Kodeksu karnego z 1997 r. (tj. po dniu 1 września 1998 r.), od 2000 do 2005 r. We wszystkich przypadkach sądy skazały oskarżonych, przyjmując między innymi, że wyczerpali oni swoim zachowaniem ustawowe znamiona przestępstwa uregulowanego w art. 253 § 1 k.k. Badane sprawy pochodziły z obszaru całego kraju. We wszystkich sprawach postępowanie sądowe rozpoczęto przed sądem okręgowym ze względu na regulację art. 25 § 1 pkt 1 k.p.k., stanowiącą, że sąd okręgowy jest właściwy do orzekania w pierwszej instancji w sprawach o zbrodnie określone w kodeksie karnym oraz w ustawach szczególnych.

Przeprowadzone badania mają dostarczyć wiedzy na temat tego, jak sądy i prokuratury – w kontekście problematyczności stanu prawnego dotyczącego zagadnienia handlu ludźmi – interpretują w praktyce pojęcie „handel ludźmi” zawarte w art. 253 § 1 k.k., zwłaszcza, czy stosują się do definicji zawartych w aktach prawa międzynarodowego, w szczególności w Protokole z Palermo.³¹ W tym kontekście interesujące jest również, czy sądy powszechne i prokuratury, w zetknięciu z problemem wykładni przepisu art. 253 k.k., w ogóle sięgają do

³¹ Z uwzględnieniem uwagi wskazanej w przypisie 28.

wiązących Rzeczpospolitą Polską wzorców interpretacyjnych wywodzących się z prawa międzynarodowego, przede wszystkim zaś do wspomnianej wyżej definicji zawartej w art. 3 Protokołu z Palermo. Wobec powyższego w trakcie badań aktowych skupiono się i analizowano wyłącznie kwestie związane z problematyką pojęcia „handlu ludźmi” uregulowanego w art. 253 § 1 k.k., pomijając w tej części analizy akt kwestie uregulowane w art. 204 § 4 k.k. oraz w art. 8 przepisów wprowadzających kodeks karny.

2). Przykładowe omówienie niektórych spraw z art. 253 k.k.

2.1 Postępowanie Sądu Okręgowego w Olsztynie, sygn. akt II K 1/01

Stan faktyczny

Na początku 1997 r. w Olsztynie Monika T. zarejestrowała agencję towarzyską. Była ona faktycznie kierowana przez jej konkubenta Dariusza M. Przedmiotem działalności tej agencji było odpłatne świadczenie usług seksualnych przez pracujące tam kobiety. Z agencją tą współpracował kolega Dariusza M., Jacek K., który zajmował się transportem kobiet zatrudnionych w agencji do klientów.

W sierpniu 1997 r. z Jackiem K. skontaktował się jego kolega, Grzegorz G., z prośbą o zorientowanie się, czy któraś z pracujących w agencji kobiet nie chciałaby wyjechać do Niemiec w celu świadczenia tam usług seksualnych. Wkrótce do Olsztyna przyjechał Grzegorz G. w towarzystwie Władysława O. oraz dwóch nieustalonych obywateli Niemiec w celu omówienia wszystkich szczegółów przekazania kobiet do Niemiec. W trakcie spotkania ustalono wysokość wynagrodzenia dla Dariusza M. za dostarczenie kobiet do domów publicznych w Niemczech. W następnych dniach Dariusz M., dostarczając Luizie M. przerobiony paszport, wysłał ją z obywatelami Niemiec do pracy w domu publicznym. Jednak Luiza M. została zatrzymana na granicy przez służby graniczne, które zauważyły fakt przerobienia paszportu.

Analizując stan faktyczny, sąd zmienił kwalifikację prawną czynu zarzucanego oskarżonym, przyjmując, że działając wspólnie i w porozumieniu, udzielili pomocy w dostarczeniu obywatelom Niemiec Luizy M. w celu uprawiania przez nią prostytucji, tj. czynu z art. 18 § 3 k.k. w zw. z art. 253 § 1 k.k.

Sąd w uzasadnieniu podniósł, iż: „Nie ma zatem dowodów na to, że oskarżeni Jacek K. i Grzegorz G., działając wspólnie i w porozumieniu z innymi osobami, dostarczyli obywatelom Niemiec Luizę M. celem uprawiania przez nią prostytucji poza granicami Polski. Ich rola ograniczyła się jedynie do skontaktowania stron tej swoistej transakcji, tj. obywateli Niemiec poszukujących odpowiedniej kobiety z Dariuszem M. będącym w stanie dostarczyć taką kobietę”.

Komentarz

Analizując powyższe orzeczenie sądu, na uwagę zasługuje kilka kwestii. Po pierwsze, sąd w żadnej części uzasadnienia nie przeprowadził wykładni prawnej ustawowych znamion zawartych w przepisie art. 253 § 1 k.k., w szczególności nie przeprowadził interpretacji pojęcia „handel ludźmi” zawartego w art. 253 § 1 k.k. Wobec powyższego brak jest możliwości zweryfikowania toku rozumowania sądu już na tym wstępnym etapie. W tym kontekście oraz w kontekście przedstawionych w punkcie II niniejszego opracowania problemów związanych z regulacją tego przepisu z naruszeniem zasady *nullum crimen sine*

lege certa krytycznie należy ocenić nie przeprowadzenie przez sąd w drodze analizy prawnej, chociażby podstawowej wykładni językowej pojęcia „uprawia handel”.

W uzasadnieniu omawianego orzeczenia sąd tylko w dwóch zdaniach odniósł się do kwestii pojęcia handlu ludźmi, kwalifikując odpowiedzialność sprawców jako przestępstwo pomocnictwa do handlu ludźmi. Sąd uznał, że „sprawcy, działając wspólnie i w porozumieniu, udzielili pomocy w dostarczeniu obywatelom Niemiec Luizy M. w celu uprawiania przez nią prostytucji, tj. czynu z art. 18 § 3 k.k. w zw. z art. 253 § 1 k.k.” oraz, że „nie ma zatem dowodów na to, że oskarżeni Jacek K. i Grzegorz G., działając wspólnie i w porozumieniu z innymi osobami, dostarczyli obywatelom Niemiec Luizę M. celem uprawiania przez nią prostytucji poza granicami Polski”.

Trudno jest w świetle tak przeprowadzonej przez sąd analizy prawnej danego stanu faktycznego, a właściwie jej braku, odnosić się do poprawności rozstrzygnięcia sądu. Niewątpliwie dodatkowo krytycznie należy ocenić brak powołania się na przepisy prawa międzynarodowego, zastosowanie których w tym przypadku mogłoby doprowadzić jednak do uznania, że w świetle definicji tam zawartej oskarżeni byli współsprawcami, a nie tylko pomocnikami przestępstwa handlu ludźmi.

2.2 Postępowanie Sądu Okręgowego w Legnicy, sygn. akt III K 205/01 oraz III 97/01

Stan faktyczny

W latach 1999-2000 w Legnicy działała zorganizowana grupa osób, która zajmowała się werbowaniem młodych kobiet do pracy za granicą, polegającej na uprawianiu prostytucji. Grupa ta wynajmowała wille, w której zamieszkiwały kobiety uprawiające prostytucję. Rolą Agnieszki P. było pilnowanie prostytutek i namawianie ich do uprawiania nierządu. Wszyscy członkowie grupy czerpali korzyści z tej działalności. Kobiety były werbowane głównie w celu uprawiania prostytucji za granicą, w Szwajcarii i w Niemczech. Grupa załatwiała wyjeżdżającym dziewczynom paszporty, do Szwajcarii dziewczyny były zawożone głównie przez Agnieszkę P. W okresie od października 1999 r. do września 2000 r. oskarżona organizowała im pracę w charakterze prostytutek i jako ich opiekunka pobierała od nich miesięcznie po 4000 franków szwajcarskich. Pieniądze przekazywała innym członkom grupy.

Ofiarą opisanej wyżej grupy przestępczej padła pokrzywdzona Sylwia K., która w maju 2000 r., mając 17 lat, została porwana, przetrzymywana siłą, zmuszana do uprawiania prostytucji, gwałcona, a pod koniec czerwca 2000 r. wywieziona do Szwajcarii w celu uprawiania prostytucji. Po jakimś czasie pokrzywdzonej Sylwii K. udało się uciec i ostatecznie po powrocie do Polski złożyć zawiadomienie o popełnionych na jej szkodę przestępstwach.

W niniejszej sprawie toczyły się dwa postępowania przeciwko sprawcom, jedno przeciwko Agnieszce P. o sygn. III K 205/01 oraz drugie przeciwko pozostałym sprawcom o sygn. III K 97/01.

Po przeprowadzonym postępowaniu przygotowawczym w sprawie III K 205/01 prokurator 4 grudnia 2001 r. złożył w sądzie okręgowym akt oskarżenia przeciwko całej grupie przestępczej, przede wszystkim o popełnienie czynów z art. 253 § 1 k.k. w zw. z art. 203 k.k. w zw. z art. 204 § 2 i 3 k.k. w zw. z art. 189 § 2 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k.

28 stycznia 2002 r. Sąd Okręgowy w Legnicy wydał postanowienie w przedmiocie przekazania sprawy innemu właściwemu sądowi. W uzasadnieniu do powyższego postanowienia sąd podniósł, że: „Nie budzi wątpliwości, że właściwym rzeczowo do rozpoznania sprawy o przestępstwo z art. 253 § 1 k.k. jest Sąd Okręgowy, albowiem czyn ten stanowi zbrodnię. W odniesieniu do niniejszej sprawy zachodzi jednak istotna wątpliwość, czy przyjęta przez oskarżyciela kwalifikacja prawna w tym zakresie jest właściwa. Zgodnie z art.

253 § 1 k.k., odpowiedzialności karnej za tego rodzaju czyny podlega osoba, która uprawia handel ludźmi nawet za ich zgodą. Przyjęty w tym przepisie zwrot „uprawia handel” oraz ujęcie przedmiotu przestępstwa „ludźmi” wskazuje jednoznacznie, że chodzi tu o mnogie uprawianie handlu oraz działanie w odniesieniu do ludzi, a nie do człowieka. To ostatnie stwierdzenie dotyczy więc prowadzenia handlu w stosunku do co najmniej dwóch osób. W niniejszej sprawie czyn zarzucany Agnieszce P. dotyczy wyłącznie udziału w transakcji handlowej w odniesieniu do jednej osoby, a mianowicie Sylwii K. Mając zatem na względzie powyższe ustalenia, można z absolutną stanowczością stwierdzić, że w przypadku zachowania oskarżonej nie nastąpiło wyczerpanie znamion przestępstwa z art. 253 § 1 k.k., gdyż jednorazowy akt kupna-sprzedaży w stosunku do jednego człowieka nie rodzi odpowiedzialności karnej w myśl wskazanego wcześniej przepisu”.

W zażaleniu Prokuratora uzasadniała, że Sąd Okręgowy w Legnicy dokonał błędnej interpretacji art. 235 § 1 k.k., przyjmując, że jednorazowa transakcja kupna sprzedaży człowieka nie wyczerpuje ustawowych znamion tego przepisu. Prokurator w uzasadnieniu powołał się na szereg regulacji międzynarodowych, a także na poglądy doktryny oraz judykatury uzasadniając powyższe stanowisko.

Sąd Apelacyjny 28 lutego 2002 r. uchylił zaskarżone postanowienie i sprawę przekazał Sądowi Okręgowemu w Legnicy jako rzeczowo właściwemu do jej rozpoznania w pierwszej instancji. W uzasadnieniu Sąd Apelacyjny podniósł jednak, że „Problem kwalifikacji prawnej czynu oskarżonej musi zostać rozstrzygnięty po przeprowadzeniu rozprawy głównej przed Sądem Okręgowym, tak, jak właściwość rzeczową tego sądu wyznacza zarzut aktu oskarżenia. Wskazuje na to po części już uzasadnienie zaskarżonego postanowienia, w którym Sąd Okręgowy zdaje się nie rozstrzygać ostatecznie problemu kwalifikacji prawnej czynu zarzucanego w pkt I a/o oskarżonej Agnieszce P., stwierdzając w uzasadnieniu swojego postanowienia, że „zachodzi istotna wątpliwość” oceny prawnej zarzucanego oskarżonej czynu”.

Ostatecznie 29 stycznia 2004 r. Agnieszka P. została skazana przez Sąd Okręgowy za popełnienie przestępstwa z art. 253 § 1 k.k. w związku z art. 203 k.k. w zw. z art. 204 § 2, § 3, § 4 k.k. w zw. z art. 189 § 2 k.k. i w zw. z art. 11 § 2 k.k. Uzasadniając powyższą kwalifikację, sąd w uzasadnieniu stwierdził, że „oskarżona w okresie od 3 czerwca do września 2000 r. w Legnicy, działając wspólnie i w porozumieniu z innymi osobami, co do których skierowano akt oskarżenia do Sądu Okręgowego w Legnicy oraz wspólnie z osobą, co do której wyłączono materiały do odrębnego prowadzenia, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej z uprawiania prostytucji przez małoletnią Sylwię K., brała udział w nabyciu jej od Edyty C. i przetrzymywaniu jej w zamkniętym mieszkaniu, a następnie przy użyciu przemocy fizycznej i kierowania gróźb pozbawienia życia, uprowadziła ją w celu uprawiania prostytucji do Szwajcarii”. Powyższy wyrok został utrzymany w mocy przez Sąd Apelacyjny we Wrocławiu.

W postępowaniu o sygn. III K 97/01 oskarżonymi było 6 mężczyzn i jedna kobieta. W tym postępowaniu Sąd Okręgowy, skazując wszystkich sprawców za popełnienie, między innymi, przestępstwa handlu ludźmi z art. 253 § 1 k.k., w uzasadnieniu wyraźnie wskazał, że „jakkolwiek przedmiotem handlu była tylko pokrzywdzona jako jedna osoba, to twierdzenie, że znamiona przestępstwa tego spełnione zostają przy handlu więcej niż jedną osobą, jest twierdzeniem nie tylko sprzecznym z wolą ustawodawcy, postanowieniami Konstytucji RP, ale wręcz niemoralne i niegodziwe”.

Komentarz

Przedstawiony powyżej stan faktyczny potwierdza postawioną wcześniej tezę o problemach interpretacyjnych pojawiających się na tle ustawowych znamion przepisu art.

253 § 1 k.k., a tym samym uzasadnia twierdzenie o niezgodności tego przepisu z zasadą *nullum crimen sine lege certa*.

W niniejszej sprawie problemy interpretacyjne związane były z wykładnią pojęcia „handel ludźmi” w kontekście oceny, czy dla zaistnienia tego przestępstwa konieczne jest dokonanie transakcji z udziałem przynajmniej dwóch osób, czy wystarczy udział jednej osoby.

Powyższy problem interpretacyjny wiąże się z różnymi stanowiskami wyrażonymi w doktrynie oraz w orzecznictwie. Za poglądem uznającym, że wyczerpanie ustawowych znamion przestępstwa z art. 253 § 1 k.k. następuje dopiero wówczas, gdy „handel” dotyczy więcej niż jednej osoby, w doktrynie opowiedzieli się O. Górniok, (w:) O. Górniok, S. Hoc, S. M. Przyjemski, *Kodeks karny. Komentarz*, t. III. Gdańsk 1999, s. 296; A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2004, s. 653.

Natomiast za uznaniem, iż pojęcie „ludzie” wyrażone w art. 253 § 1 k.k. może odnosić się już do jednej osoby opowiadają się: E. Pływaczewski, (w:) *Kodeks karny z komentarzem. Część szczególna*, t. 2, A. Wąsek (red.), Warszawa 2004, s. 342; Z. Cwiąkański, (w:) *Kodeks karny. Komentarz. Część szczególna*, A. Zoll (red.), Kraków 1999, s. 896; F. Jasiński, E. Zielińska, *Komentarz do decyzji ramowej*, Warszawa, s. 560; J. Warylewski, (w:) *Kodeks karny z komentarzem. Część szczególna*, t. 3, A. Wąsek (red.), Warszawa 2004, s. 939.

Opowiedzieć należy się, oczywiście, za tym drugim stanowiskiem, które dodatkowo zostało w przeważającym stopniu zaakceptowane przez orzecznictwo.³² Krytycznie należy ocenić tylko jedno błędne orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Lublinie, który stwierdził, iż „jednostkowa transakcja sprzedaży człowieka czy nawet ludzi (więcej niż jednej osoby), zgodnie z przeważającymi w judykaturze i doktrynie poglądami (...), nie może być w żadnym wypadku uznana za uprawianie handlu ludźmi w rozumieniu art. 253 § 1 k.k.”.

Zastosowana w niniejszej sprawie przez Sąd Okręgowy w Legnicy, niewątpliwie błędna interpretacja ustawowych znamion przestępstwa z art. 253 § 1 k.k., ilustruje niestety niewłaściwy kierunek interpretacji znamienia „ludzie” w orzecznictwie sądowym.

2.3 Postępowanie Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim, sygn. akt II K 171/01

Stan faktyczny

Dnia 27 lutego 2001 r. na terenie stacji benzynowej w Gorzowie kilku sprawców, działając wspólnie i w porozumieniu, porwało prostytutkę – obywatelkę Białorusi. Następnie, działając wspólnie z jeszcze innymi osobami, w dniu 1 marca 2001 r. w miejscowości Suchatówka dokonali handlu ludźmi w ten sposób, że za kwotę około 1.000 marek niemieckich sprzedali pokrzywdzoną obywatelom Bułgarii w celu uprawiania przez nią prostytucji. Ze względu na podjęte przez przyjaciela pokrzywdzonej poszukiwania wspólnie z policją cała grupa przestępcza została złapana.

Po przeprowadzonym postępowaniu Sąd Okręgowy w Gorzowie Wielkopolskim 14 maja 2002 r. skazał sprawców, między innymi, za przestępstwo handlu ludźmi z art. 253 § 1 k.k., co w obliczu jasnego stanu faktycznego oraz dowodów nie budzi żadnej wątpliwości.

W uzasadnieniu Sądu Okręgowego odnośnie do kwalifikacji z art. 253 § 1 k.k. w stosunku do różnych sprawców czytamy: „Przyjmuje się, że uprawia handel to tyle, co sprzedaje, kupuje itp. człowieka (...). Handel ludźmi (dziećmi) jest obrotem przenoszącym własność człowieka jako przedmiotu (towaru) połączonym z przeznaczeniem go celom

³² Zob. wyr. SA w Lublinie z 18 grudnia 2001 r., II Ka 270/01, Prok. i Pr. 2003, Nr 12, poz. 30; wyr. SA we Wrocławiu z 21 lutego 2003 r., II AKa 586/02, OSA 2003, Nr 5, poz. 45.

sprzecznym z ludzką podmiotowością, szkodliwym dla człowieka.³³ (...) Tak więc sprawca wyczerpał znamiona przestępstwa z art. 253 § 1 k.k. Jednak aby mieć czym handlować, trzeba wejść w posiadanie towaru”.

Komentarz

Analizując powyższe orzeczenie sądu, na szczególną uwagę zasługuje jedna kwestia, powtarzająca się w większości orzeczeń sądów w badanych sprawach. Otóż wykładnia pojęcia „handel ludźmi” została przeprowadzona w sposób krótki, bez pogłębionej analizy prawnej tych ustawowych znamion, z odwołaniem się do pasujących orzeczeń innych sądów z całkowitą ich bezkrytyczną akceptacją. Dodatkowo należy podnieść, iż bez względu na to, że sąd w tej sprawie ostatecznie skazał oskarżonych za przestępstwo handlu ludźmi, uzasadnienie w tej sprawie może w przyszłości stanowić podstawę analizy dla sądu w innym stanie faktycznym i przy przyjęciu argumentacji tego sądu doprowadzić *a contrario* do uniewinnienia sprawcy, który tylko np. werbował lub dostarczał pokrzywdzone, co w świetle uzasadnienia Sądu Okręgowego w Gorzowie nie stanowi obrotu przenoszącego własność, a tym samym nie będzie stanowiło przestępstwa z art. 253 § 1 k.k. Uznanie jednak zachowania polegającego na werbowaniu czy dostarczaniu stanowi przestępstwo handlu ludźmi w świetle chociażby definicji zawartej w Protokole z Palermo.

2.4 Postępowanie Sądu Okręgowego w Bydgoszczy, sygn. akt III K 238/03

Stan faktyczny

Obywatele Bułgarii – Gyundual R., Oleha B. oraz Volodymyra K. – wielokrotnie jeździli w celach zarobkowych do Polski. Na początku marca 2002 r., działając wspólnie i w porozumieniu, na stacji benzynowej we Włocławku kupili od obywateli Ukrainy dwie obywatelki Ukrainy: małoletnią Lenę K. oraz Irenę S. za kwotę po 1000 USD każda, a następnie od marca do września 2002 r. zmuszali przemocą obie pokrzywdzone do uprawiania prostytucji.

Po przeprowadzonym postępowaniu przygotowawczym i sądowym w I instancji sąd skazał sprawców, między innymi, za przestępstwo z art. 253 § 1 k.k. W uzasadnieniu do tej części kwalifikacji prawnej sąd podniósł: „Określenie „uprawia handel” należy interpretować jako „handluje”, a więc ten, kto kupuje, sprzedaje, zastawia, dokonuje zamiany, użycza /Kodeks karny z komentarzem pod redakcją Andrzeja Zolla Zakamycze 1999, Tom II, str. 896/. W wyroku z 8 marca 2001 r. II AKa 33/01/KZS 2001/5/29 Sąd Apelacyjny w Krakowie stwierdził, że handel ludźmi jest obrotem przenoszącym własność człowieka jako przedmiotu /towaru/ połączonym z przeznaczeniem go celom sprzecznym z ludzką podmiotowością, szkodliwym dla człowieka (...). Handel ludźmi jest karany nawet wówczas, gdy odbywa się za zgodą osób będących przedmiotem handlu. Jakkolwiek pokrzywdzone przyjechały do Polski przeświadczone o podjęciu pracy w agencji towarzyskiej, to brak jest podstaw do przyjęcia, iż akceptowały to, że zostały sprzedane. W wyroku z 19 kwietnia 2002 r. V KKN 353/00 Sąd Najwyższy stwierdził, iż uprawianie handlu ludźmi podlega karze również wtedy, gdy sprawca działa w zamiarze uprawiania prostytucji przez osoby, które są przedmiotem tego handlu /LEX numer 56863/. Analogiczny przypadek miał miejsce w omawianej sprawie. Oskarżony działał z zamiarem bezpośrednim, w wyłącznym celu osiągnięcia korzyści materialnej. Pokrzywdzone uznano za towar. Zostały przedmiotem umowy sprzedaży. Wynegocjowano cenę /1000 USD za każdą z prostytutek/. Wysokość

³³ Drugie zdanie z uzasadnienia wyroku Sądu Okręgowego jest przytoczone przez sąd za Sądem Apelacyjnym z Krakowa z 8 marca 2001 r., w sprawie II Aka 33/01, KZS 2001, Nr 5, s. 29.

transakcji w polskiej walucie ustalono oparciu o informację o kursie dolara przekazaną przez NBP. W wyroku z 29 kwietnia 2002 r. II AKa 330/02 Sąd Apelacyjny w Lublinie uznał, iż jednostkowa transakcja sprzedaży człowieka, czy nawet ludzi /więcej niż jednej osoby/ nie może być w żadnym wypadku uznana za uprawianie handlu ludźmi w rozumieniu art. 253 § 1 k.k. /Prok. i Pr. 2003/4/19/. Stanowisko to pozostaje w sprzeczności z ugruntowanym już i powszechnie aprobowanym nurtem orzecznictwa sądowego. W wyroku z 21 lutego 2002 r. II AKa 568/02 Sąd Apelacyjny we Wrocławku stwierdził, że mimo posłużenia się przez ustawodawcę liczbą mnogą, to dla bytu przestępstwa z art. 253 § 1 k.k. wystarczająca jest transakcja, której przedmiotem jest jedna osoba. Wskazany wcześniej Sąd Apelacyjny w Lublinie w innym orzeczeniu w wyroku z 18 grudnia 2001 r. II AKa 270/01/Prok. i Pr. 2002/12/20 stwierdził między innymi: „sformułowanie „uprawia handel ludźmi” nie oznacza, że nie jest penalizowane działanie podjęte tylko wobec jednej osoby. O prowadzeniu handlu decyduje moment podjęcia określonej działalności, bez względu na liczbę sprzedawanych towarów. Tak jak handluje samochodami ten, kto w ramach działalności gospodarczej sprzedał choćby jeden samochód, tak handluje ludźmi ten, kto przedmiotem transakcji uczynił choćby pojedynczego człowieka. Zwrot „handluje ludźmi” wskazuje wyłącznie na przedmiot handlu – przedstawiciela gatunku ludzkiego. Argument wskazujący na użycie liczby mnogiej „ludźmi” jest chyba zbyt słaby, ponieważ wyraz „ludzie” w ogóle nie występuje w liczbie pojedynczej”.

Sąd Apelacyjny utrzymał powyższy wyrok w mocy.

Komentarz

W niniejszej sprawie na aprobatę zasługuje obszerne uzasadnienie przez sąd kwestii rozumienia pojęcia „uprawia handel”. Sąd, dokonując interpretacji prawnej, odwołał się do poglądów występujących w doktrynie oraz do wielu orzeczeń, zarówno Sądów Apelacyjnych, jak i Sądu Najwyższego.

Brak jest natomiast w uzasadnieniu, jak we wszystkich przebadanych sprawach, jakiegokolwiek odwołania do regulacji prawnych zawartych w aktach międzynarodowych. Sąd i w tej sprawie poprzestał na zastosowaniu wykładni opartej na orzecznictwie polskim, nie próbując w żaden sposób wskazać na istnienie w tym zakresie regulacji wynikających z prawa międzynarodowego.

2.5. Postępowanie Sądu Okręgowego w Słupsku, sygn. akt III K 4/04

Stan faktyczny

Marek K. w okresie od 28 do 29 sierpnia 1997 r., działając wspólnie i w porozumieniu z innymi osobami, zorganizował małoletnim Sylwii C., Monice Z. oraz Agnieszce Z. przekroczenie granicy Rzeczypospolitej Polskiej w ten sposób, że dowiózł pokrzywdzone swoim samochodem ze Słupska do Zgorzelca, a następnie za nieustaloną kwotę pieniędzy sprzedał kobiety ustalonym osobom w celu uprawiania przez nie prostytucji.

Analizując zachowanie Marka K., sąd jednoznacznie uznał, iż dopuścił się on przestępstwa handlu ludźmi uregulowanego w art. 253 §1 k.k. W uzasadnieniu sąd podniósł: „Sąd uznał, że działanie oskarżonego polegające na dostarczeniu pokrzywdzonych za granicę w celu uprawiania przez nie prostytucji, a następnie przekazanie pokrzywdzonych mężczyznom chcącym je zatrudnić w zamian za nieustaloną kwotę pieniędzy, wyczerpuje znamiona przestępstwa handlu ludźmi opisanego w art. 253 § 1 k.k. Handel ludźmi w rozumieniu tego przepisu polega na dokonywaniu jakichkolwiek transakcji cywilnoprawnych (np. kupna-sprzedaży, zamiany, darowizny, użyczenia), których

przedmiotem są ludzie. Analizując ustalone w przedmiotowej sprawie okoliczności dostarczenia pokrzywdzonych za granicę oraz ich przekazania ustalonym mężczyznom po stronie niemieckiej w zamian za otrzymaną kwotę pieniędzy stwierdzić należy, że mamy tu do czynienia ze swoistego rodzaju transakcją kupna-sprzedaży, której przedmiotem były małoletnie pokrzywdzone. Nie ulega bowiem wątpliwości, o czym była już mowa wyżej, że oskarżony w zamian za ich dostarczenie przyjął nieustaloną kwotę pieniędzy, swego rodzaju zapłatę, czy też wynagrodzenie. Fakt, że pokrzywdzone godziły się na tego typu transakcję, nie ma znaczenia w kwestii odpowiedzialności oskarżonego na gruncie art. 253 § 1 k.k., który penalizuje handel ludźmi nawet za ich zgodą. Przyjęcie powyższej kwalifikacji prawnej czynu oskarżonego zgodne jest ze stanowiskiem Sądu Najwyższego wyrażonym w wyroku z dnia 7 czerwca 2001 r. (V KKN 109/99, publ. OSNKW nr 9-10/2001, poz. 79) wydanym na tle niemal identycznego stanu faktycznego. Sąd Najwyższy w wyroku tym stwierdził, że: „dokonując oceny prawnej zachowania sprawcy, polegającego albo na „nakłanianiu” innej osoby do uprawiania prostytucji (art. 204 § 1 k.k.), w tym za granicą, albo na „zwabianiu” jej – a także „uprowadzeniu” – w celu uprawiania prostytucji za granicą (art. 204 § 4 k.k.) oraz jednocześnie na dostarczeniu tej osoby za granicę dla celu tego procederu, nie można pomijać kwestii odpowiedzialności przewidzianej w art. 253 § 1 k.k., penalizującym handel ludźmi (nawet za ich zgodą)”. Podobnie: wyrok SN – Izba Karne V KKN 353/2000, Prok. i Pr. Dodatek 2002/11, poz. 4.

Komentarz

Analiza niniejszej sprawy prowadzi do podobnych wniosków, co w sprawie o sygn. III K 238/03 omówionej w punkcie 2.4. Na aprobatę zasługuje obszerne uzasadnienie przez sąd kwestii rozumienia pojęcia „uprawia handel” w kontekście poglądów doktryny oraz judykatury. Natomiast i w tej sprawie brak jest jakiegokolwiek odwołania do regulacji prawnych zawartych w aktach międzynarodowych.

2.6 Postępowania karne w pozostałych sprawach

W pozostałych 6 zbadanych sprawach (sygnatury akt: III K 177/00; II K 154/01; II K 61/01; II K 152/04; II K 4/04 oraz II K 69/01) stan faktyczny oraz uzasadnienie orzeczeń sądowych w nich zapadłych wykazują duże podobieństwo w stosunku do omówionych powyżej.

W większości orzeczeń sądów okręgowych w części dotyczącej omawiania przestępstwa z art. 253 § 1 k.k. sądy odwoływały się jedynie do wykładni tego pojęcia uznającej za handel ludźmi jedynie akt kupna-sprzedaży³⁴ lub częściej do wykładni obejmującej swoim zakresem wszelkie formy transakcji cywilnoprawnych.³⁵ Niestety, w żadnym z orzeczeń nie odwołano się do wykładni uznającej za „handel ludźmi” również takich zachowań, jak „dostarczanie” czy „werbowanie”, co wynika bezpośrednio z regulacji definicji tego pojęcia zawartej w przytoczonych powyżej przepisach międzynarodowych, zwłaszcza w Protokole z Palermo. W żadnym z orzeczeń sądy nie podjęły chociażby próby przeanalizowania zobowiązań Polski wynikających z aktów międzynarodowych, oceniając możliwość lub brak możliwości bezpośredniego stosowania omawianej definicji. We wskazanych powyżej 6 sprawach analiza zaistnienia przestępstwa handlu ludźmi została

³⁴ Taką wąską interpretację w doktrynie podziela M. Bojarski, (w:) M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2004, s. 485; O. Gómiok, S. Hoc, M. Kalitowski i in., *Kodeks karny. Komentarz*, t. 2, s. 332; A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 685.

³⁵ Szersze stanowisko prezentują np.: Z. Cwiakalski, (w:) A. Zoll, *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Kraków; A. Wąsek, *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Gdańsk 2005.

przeprowadzona przez sąd w bardzo podobny sposób, jak w pierwszych 6 sprawach, szczegółowo omówionych, tzn. poprzez odwołanie do polskiego orzecznictwa i doktryny, natomiast bez jakiegokolwiek rozważenia przepisów prawa międzynarodowego, w szczególności przepisów *acquis communitaire*.

Oczywiście, raz jeszcze podkreślenia wymaga fakt, iż publikacja Protokołu z Palermo nastąpiła dopiero na początku 2005 r., co oznacza, że dopiero od tej daty akt ten stanowi część krajowego prawa i od tej daty – zdaniem autorki – powinien być bezpośrednio stosowany przez sądy. Wydaje się jednak, iż w związku z przyjęciem tego Protokołu już w 2000 r. oraz w kontekście potencjalnej możliwości odwoływania się przez sądy do definicji handlu ludźmi zawartej we wcześniejszych aktach międzynarodowych, również do bezpośredniego stosowania, np. w Konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (Dz. U. z 1952 r., Nr 41, poz. 278), próba stosowania pojęcia handlu ludźmi, co najmniej w świetle prawa międzynarodowego, powinna być rozważana przez wymiar sprawiedliwości już od początku 2000 r.

IV. WNIOSKI KOŃCOWE

Z analizy stanu prawnego dotyczącego zjawiska handlu ludźmi w świetle przeprowadzonych i przedstawionych powyżej badań wynika kilka podstawowych kwestii.

Regulacja przepisu art. 253 § 1 k.k. narusza zasadę *nullum crimen sine lege certa*, nie określając wystarczająco precyzyjnie, co oznacza pojęcie „uprawia handel ludźmi”. Wobec powyższego, w trakcie orzekania pojawia się szereg trudności ze stosowaniem i interpretacją tego przepisu. **Jednocześnie brak jest w kodeksie karnym wyraźnego uporządkowania wszystkich regulacji dotyczących zagadnienia handlu ludźmi.** Na takie problemy interpretacyjne polskiego prawa karnego nakłada się **problem możliwości bezpośredniego stosowania aktów międzynarodowych**, w tym przypadku zawierających definicję „handlu ludźmi” i dodatkowo **ogólny brak znajomości i stosowania w praktyce przez sądy polskie prawa międzynarodowego.**

Wszystkie powyżej przedstawione argumenty skłaniają do wniosku o konieczności wprowadzenia do polskiego kodeksu karnego definicji pojęcia „handel ludźmi”. Przeanalizujmy szczegółowo każdy z argumentów przemawiających za tym stanowiskiem.

Podstawowym argumentem przemawiającym za wprowadzeniem definicji handlu ludźmi do kodeksu karnego jest brak jasności i precyzji wynikający z ustawowych znamion zawartych w art. 253 § 1 k.k. Fakt niezgodności ustawowych znamion przestępstwa handlu ludźmi z *zasadą nullum crimen sine lege certa* jest postrzegany w doktrynie³⁶ jako dyskwalifikujący go w ujęciu kodeksowym. Sytuacja taka, na co wskazują przeprowadzone badania, powoduje w praktyce liczne problemy ze stosowaniem obowiązujących przepisów. Przepis art. 253 k.k., nasuwając sądom poważne trudności interpretacyjne, prowadzi, po pierwsze, do istotnych różnic w jego wykładni, po drugie natomiast do stosowania bardzo wąskiej wykładni językowej, nieuwzględniającej wytycznych prawa międzynarodowego. Różnice w dokonywanych przez sądy interpretacjach dotyczą ustawowego znamienia „uprawia handel ludźmi”. Pojawia się przede wszystkim pytanie, jakie typy zachowań mieszczą się w tym pojęciu: czy są to tylko transakcje cywilnoprawne w postaci sprzedaży, kupna, zamiany, zastawu, jak wskazuje większość przedstawicieli doktryny³⁷ oraz jak to

³⁶ Zob. L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 293.

³⁷ Zob. np. Z. Cwiakalski, (w:) *Kodeks karny. Komentarz. Część szczególna*, A. Zoll (red.), Kraków 2006, s. 896; E. Pływaczewski, (w:) *Kodeks karny z komentarzem. Część szczególna*, t. 2, A. Wąsek (red.), Warszawa 2004, s. 342.

wynika z orzecznictwa³⁸, czy należy stosować szerszą wykładnię celowościową i funkcjonalną, która odnosi się również do takich sytuacji, jak „werbowanie lub dostarczanie”.³⁹ Problem pojawił się nawet w kontekście oceny, czy „uprawianie handlu” może odnosić się do jednego człowieka, skoro przepis art. 253 § 1 k.k. operuje pojęciem ludzie.⁴⁰

Na problem z brakiem jasności ustawowych znamion zawartych w przepisie art. 253 § 1 k.k. nakłada się dodatkowo ogólna kwestia uporządkowania w kodeksie karnym wszystkich regulacji dotyczących zagadnienia handlu ludźmi, a więc wzajemnej relacji przepisów art. 253 § 1 k.k., art. 204 § 4 k.k. oraz art. 8 p.w.k.k. Wskazać tu należy chociażby problem związany z zagrożeniem sankcją przewidzianą w art. 253 § 1 k.k. oraz w art. 204 § 4 k.k. Otóż, z jednej strony, ustawowe znamiona przestępstwa z art. 204 § 4 k.k., takie jak międzynarodowy charakter, szczególny cel działania sprawców, świadczą o cięższym charakterze tego przestępstwa, z drugiej zaś strony jest to występki zagrożony karą od 1 roku do 10 lat pozbawienia wolności. Analizując pod takim kątem przestępstwo z art. 253 § 1 k.k., zastanawia niespójność ustawodawcy, który uregulował ten czyn jako zbrodnię, chociaż nie wymienia się w jego ustawowych znamionach elementu międzynarodowego czy celu działania.

Odnosząc się tylko do powyżej przedstawionej argumentacji, należy już w tym miejscu podzielić tezę o konieczności wprowadzenia definicji pojęcia „uprawia handel ludźmi” do kodeksu karnego.

W kontekście postawionego wniosku, analizy wymaga również kwestia bezpośredniego stosowania, przez sądy polskie, przepisów aktów międzynarodowych zawierających definicję „handlu ludźmi”, przede wszystkim zapisów uregulowanych w Protokole z Palermo. Rozważmy więc dwa podglądy⁴¹ o możliwości lub braku możliwości bezpośredniego stosowania aktów międzynarodowych dotyczących zjawiska handlu ludźmi w kontekście postawionej tezy o konieczności wprowadzenia definicji „handlu ludźmi” do kodeksu karnego.

Przyjmując pogląd o możliwości bezpośredniego stosowania aktów międzynarodowych, należy wskazać, że ratyfikacja przez Polskę Protokołu z Palermo oznacza, że zawarta tam definicja stała się częścią prawa krajowego (co zostało omówione dokładniej w pkt II), co powoduje, że *de lege lata* definicja handlu powinna być powoływana przez sądy w trakcie prowadzonych postępowań o popełnienie przestępstwa handlu ludźmi uregulowanego w art. 253 § 1 k.k. W takiej sytuacji rozważenia wymaga możliwość porzucenia na próbie uświadomienia sądom konieczności bezpośredniego stosowania w tym zakresie prawa międzynarodowego.

Powyższe rozwiązanie nie do końca spełniałoby jednak pierwotny cel. Należy wskazać, iż charakter Protokołu z Palermo przemawia również za potrzebą wyraźnego wprowadzenia definicji handlu ludźmi do polskiego kodeksu karnego. Zgodnie bowiem

³⁸ Z przeprowadzonych badań wynika, że wszystkie sądy przyjmowały istnienie przestępstwa handlu ludźmi w sytuacji wystąpienia transakcji cywilnoprawnej i odwoływały się w tej kwestii do orzeczeń sądów apelacyjnych i Sądu Najwyższego. W żadnym postępowaniu sąd nie rozważał zaistnienia tego przestępstwa w sytuacji samego „dostarczenia” czy „werbowania”.

³⁹ Zob. J. Warylewski, (w:) *Kodeks karny z komentarzem. Część szczególna*, t. 3, A. Wąsek (red.), Warszawa 2004, s. 939; E. Zielińska, (w:) *Prawo Wspólnot Europejskich...*, t. 3.

⁴⁰ Za uznaniem, iż pojęcie „ludzie” wyrażone w art. 253 § 1 k.k. odnosi się do jednej osoby opowiadają się: E. Pływaczewski, (w:) *Kodeks karny z komentarzem. Część szczególna*, t. 2, A. Wąsek (red.), Warszawa 2004, s. 342; Z. Cwiąkałski, (w:) *Kodeks karny. Komentarz. Część szczególna*, A. Zoll (red.), Kraków 1999, s. 896; J. Warylewski, (w:) *Kodeks karny z komentarzem. Część szczególna*, t. 3, A. Wąsek (red.), Warszawa 2004, s. 939; zob. również judykatura: wyr. SA w Lublinie z 18 grudnia 2001 r., II Ka 270/01, Prok. i Pr. 2003, Nr 12, poz. 30. Odmienny pogląd wyrazili: O. Górniok, (w:) O. Górniok, S. Hoc, S. M. Przyjemski. *Kodeks karny. Komentarz*, t. 3, Gdańsk 1999, s. 296; A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2004, s. 653.

⁴¹ Omówienie obu poglądów zob. pkt II omawiający stan prawny.

z treścią art. 4 Protokołu, jego przepisy mają zastosowanie tylko do przypadków, gdy przestępstwo handlu ludźmi ma charakter międzynarodowy i zostało popełnione z udziałem zorganizowanej grupy przestępczej. Taka regulacja oznacza, że postanowienia Protokołu z Palermo mają charakter uzupełniający w stosunku do Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i powinny być interpretowane zgodnie z tą Konwencją, chyba, że sam Protokół zawiera postanowienia odmienne. Wskazać należy, że rzeczywiście zjawisko handlu ludźmi dotyczy często w praktyce zorganizowanej przestępczości międzynarodowej, ale na pewno nie zawsze. **Poprzestanie na bezpośrednim stosowaniu Protokołu prowadziłoby do sytuacji, w której zawarta w nim definicja nie będzie wiążąca w odniesieniu do wszystkich przypadków handlu ludźmi w rozumieniu przepisu art. 253 k.k.** Wynika z tego, że wprowadzenie do kodeksu karnego definicji handlu ludźmi odpowiadającej wymogom konwencyjnym doprowadzi do skuteczniejszego zwalczania wszelkich przejawów zjawiska handlu ludźmi.

Analizując pogląd przeciwny, już od razu należy dojść do wniosku o konieczności wprowadzenia definicji pojęcia „handel ludźmi” do kodeksu karnego. Jeżeli bowiem uznajemy, że brak jest możliwości bezpośredniego stosowania aktów międzynarodowych dotyczących problematyki handlu ludźmi, a w szczególności bezpośredniego stosowania definicji tego pojęcia zawartej w tych aktach, niewątpliwie musimy dojść do wniosku o konieczności implementacji rozwiązań konwencyjnych w drodze nowelizacji przepisów ustawy karnej, co *de lege ferenda* oznacza wprowadzenie definicji legalnej pojęcia „handel ludźmi” do polskiego kodeksu karnego.

Warto w tym miejscu poświęcić jeszcze kilka uwag, pomimo tematu niniejszych badań odnoszącego się przede wszystkim do regulacji zawartych w Protokole z Palermo, równie ważnemu aktowi międzynarodowemu o znaczeniu wiążącym Państwa Unii Europejskiej. Jest nim **decyzja ramowa z 19 lipca 2002 r.⁴² w sprawie zwalczania handlu ludźmi (2002/629/WSiSW)**. W decyzji ramowej Państwa Członkowskie zobowiązały się przede wszystkim do wprowadzenia do swoich systemów prawnych definicji handlu ludźmi. Zgodnie z art. 1 decyzji, karalne powinny stać się czyny polegające na werbowaniu, przewozie, dysponowaniu, przechowywaniu, dalszym przyjmowaniu osoby, włącznie ze zmianą lub dysponowaniem kontrolą nad tą osobą – gdy dzieje się to z wykorzystaniem przymusu, siły lub zastraszenia łącznie z uprowadzeniem, lub dzieje się to z wykorzystaniem oszustwa lub nadużycia finansowego, lub zachodzi nadużycie władzy lub narażenia na takie praktyki, które powodują, że osoba nie ma faktycznej i możliwej do zaakceptowania alternatywy jak poddać się wykorzystaniu lub dawane lub przyjmowane są opłaty lub korzyści dla osiągnięcia zgody osoby mającej kontrolę nad drugą osobą – do celów wykorzystania pracy lub usług tej osoby, włącznie z co najmniej przymusową lub obowiązkową pracą lub usługami, niewolnictwem lub podobnymi praktykami i służbą, lub do celów wykorzystania prostytucji innych lub innych form seksualnego wykorzystania, włącznie z pornografią.

Postanowienia decyzji ramowej obejmują również kwestie ustanowienia za przestępstwo handlu ludźmi skutecznych, proporcjonalnych i odstraszących sankcji karnych, które mogą również pociągać za sobą ekstradycję. Przewidziane, według powyższych zasad, sankcje powinny obejmować zarówno osoby fizyczne, jak i osoby prawne. W decyzji ramowej wskazano także na konieczność wprowadzenia systemu ochrony i pomocy ofiarom handlu ludźmi. Szczególna ochrona, zgodna z przepisami decyzji ramowej z 15.03.2001 r.⁴³ w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym, powinna obejmować dzieci będące ofiarami przestępstwa handlu ludźmi.

⁴² OJ L 203 s. 1, 1.08.2002 r., Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 158.

⁴³ OJ L 82, 22.03.2001, s. 1.

Na podstawie art. 10 decyzji ramowej Państwa Członkowskie były zobowiązane do podjęcia koniecznych środków w celu zastosowania się do decyzji do dnia 1.08.2004 r. Powstaje więc pytanie, jaką ważność i moc obowiązywania w Państwie Członkowskim mają przepisy decyzji ramowych. Jak zauważa A. Wróbel⁴⁴, „decyzje ramowe są przyjmowane w celu zbliżenia przepisów państw członkowskich. Są one ukształtowane na wzór dyrektyw wspólnotowych, bowiem wiążą państwa członkowskie co do celu (rezultatu), który należy osiągnąć, pozostawiając jednakże państwom członkowskim wybór form i środków ich realizacji. Decyzje ramowe – na mocy wyraźnego postanowienia przepisu art. 34 ust 2 lit. B zdanie trzecie TUE, nie wywołują skutku bezpośredniego, co podkreśla – według niektórych komentatorów – ich charakter prawny jako aktu międzynarodowego. Nie kwestionując co do zasady tej cechy decyzji ramowych, należy jednak wskazać, że wykonanie decyzji ramowej przez państwa członkowskie następuje według zasad i rygorów przewidzianych dla wykonania dyrektywy, co może skłaniać do poglądu, że w tym zakresie decyzje te zbliżają się do norm wspólnotowych. Pozbawienie decyzji ramowych możliwości wywoływania skutku bezpośredniego po upływie okresu do jej wykonania oznacza, że obywatel Unii Europejskiej nie może powołać się na jej przepis przed sądem krajowym, który jest wszakże obowiązany do interpretowania przepisów krajowych wydanych celem wykonania decyzji w świetle jej przepisów”.

Potwierdzeniem zaprezentowanego powyżej poglądu jest wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z 16.06.2005 r. w sprawie M. Pupino. Wyrok ten dotyczył wykładni przepisów art. 2, 3 i 8 decyzji ramowej Rady⁴⁵ z 15.03.2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym. Wniosek w tej sprawie został złożony w ramach postępowania karnego toczącego się przeciwko M. Pupino, nauczycielce przedszkola. Został jej przedstawiony zarzut spowodowania naruszenia czynności ciała u dzieci, które w czasie zdarzeń miały poniżej pięciu lat. Sąd włoski, uznając obowiązek „interpretowania prawa krajowego w świetle brzmienia i w duchu przepisów wspólnotowych” oraz mając wątpliwości, co do zgodności przepisów art. 392 ust. 1 bis i art. 398 ust. 5 bis włoskiego kodeksu postępowania karnego z przepisami art. 2, 3 i 8 decyzji ramowej ze względu na to, iż wymienione przepisy tego kodeksu ograniczają możliwość zastosowania przez sędziego śledczego trybu wcześniejszego przeprowadzania dowodu, który mógłby być potem, bez ponownego przeprowadzania, wykorzystany w postępowaniu przed sądem, oraz szczególnych sposobów przeprowadzania i utrwalania dowodów jedynie do przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości, postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z wnioskiem o dokonanie wykładni art. 2, 3 i 8 decyzji ramowej.

W wyroku Trybunał jednoznacznie stwierdził, iż „w świetle całokształtu rozważań należy odpowiedzieć, iż przepisy art. 2, 3 i 8 ust. 4 decyzji ramowej należy interpretować w ten sposób, że sąd krajowy musi mieć możliwość zezwolenia małym dzieciom, które twierdzą, że padły ofiarą złego traktowania, jak ma to miejsce w sprawie przed sądem odsyłającym, na składanie zeznań w sposób umożliwiający zagwarantowanie im odpowiedniego poziomu ochrony, jak na przykład poza rozprawą i przed jej terminem. Sąd krajowy ma obowiązek wzięcia pod uwagę całości norm prawa krajowego i dokonania ich wykładni na ile to tylko możliwe w świetle brzmienia oraz celów rzeczony decyzji ramowej”.

Orzeczenie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie M. Pupino wskazuje na jednoznaczny kierunek w dążeniu Unii Europejskiej do harmonizacji prawa. Zgodzić należy się z poglądem reprezentowanym przez A. Górskiego⁴⁶, iż „o ile przestrzeń wolności,

⁴⁴ A. Wróbel, *Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy*, Zakamycze 2005, s. 79 i nast.

⁴⁵ OJ L 82, 22.03.2001, s. 1.

⁴⁶ A. Górski, *Sprawa Pupino a problem zgodności z Konstytucją ustawy implementującej Europejski Nakaz Aresztowania*, publikacja z 29.07.2005 r., Forum Wymiaru Sprawiedliwości i Sprawy Wewnętrzne UE, zob. www.wsisw.natolin.edu.pl.

bezpieczeństwa i sprawiedliwości traktowało się często w literaturze jako rodzaj propagandowego hasła, trudno chyba dłużej bronić takiej postawy po krótkiej analizie orzecznictwa ETS dotyczącego pytań prejudycjalnych w III filarze. Orzecznictwo ETS w tym zakresie wyraźnie odchodzi od wykładni literalnej w kierunku funkcjonalnej, której podstawą są zasady, które Trybunał wypracował lub potwierdził w swoim „pierwszofilarowym” orzecznictwie. Analizy wymaga w tym miejscu kwestia oceny, czy i jak przedstawione rozważania dotyczące decyzji ramowej Rady⁴⁷ z 15.03.2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym oraz wyroku ETS w sprawie M. Pupino odnoszą się do decyzji ramowej Rady w sprawie zwalczania handlu ludźmi. Otóż, niewątpliwie interpretacja przepisów decyzji ramowej w sprawie zwalczania handlu ludźmi jest zdeterminowana orzeczeniem w sprawie M. Pupino, a także kierunkiem orzecznictwa ETS. Oznacza to, że każde Państwo Członkowskie powinno tak interpretować ustanowione przepisy dotyczące handlu ludźmi, aby były one zgodne z postanowieniami decyzji ramowej, czyli w świetle przepisów decyzji ramowej. Ograniczeniem w interpretacji zgodnej z decyzją ramową jest wyłącznie powstanie sytuacji prowadzącej do interpretacji *contra legem* w danym Państwie. Wtedy jednak ze względu na związanie Państw Członkowskich rezultatem w uchwalaniu decyzji, przepisy prawne powinny ulec jak najszybszej nowelizacji i tym samym dostosowaniu do *acqui communautaire*”.

Powyżej przedstawione argumenty, w świetle przeprowadzonych badań, przemawiają jednoznacznie za potrzebą zdefiniowania w kodeksie karnym pojęcia „uprawianie handlu ludźmi” zgodnie ze standardami międzynarodowymi, co powinno doprowadzić do jasnego i zgodnego z zasadami polskiego prawa karnego stanu prawnego w zakresie zjawiska handlu ludźmi.

⁴⁷ OJ L 82, 22.03.2001, s.1

DEFINICJA HANDLU LUDŹMI: PROJEKT USTAWOWEGO UREGULOWANIA

1. Kwestia, czy należy wprowadzać definicję handlu ludźmi do polskiego ustawodawstwa, budzi w Polsce wiele kontrowersji. Trudności z interpretacją tego pojęcia, jak również problemy z ustaleniem relacji art. 253 k.k. do innych przepisów kodeksu karnego, które typizują zachowania uznawane w prawie międzynarodowym za handel ludźmi, a w szczególności do art. 204 § 4 k.k. i art. 8 przepisów wprowadzających, skłaniają do podjęcia próby określenia w kodeksie karnym desygnatów tego pojęcia. Zasadnicze racje przemawiające za wprowadzeniem definicji handlu ludźmi do kodeksu karnego przedstawiłam już w opinii sporządzonej w 2005 r. Obecnie ograniczę się więc do zasygnalizowania elementów definicji handlu ludźmi w dokumentach prawa międzynarodowego i wybranych rozwiązaniach przyjętych w tych ustawodawstwach krajowych, które stawily czoła temu wyzwaniu. Ponadto, przedstawię konkretną propozycję legislacyjną, uzasadniając nadanie jej określonego kształtu prawnego. Warto na marginesie dodać, że projekt zmian kodeksu karnego z czerwca 2007 r. nie proponuje istotnych modyfikacji prawnego uregulowania handlu ludźmi, a w każdym razie nie wprowadza definicji tego przestępstwa.

Zmiany w interesującym nas zakresie ograniczają się do przepisu art. 203 k.k., który w proponowanym brzmieniu w całości odnosi się do zmuszania do prostytucji. W związku z tym obecny § 4 art. 204 k.k. ma być usytuowany w art. 203 k.k. i stanowić jego drugi paragraf, czemu towarzyszy podwyższenie sankcji (czyn ten ma być zagrożony karą od 2 do 12 lat pozbawienia wolności, a w przypadku, gdy sprawca działa ze szczególnym okrucieństwem, karą na czas nie krótszy od lat 5, czyli do 25 lat pozbawienia wolności). Nie ulega natomiast zmianie, w świetle projektu, ani dyspozycja, ani sankcja przepisu art. 253 k.k. Jedyną modyfikacją odnoszącą się do tego typu przestępstwa dotyczy wprowadzenia karalności przygotowania, z sankcją do 3 lat pozbawienia wolności (por. § 1a art. 253 k.k.).

2. Analiza definicji handlu ludźmi w różnych dokumentach prawa międzynarodowego⁴⁸ wskazuje na występowanie łącznie kilku następujących elementów deskrypcyjnych. Po pierwsze, enumeratywnie wylicza się, jakie zachowania sprawcy stanowią desygnat pojęcia handel (rozumiany jako obrót – *trafficking*).⁴⁹ Po drugie, uzależnia się uznanie danego zachowania za „handel ludźmi” od użycia przez sprawcę określonego sposobu działania⁵⁰ lub wykorzystania określonej sytuacji.⁵¹ Po trzecie wreszcie, podkreśla się, że działania sprawcy powinny być zabronione, jeśli mają na celu wykorzystanie innej osoby, wskazując przykładowo najgroźniejsze sposoby tego wykorzystania, które powinny podlegać kryminalizacji.⁵²

⁴⁸ Definicję taką zawiera w szczególności: art. 2 Konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji z 1950 r. (Dz. U. z 1952 r., Nr 42, poz. 278, *dalej: Konwencja ONZ 1952*); art. 3 Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej (Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 160, *dalej: Protokół do Konwencji z Palermo 2000*); art. 2 a oraz art. 3 ust. 1 pkt a i b, Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z 2000 r., *dalej: Protokół do Konwencji o prawach dziecka*); art. 1 decyzji ramowej Rady 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz. U. We L 203 z 1 lipca 2002 r.), *dalej: decyzja ramowa 2002/629/WSiSW*).

⁴⁹ Poniższe zestawienie, dla którego punktem wyjścia jest definicja handlu ludźmi zawarta w Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, stanowiąca najnowszy akt prawa międzynarodowego w tej materii, ilustruje, które człony definicyjne występują również w pozostałych aktach prawa międzynarodowego (zwykłym drukiem zaznaczono zaś te, które nie występują *expressis verbis* w tej Konwencji). Do znamion czasownikowych stanowiących desygnaty pojęcia handel zalicza się: *werbowanie* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW), *transport* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW), *przekazywanie-transfer* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW), *przechowywanie* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW), *przyjmowanie* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW), w tym *wymianę lub przeniesienie kontroli nad osobą*. Warto zasignalizować, że w niektórych starszych konwencjach wymienia się jako formę działania sprawcy znamię czasownikowe w postaci: *dostarczenia* (Konwencja ONZ 1952), *zwabienia* (Konwencja ONZ 1952), *uprowadzenia* (Konwencja ONZ 1952). W Protokole z Palermo oraz decyzji ramowej 2002/629/WSiSW te określenia znamionują sposób działania sprawcy.

⁵⁰ Określając sposób działania sprawcy, wymienia się: *groźbę* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000), *przemoc* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW), *inną formę przymusu* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW), *inną formę zastraszenia*, *uprowadzenie* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW), *oszustwo* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW) lub *nadużycie finansowe, podstęp* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000), *nadużycie władzy* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW), *które powoduje, że osoba nie ma w rzeczywistości prawdziwego i nadającego się do zaakceptowania wyboru innego niż poddanie się wykorzystaniu*).

⁵¹ Chodzi tu o: wykorzystanie słabości (Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW), czyli wykorzystanie sytuacji wrażliwości, która powoduje, że osoba nie ma w rzeczywistości prawdziwego i nadającego się do zaakceptowania wyboru innego niż poddanie się wykorzystaniu, wręczenie lub przyjęcie płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą (Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW).

⁵² Określając cel działania sprawcy, rozumiany jako wyobrażenie zmiany, którą sprawca chce osiągnąć (lub na przyczynienie się do wystąpienia której się godzi), co motywuje sprawcę do określonego zachowania, wymienia się *wykorzystanie*, co najmniej w formie: *eksploatacji prostytucji innych osób* (Konwencja ONZ 1952, Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW), *wykorzystania seksualnego, innego niż prostytucja* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW), *przymusowej pracy lub służby, usług – niewolnictwa lub praktyk podobnych do niewolnictwa* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000, decyzja ramowa 2002/629/WSiSW), *zniewolenia* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000), *usunięcia organów* (Protokół do Konwencji z Palermo 2000).

W niektórych dokumentach międzynarodowych zawarto dodatkowo przepisy odnoszące się do zgody osoby pokrzywdzonej⁵³ oraz sytuacji, gdy pokrzywdzonym jest osoba małoletnia⁵⁴ lub inna osoba, która z racji swego stanu psychicznego pozostaje pod opieką innych osób.

Ustawodawstwa krajowe, których **przepisy dotyczące handlu ludźmi** uległy modyfikacji pod wpływem ww. dokumentów międzynarodowych, wykazują istotne różnice. Można wśród nich wyróżnić **trzy zasadnicze grupy**:

a). Pierwsza charakteryzuje się mniej lub bardziej dosłowną **transpozycją definicji zawartej w Protokole do Konwencji z Palermo i decyzji ramowej 2002/629/WSiSW**, odwołującą się w różny sposób do wszystkich trzech elementów definicji prawa międzynarodowego.

Takie rozwiązanie przyjęto w kodeksach karnych: rumuńskim (art. 205-206), węgierskim (art. 175 b), bułgarskim (art. 159 a-c), albańskim (art. 114 b dot. handlu kobietami), serbskim (art. 388 k.k.), ukraińskim (art. 149). Rozwiązania te wskazują jednak na pewne zróżnicowania.

Na przykład w węgierskim i serbskim k.k. wzbogacono tę definicję o znamię czasownikowe „sprzedaje” występujące tylko w Protokole do Konwencji o Prawach Dziecka. W kodeksie rumuńskim zdefiniowano, na czym polega wykorzystanie w oddzielnym przepisie (art. 207), zakładając, że jest to wyliczenie wyczerpujące. W Albanii natomiast tylko przykładowo wymieniono te cele wykorzystania, o których mowa w Protokole do Konwencji z Palermo. W serbskim k.k., w enumeratywnym wyszczególnieniu dodano nie występujący w dokumentach międzynarodowych cel działania sprawcy w postaci wykorzystania do służby w konflikcie zbrojnym. Tylko w rumuńskim kodeksie karnym zastrzega się wyraźnie, że zgoda osoby pokrzywdzonej nie wyłącza bezprawności przestępstwa polegającego na handlu ludźmi (art. 206). W Bułgarii działanie sprawcy przy użyciu przemocy lub innej formy wymuszenia czy też wprowadzenia w błąd, jak też handlu za granicą potraktowano jako kwalifikowane typy przestępstwa. Również w innych ustawodawstwach przewiduje się liczne typy kwalifikowane przestępstwa handlu ludźmi⁵⁵, zwłaszcza gdy ofiarą jest małoletni (jeżeli nie traktuje się handlu dziećmi jako oddzielnego typu przestępstwa, jak np. w Rumunii⁵⁶, Rosji, Albanii).

⁵³ Konwencja ONZ 1952 używa sformułowania: kto dostarcza, zwabia lub uprowadza w celach prostytucji inną osobę, nawet za jej zgodą oraz eksploatuje prostytucję innej osoby, nawet za jej zgodą. W świetle Protokołu do Konwencji z Palermo 2000 i decyzji ramowej 2002/629/WSiSW, zgoda ofiary handlu ludźmi na zmierzone wykorzystanie nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z ww. metod.

⁵⁴ Przez dziecko rozumie się osobę, która nie ukończyła lat 18. W świetle Protokołu do Konwencji z Palermo 2000 werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka celem jego wykorzystania uznawane jest za handel ludźmi nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z ww. metod. *Handel dziećmi* w rozumieniu Protokołu do Konwencji o prawach dziecka oznacza: *jakiegokolwiek działanie lub transakcję, w drodze której dziecko przekazywane jest przez jakąkolwiek osobę lub grupę osób innej osobie lub grupie za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą*. Kryminalizacją powinno być objęte co najmniej (standard minimalny) 1. *oferowanie, dostarczanie lub przyjęcie dziecka w jakiegokolwiek sposób w celu: seksualnego wykorzystania, przekazania organów dziecka dla zysku, angażowania dziecka do pracy przymusowej* 2. *nakłanianie w niewłaściwy sposób, jako pośrednik, do udzielenia zgody na adopcję dziecka, z naruszeniem stosownych międzynarodowych instrumentów prawnych dotyczących adopcji*, 3. *oferowanie, uzyskiwanie, nabycie lub dostarczenie dziecka w celu prostytucji*.

⁵⁵ Na przykład kodeks karny rumuński za okoliczności kwalifikujące uznaje: gdy sprawców było dwóch lub więcej, gdy osoba pokrzywdzona w wyniku przestępstwa poniosła śmierć lub popełniła samobójstwo, doznała poważnego naruszenia integralności cielesnej lub uszczerbku na zdrowiu, gdy przestępstwo przyniosło istotną korzyść materialną, gdy wiązało się z przemytem osób (art. 204).

⁵⁶ Kodeks rumuński oddzielnie reguluje handel dziećmi (art. 205), przewiduje również szereg typów kwalifikowanych.

b). Drugie rozwiązanie – przyjęte np. w 2003 r. we francuskim kodeksie karnym (sekcja I bis art. 225-4-1-225-4-9) czy też w kodeksie belgijskim – **definiuje handel ludźmi jako stworzenie warunków, czyli swoiste pomocnictwo do popełnienia innych przestępstw**. W tym również przypadku definiuje się znamiona czasownikowe handlu w zasadzie zgodnie z przewidzianymi w Protokole do Konwencji z Palermo oraz decyzji ramowej 2002/629/WSiSW.⁵⁷ Równocześnie z odpowiednich przepisów wynika, że sprawca musi mieć świadomość, że swoim działaniem umożliwia popełnienie przez inną osobę przestępstwa lub inne wykorzystanie, nie uznawane za przestępstwo. Kodeks francuski ogólnie wymienia, o jakie typy przestępstw chodzi, odwołując się do ich nazw doktrynalnych⁵⁸, przepisy belgijskie wskazują natomiast numery konkretnych artykułów k.k.

W prawie francuskim sankcje, zwłaszcza materialne, za handel ludźmi są stosunkowo wysokie. Podstawowy typ przestępstwa zagrożony jest karą więzienia i grzywną 150 000 EUR. Kwalifikowany typ tego przestępstwa, który zachodzi w 9 kategoriach przypadków⁵⁹, zagrożony jest karą 10 lat pozbawienia wolności i grzywną 1.500 000 EUR. Przestępstwo to ponadto jest karane surowiej (20 latami pozbawienia wolności), gdy zostało popełnione przez zorganizowaną grupę przestępczą, a dożywociem, gdy wiązało się z zastosowaniem tortur lub innego brutalnego traktowania.

c). Trzeci model regulacji przyjęto w niemieckim kodeksie karnym. Polega on na **wyraźnym zdefiniowaniu tylko najbardziej typowych przejawów handlu ludźmi** polegających na wykorzystaniu innej osoby w prostytucji oraz w pracy przymusowej w obcym kraju, czyli warunkach jej szczególnej podatności na wiktymizację, a także kryminalizacji wspierania handlu jako swoistej formy pomocnictwa do tych przestępstw. W związku z tym w kodeksie niemieckim mamy obecnie trzy typy przestępstw odnoszących się do handlu ludźmi: pierwszy dotyczy handlu ludźmi w celu wykorzystania seksualnego (§ 232), drugi – handlu ludźmi w celu wykorzystania siły roboczej (§ 233)⁶⁰; trzeci – wspierania (ułatwiania) innym

⁵⁷ W kodeksie francuskim, w odróżnieniu od belgijskiego i odmiennie niż w ww. dokumentach międzynarodowych, uzależnia się karalność sprawcy od otrzymania wynagrodzenia lub innej korzyści lub ich obietnicy. Charakterystyczne jest jednak przy tym to, że kodeks francuski, w celu uniknięcia trudności związanych z udowodnieniem, że sprawca uzyskał korzyść lub jej obietnicę, wprowadza swoiste domniemanie i przerzucenie ciężaru dowodu; a mianowicie przewiduje się możliwość ukarania osoby – która pozostawała w bliskiej relacji z jedną lub większą liczbą osób pokrzywdzonych lub sprawców – za swoisty typ przestępstwa polegający na braku możliwości wykazania, skąd pochodzą środki przeznaczone na prowadzenie określonego stylu życia (art. 225-4-8). Przestępstwo to zagrożone jest karą 7 lat pozbawienia wolności i grzywną 750 000 EUR.

⁵⁸ Francuski kodeks karny wymienia stręczycielstwo do prostytucji, zamach na wolność seksualną, wykorzystanie żebractwa lub narzucenie warunków życia, lub pracy uchybiających godności ludzkiej, lub zmuszanie innej osoby do popełnienia przestępstwa.

⁵⁹ Wśród tych kategorii wymienia się sytuację, w której: osoba pokrzywdzona jest małoletnia; szczególnie wrażliwa (ze względu na wiek, chorobę fizyczną lub psychiczną niepełnosprawność, widoczną ciążę lub taką, o której sprawca wiedział); gdy osób pokrzywdzonych jest 2 lub więcej; gdy osoba pokrzywdzona znajduje się poza terytorium Republiki Francuskiej albo stała się ofiarą przestępstwa świeżo po przybyciu do Francji; gdy sprawca nawiązał kontakt z osobą pokrzywdzoną poprzez sieć telekomunikacyjną służącą do przekazów adresowanych do nie nadającego się z góry określić kręgu osób; jeżeli przestępstwo zostało popełnione w warunkach, w których sprawca miał świadomość, że osoba pokrzywdzona jest narażona na bezpośrednie ryzyko utraty życia, poważnego uszkodzenia ciała grożącego kalectwem lub stałą niepełnosprawnością; gdy przy popełnieniu przestępstwa sprawca użył groźby, siły, przymusu, podstępny wobec osoby pokrzywdzonej lub osoby pozostającej z nią w trwałej relacji; gdy sprawcą przestępstwa jest prawny naturalny lub adopcyjny wstępny osoby pokrzywdzonej lub inna osoba sprawująca opiekę nad pokrzywdzonym lub nadużywająca posiadanego z racji zajmowanego stanowiska prawa; gdy przestępstwo to jest popełnione przez osobę zajmującą stanowisko, z którym związany jest udział w walce z handlem ludźmi lub ochrona porządku publicznego.

⁶⁰ W obu tych przypadkach zachowanie sprawcy określa się jako „doprowadzenie innej osoby poprzez wykorzystanie jej przymusowej sytuacji lub bezbronności związanej z pobytem w obcym kraju do podjęcia lub „kontynuowania” prostytucji lub niewolniczej pracy.

osobom popełnienia ww. form handlu ludźmi (§ 233 a). Tylko ten trzeci typ przestępstwa nawiązuje do znamion czasownikowych z definicji handlu zawartej w Protokole do Konwencji z Palermo i decyzji ramowej 2002/629/WSiSW, aczkolwiek wyraźnie je modyfikując.⁶¹ Dwa pozostałe typy przestępstw silnie akcentują karalność doprowadzenia innej osoby do uprawiania prostytucji lub niewolniczej pracy przy wykorzystaniu jej sytuacji przymusowej lub stanu bezradności, związanych z pobytem w obcym kraju.

3. W polskiej literaturze przedmiotu panuje w zasadzie zgodność co do tego, że przedmiotem ochrony przestępstwa handlu ludźmi jest wolność i godność człowieka.⁶² Sprzeczne z godnością istoty ludzkiej jest traktowanie człowieka jak rzecz, nawet jeśli dana osoba na to się godzi. W związku z dominującym poglądem, iż zawarta w ww. dokumentach międzynarodowych definicja handlu ludźmi może być wykorzystywana przez sądy przy interpretacji przepisu art. 254 k.k., niewiele miejsca, jak dotychczas, poświęcono propozycjom zmian obowiązujących przepisów. Wyrażany był postulat, aby uzupełnić przepis art. 254 przez egzemplifikację niektórych form działania sprawcy uprawiającego handel⁶³, a ponadto zgłaszana była propozycja przeniesienia art. 253 k.k. do rozdziału przestępstw przeciwko wolności⁶⁴ i dodaniu do tego przepisu w jego końcowej części sformułowania „w szczególności niewolnikami”, przy równoczesnym skreśleniu art. 8 przepisów wprowadzających w części dotyczącej handlu niewolnikami.⁶⁵

Propozycje te nie są w mojej ocenie wystarczające. Przesądza o tym fakt, że ich wprowadzenie nie rozwiązuje problemu, dlaczego niektóre formy handlu ludźmi (jak np. międzyklubowe transfery piłkarzami⁶⁶) uznajemy za dopuszczalne, inne zaś traktujemy jako przestępstwa, chociaż w obu przypadkach dana osoba na to się godzi. Zgodna z odczuciami społecznymi jest tylko taka kryminalizacja, w których sprawca, co najmniej ma świadomość, że przyczynia się do wykorzystania jednego człowieka przez drugiego i na to się godzi.

Dlatego też, w mojej ocenie, celowe wydaje się wprowadzenie definicji handlu ludźmi do art. 115 k.k., zawierającego objaśnienia wyrażeń ustawowych w postaci paragrafu 22 o następującym brzmieniu:

⁶¹ Brzmienie tego przepisu jest następujące: Kto udziela wsparcia przy handlu ludźmi, o którym mowa w § 232 lub § 233 w taki sposób, że werbuje inną osobę, przekazuje ją dalej, udziela jej noclegu lub przyjmuje do siebie, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. (§ 2) Kara pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 10 zostanie wymierzona, jeżeli: 1. ofiarą czynu jest dziecko (§ 176 ust. 1); 2. sprawca ciężko fizycznie maltretuje ofiarę albo w wyniku czynu sprowadza na nią ryzyko śmierci, albo też 3. sprawca dopuszcza się czynu za pomocą przemocy, groźby zadania wyczuwalnej dolegliwości lub zawodowo albo jako członek grupy działającej z zamiarem ciągłego popełniania czynów tego typu. Usiłowanie jest karalne (§ 3).

⁶² Por. m.in. E. Pływaczewski, (w:) *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1, komentarz do artykułów 117-221 2, A. Wąsek (red.), Wydawnictwo C.H. Beck 2004, s. 372. Takie „wolnościowe” ujęcie przestępstwa handlu ludźmi jest zgodne z aktualnymi standardami międzynarodowymi, gdzie podkreśla się, że przy typizacji tego przestępstwa należy raczej kłaść nacisk na uniemożliwienie korzystania z wolności niż na fakt przemieszczania ofiary, czy też charakter wykorzystania lub usług. Por. *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Z. Lasocik (red.), Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej, IPSiR UW, 2006.

⁶³ L. Paprzycki, wystąpienie na konferencji zorganizowanej przez IPSiR UW, Por. sprawozdanie przygotowane przez M. Wiśniewskiego.

⁶⁴ Tak m.in. Warylewski, *Glosa*, s. 427. Glosa do postanowienia SN z 17 III 2000 r., I KZP 1 2000 z 9, poz. 126.

⁶⁵ W. Górowski, *Przestępstwo handlu ludźmi – wybrane problemy interpretacyjne*, artykuł złożony do druku w Państwie i Prawie.

⁶⁶ Zwracała na to uwagę m.in. O. Górniok, Por. *Kodeks karny. Komentarz*, t. 3, Gdańsk 1999, s. 296.

„**HANDLEM LUDŹMI** jest werbowanie, transport, transfer, przechowywanie, przyjmowanie, przejmowanie lub przekazywanie kontroli nad osobą, w zamiarze jej wykorzystania lub ułatwienia popełnienia wobec tej osoby przestępstwa przeciwko wolności. Wykorzystanie oznacza, w szczególności, eksploatację innej osoby w prostytucji lub pornografii, w żebractwie, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym lub połączonych z poniżającym lub nieludzkim traktowaniem albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów do przeszczepu z naruszeniem przepisów ustawy”.

Zaletą takiego rozwiązania jest, po pierwsze to, że nie wymusza natychmiastowej przebudowy obowiązujących przepisów, gdyż jest w stosunku do nich komplementarne. W związku z tym zmiany mogą ograniczyć się do podwyższenia sankcji za doprowadzenie do uprawiania prostytucji (w tym zwabienie lub uprowadzenie osoby w celu uprawiania prostytucji za granicą) oraz sankcji z art. 8 przepisów wprowadzających do k.k. dotyczących spowodowania oddania innej osoby w stan niewolnictwa lub handlu niewolnikami). Umożliwi to ewentualne traktowanie tych typów przestępstw jako kwalifikowanych postaci handlu ludźmi.

Rozwiązanie to ponadto, poprzez egzemplifikację zakazanych zachowań, akcentuje, zgodnie ze standardami międzynarodowymi, że istotą tego przestępstwa jest obrót człowiekiem jak towarem w warunkach naruszenia wolności albo godności ludzkiej (ten drugi przypadek dotyczy sytuacji, gdy na przedmiotowe traktowanie została wyrażona zgoda). W ten sposób przyjęcie tej definicji może się przyczynić do zaprzestania przywiązywania zbyt dużej wagi do transakcyjnego aspektu handlu ludźmi przez sądy, a tym samym wpłynąć na usunięcie niektórych barier dowodowych utrudniających kwalifikowanie konkretnych czynów z art. 253 k.k.

Definicja ta pozwoli również na szerszą kryminalizację naruszeń ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów z 1 lipca 2005 r.⁶⁷

Proponowana definicja ma charakter otwarty w tym sensie, że wymienione postacie wykorzystania pełnią funkcję przykładową. W ten sposób w sytuacji, gdy pojawią się nowe drastyczne przykłady wykorzystania świadczące o przedmiotowym traktowaniu ludzi, nie będzie potrzeby kolejnej zmiany prawa. Przez fakt natomiast, że wymienione formy wykorzystania odwołują się do pojęć zdefiniowanych na gruncie doktryny praw człowieka (praca przymusowa, poniżające lub nieludzkie traktowanie), przepis ten nie powinien budzić trudności interpretacyjnych.

⁶⁷ Przepisy karne tej ustawy ograniczają się do penalizacji rozpowszechniania ogłoszenia o odpłatnym nabyciu, zbyciu lub o pośredniczeniu w obrocie organami oraz nabywaniu lub zbywaniu w celu osiągnięcia korzyści majątkowej cudzej komórki, tkanki lub narządu i pośredniczeniu w takiej transakcji, a także braniu udziału w przeszczepianiu organów pozyskanych wbrew przepisom ustawy.

HANDEL LUDŹMI W ŚWIETLE BADAŃ POSTĘPOWAŃ KARNYCH PROWADZONYCH W LATACH 1995-2006

I. WPROWADZENIE

Handel ludźmi, a przede wszystkim handel kobietami z Europy Środkowej i Wschodniej, osiągnął ogromne rozmiary na początku lat 90. Zbiegło się to z upadkiem systemu komunistycznego w Europie. Liberalizacja gospodarcza przyczyniła się do powstawania zorganizowanych grup zajmujących się seksem i pornografią. Taki przemysł powiązany z przestępczością zorganizowaną rozpowszechnił się do tego stopnia, że handel kobietami i prostytutką stały się poważnymi przedsięwzięciami komercyjnymi. Niewątpliwie, wpływ na to miało też bezrobocie wynikłe z przekształceń gospodarczych.

W Polsce przed 1990 r. ośrodki prostytucji istniały głównie w hotelach i restauracjach, natomiast po 1990 r. bardzo wyraźnie wzrosła liczba salonów masażu i klubów odnowy biologicznej, które stanowią nieoficjalne domy publiczne. Kontrolę nad tymi ośrodkami sprawują zorganizowane grupy przestępcze. W Polsce występuje poza tym tzw. prostytutka przydrożna. Zazwyczaj tego typu prostytutki są cudzoziemkami, które przybyły do Polski dzięki wizie turystycznej i służą klientom prowadzącym dalekobieżne ciężarówki w miejscach nieodległych od punktów granicznych.

Niemal wszystkie postępowania karne dotyczące handlu ludźmi, które były lub są prowadzone w Polsce, mają związek z **rynkiem usług seksualnych** świadczonych przez ofiary. Tylko w kilku sprawach wykorzystanie ofiar miało inny charakter: stwierdzono przestępstwa polegające na handlu ludźmi w **celach pracy przymusowej** oraz **nielegalnej adopcji**.⁶⁸

⁶⁸ Zakaz nielegalnej adopcji został określony w art. 253 § 2 k.k. Innym dokumentem prawnym zakazującym prowadzenia nielegalnej adopcji jest Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty w Nowym Jorku 25 maja 2000 r., ratyfikowany przez Polskę 4 lutego 2005 r. (art. 2 i 3).

II. STAN PRAWNY

a). Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji

W dniu 21 marca 1950 r. otwarta została do podpisu w Lake Success **Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji**.⁶⁹ Konwencja ta zunifikowała uchwalone do tego czasu postanowienia umów i rozciągnęła je na szerszą grupę czynów. Jej strony zobowiązały się karać nie tylko **klasyczny handel ludźmi** (tj. dostarczenie, zwabienie lub uprowadzenie w celach prostytucji innej osoby, nawet za jej zgodą oraz eksploatację prostytucji innej osoby, nawet za jej zgodą – art. 1), ale również **formy eksploatacji prostytucji** (tj. utrzymywanie lub prowadzenie bądź świadome finansowanie domu publicznego albo branie udziału w jego finansowaniu, a także świadome wynajmowanie komuś lub odnajmowanie od kogoś budynku bądź innego pomieszczenia lub jakiegokolwiek ich części dla celów prostytucji innych osób – art. 2). Należy jednak zauważyć, że Konwencja na długie lata zawęziła zjawisko handlu ludźmi zarówno w sensie prawnym, jak i w świadomości społecznej wyłącznie do sfery eksploatacji seksualnej.⁷⁰

b). Kodeks Karny z 1969 roku

Przestępstwo handlu ludźmi zostało początkowo stypizowane w art. IX § 1 i 2 przepisów wprowadzających kodeks karny z 1969 r.⁷¹

W § 1 ustawodawca opisał **zachowanie polegające na dostarczeniu, zwabieniu lub uprowadzeniu innej osoby w celu uprawiania nierządu nawet za jej zgodą**. Z redakcji tego przepisu wynikało, że dla bytu przestępstwa z art. IX § 1 p.w.k.k. obojętnym było, czy dostarczenie, zwabienie lub uprowadzenie osoby w celu uprawiania nierządu następowało wbrew zgodzie, bez zgody, czy też za zgodą osoby pokrzywdzonej. **Fakt zgody lub jej brak mógł mieć znaczenie jedynie przy wymiarze kary**.

W § 2 opisano zachowanie polegające na **handlu kobietami** nawet za ich zgodą oraz zachowanie polegające na **handlu dziećmi**. W tym przypadku dla bytu przestępstwa nie był istotny cel handlu ludźmi.

Ustawodawca polski poszedł zatem dalej niż zobowiązywała do tego Konwencja z 21 marca 1950 r. Przestępstwo określone w art. IX § 2 p.w.k.k. nie było przestępstwem kierunkowym i jako takie nie wymagało dla swojego bytu działania sprawcy w celu uprawiania nierządu. **Jakikolwiek handel ludźmi w jakimkolwiek celu był już przestępstwem**.

Na gruncie kodeksu karnego z 1969 r. **odpowiedzialności karnej podlegał również ten, kto nakłaniał inną osobę do uprawiania nierządu, a także ten, kto czerpał korzyści majątkowe z cudzego nierządu bądź w celu osiągnięcia korzyści majątkowej ułatwiał cudzy nierząd**. Przestępstwa te zostały opisane w art. 174 § 1 i 2 k.k. z 1969 r.

⁶⁹ Dziennik Ustaw z dnia 21 października 1952 r. (Dz. U. z 1952 r., Nr 41, poz. 278).

⁷⁰ E. Morawska, *Handel ludźmi z perspektywy systemu ochrony praw człowieka ONZ*, (w): *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Z. Lasocik (red.), Warszawa 2006, s. 60.

⁷¹ Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Przepisy wprowadzające kodeks karny (Dz. U. z 1969 r., Nr 13, poz. 95).

c). Kodeks Karny z 1997 roku

Ustawodawca w nowym kodeksie karnym z 6 czerwca 1997 r. wprowadził **istotne zmiany** zarówno w dyspozycjach, jak i sankcjach przepisów prawnych dotyczących handlu żywym towarem.⁷²

Przestępstwo z art. IX § 1 p.w.k.k. z 1969 r. zostało inkorporowane do **art. 204 § 4** nowego kodeksu karnego. Nie są to jednak przepisy o identycznej treści. **Ustawodawca pominął** zawarty w art. IX § 1 p.w.k.k. z 1969 r. **zwrot „nawet za jej zgodą”**. Pragnął zapewne w ten sposób odciąć się od błędnej regulacji sugerującej, iż możliwe jest uprowadzenie za zgodą uprowadzonego.

Nie oznacza to jednak, że nie podlega już odpowiedzialności karnej ten, kto dostarcza osobę w celu uprawiania nierządu po uzyskaniu jej zgody.⁷³ Tego rodzaju zachowania są nadal penalizowane i zostały opisane w art. 204 § 1 i 2 nowego kodeksu karnego.

Różne są tylko sankcje w omawianych przepisach. W przypadku eksploatacji prostytutki za zgodą osoby pokrzywdzonej sprawca podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Natomiast w przypadku zwabienia lub uprowadzenia osoby w celu uprawiania prostytycji sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

Obok opisanych powyżej regulacji prawnych istotną rolę spełnia przepis **art. 253 n.k.k.**, według którego **osoba uprawiająca handel ludźmi, nawet za ich zgodą, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 do lat 15.**

W tym przypadku nie ma znaczenia zarówno cel handlu ludźmi, jak i fakt zgody pokrzywdzonego. Przy formułowaniu zarzutu najczęściej mamy jednak do czynienia z kwalifikacją kumulatywną czynu. **Do jednego zachowania przestępnego aspirują jednocześnie znamiona dwóch przepisów – art. 204 § 4 k.k. i art. 253 k.k.**

d). Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej oraz Protokół dodatkowy o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi

Rzeczpospolita Polska w dniu 12 grudnia 2000 r. w Palermo podpisała Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej. W dniu 4 października 2001 r. podpisano również Protokół (dodatkowy do Konwencji) o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne NZ dnia 15 listopada 2002 r. (ustawa o ratyfikacji została ogłoszona w Dz. U. Nr 17 z dnia 4 lutego 2003 r. i weszła w życie po upływie 14 dni od ogłoszenia). W Protokole tym sformułowano po raz pierwszy **definicję handlu ludźmi.**⁷⁴

Zgodnie z treścią art. 87 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, wymieniony powyżej Protokół uzupełniający Konwencję NZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej stanowi źródło powszechnie obowiązującego prawa RP, gdyż został ratyfikowany przez stronę polską.

Ratyfikacja przez stronę polską Protokołu oznacza w praktyce, że każdy przypadek przestępstwa określonego w art. 204 § 4 k.k. kwalifikowany powinien być

⁷² Dziennik Ustaw z dnia 2 sierpnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553).

⁷³ O problemach związanych z interpretacją art. 204 k.k. w artykule B. Namysłowskiej-Gabrysiak; Zob. w szczególności opis sprawy, uzasadnienie wyroku Sądu Okręgowego w Olsztynie (sygn. akt II K 1/01) wraz z komentarzem, s. 26-27, a także opis sprawy, uzasadnienie wyroku Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim (sygn. akt II K 171/01) wraz z komentarzem, s. 29-30.

⁷⁴ Pełne brzmienie definicji w artykule U. Kozłowskiej, s. 11.

również z art. 253 k.k.⁷⁵ Zawarta w Protokole definicja handlu ludźmi ma uniwersalny charakter, obejmuje bowiem bardzo szeroki wachlarz zachowań przestępców, ukierunkowanych na wszelkiego rodzaju wykorzystanie ofiary (nie tylko seksualne).

Warto również zwrócić uwagę na to, że w myśl tejże definicji przewiezienie ofiary przez granicę państwa nie jest warunkiem *sine qua non* dla bytu przestępstwa określanego jako handel ludźmi. Proceder ten – jak powszechnie wiadomo – odbywa się także na terytorium jednego państwa. W wielu przypadkach ofiara uprowadzona na przykład z Ukrainy do Polski, jest kilkakrotnie sprzedawana wyłącznie na terytorium Polski. Każda taka sprzedaż powinna być uznawana za przestępstwo handlu ludźmi w rozumieniu art. 3 Protokołu oraz art. 253 kodeksu karnego.

W 2004 r. jednostki prokuratury w całym kraju w sprawach dotyczących handlu ludźmi oskarżyły 39 osób, z czego zarzut popełnienia przestępstwa określonego w art. 253 k.k. przedstawiono 29 osobom.

III. ANALIZA POSTĘPOWAŃ PROWADZONYCH W LATACH 1995-2006

a). Postępowania zakończone

W latach 1995-2006 zakończono 386 postępowań przygotowawczych w sprawach dotyczących handlu ludźmi, z czego 282 postępowania zakończono skierowaniem aktu oskarżenia do sądu, a 104 postępowania umorzono. Ogółem w okresie tym oskarżono 729 osób. Aktualnie prowadzone są 22 postępowania przygotowawcze.

W prowadzonych sprawach ustalono łącznie 1834 pokrzywdzone osoby. Tylko w 2003 r. w zakończonych postępowaniach ujawniono aż 261 ofiar przestępstw, z czego 21 ofiar to osoby poniżej 15 roku życia.

W 2004 r. w zakończonych postępowaniach ujawniono 98 ofiar, z czego 2 ofiary to osoby poniżej 15 roku życia. W 2005 r. w zakończonych śledztwach ujawniono 99 ofiar, z czego 10 ofiar to osoby w wieku 16-17 lat. W 2006 r. ujawniono 126 ofiar, z czego 19 ofiar to osoby poniżej 18 roku życia.

W 2002 r. 11 ofiar, aż do zakończenia procesu, korzystało z ochrony policji. W 2003 r. z ochrony takiej korzystały tylko 3 osoby, w 2004 r. 2 osoby, a w 2005 r. żadna.

Te same osoby korzystały ze wsparcia organizacji pozarządowej „La Strada”. Spośród 98 ofiar występujących w postępowaniach karnych zakończonych w 2004 r., tylko 6 osób korzystało ze wsparcia „La Strady”. Tyle samo ofiar korzystało ze wsparcia wymienionej organizacji w 2005 r. W 2006 r. spośród 126 ofiar ujawnionych w zakończonych śledztwach, 10 korzystało ze wsparcia „La Strady”. Z informacji przekazanej przez tę organizację wynika, że w 2004 r. pomocy socjalnej i psychologicznej udzieliła aż 99 osobom (w tym 38 cudzoziemkom). Oznacza to, że znaczna część ofiar handlu ludźmi nie zdecydowała się na powiadomienie organów ścigania o przestępstwie popełnionym na ich szkodę.

⁷⁵ O sporach w kwestii bezpośredniego stosowania tej definicji w artykule B. Namysłowskiej-Gabrysiak, s. 22-23.

b). Postępowania umorzone

W latach 1995-2006 umorzono łącznie 104 postępowania, z czego:

- 23 postępowania umorzono wobec niewykrycia sprawcy przestępstwa,
- 81 postępowań umorzono wobec niezaistnienia przestępstwa, wobec braku danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie popełnienia przestępstwa bądź wobec braku ustawowych znamion czynu zabronionego.

Najczęściej przyczyną umorzenia postępowań był brak wystarczających dowodów popełnienia przestępstwa.

c). Prawomocne skazania

W okresie 1995-2004 sądy skazały około 200 osób, uniewinniono zaledwie 9 osób (są to dane dotyczące wyroków wydanych w I instancji). Najsurowszy wyrok został wydany przez Sąd Wojewódzki w Szczecinie w 1997 r. Sąd wymierzył oskarżonemu karę 7 lat pozbawienia wolności. W postępowaniu odwoławczym, na skutek apelacji wniesionej przez prokuratora, Sąd Apelacyjny w Poznaniu zmienił wyrok, podwyższając karę pozbawienia wolności do 10 lat. Sprawa dotyczyła dostarczenia obywatelom niemieckim i tureckim 51 kobiet w celu uprawiania nierządu, z czego 40 kobiet było świadomych celu wyjazdu, a 11 kobiet wprowadzono w błąd co do charakteru pracy za granicą.

Równie surowy wyrok zapadł w sprawie przeciwko 3 obywatelom Bułgarii, którzy uprawiali handel obywatelkami Ukrainy w okolicach Warszawy (po 10 lat pozbawienia wolności).

IV. METODY DZIAŁANIA SPRAWCÓW PRZESTĘPSTWA HANDLU LUDŹMI

W poniższej tabeli zaprezentowano niektóre metody działania sprawców handlu ludźmi w celu pracy przymusowej, nielegalnej adopcji dzieci oraz prostytucji.

CEL HANDLU LUDŹMI	METODY DZIAŁANIA SPRAWCÓW
PRACA PRZYMUSOWA	<ul style="list-style-type: none">• pomoc w nielegalnym przekroczeniu granicy i praca „za długi”• ogłoszenie prasowe do pracy za granicą i praca „za długi”• zatrudnienie do pracy „na czarno”
NIELEGALNA ADOPCJA DZIECI	<ul style="list-style-type: none">• urodzenie i sprzedaż dziecka za granicą
PROSTYTUCJA	<ul style="list-style-type: none">• proponowanie pracy w agencjach towarzyskich• ogłoszenia prasowe do legalnej pracy za granicą• uprowadzenie z użyciem siły• uprowadzenie po podaniu środków nasennych• zwabienie poprzez wprowadzenie w błąd (urlop wypoczynkowy za granicą)

1). PRACA PRZYMUSOWA

a). Polska jako kraj docelowy

- **pomoc w nielegalnym przekroczeniu granicy i praca „za długi”**

W 2004 r. Prokuratura Okręgowa w Kielcach skierowała do sądu akt oskarżenia przeciwko 3 obywatelom Wietnamu, którzy zmuszali do nieodpłatnej pracy niewolniczej innego Wietnamczyka. Jeden z oskarżonych zaproponował pokrzywdzonemu pomoc w nielegalnym przedostaniu się na terytorium Polski. Pomoc ta, według uzgodnień między nimi, miała kosztować 3000 USD. Pokrzywdzony zdołał zgromadzić jedynie 2000 USD. Wówczas oskarżony zdecydował się pożyczyć pokrzywdzonemu pieniądze w kwocie 1000 USD, a pokrzywdzony zobowiązał się, że kwotę tę odpracuje na rzecz pożyczkodawcy w Polsce. Praca, którą świadczył pokrzywdzony w Polsce, polegała na sprzedaży różnego rodzaju towarów na targowiskach. Po kilku tygodniach pokrzywdzonego poinformowano, że świadczona przez niego praca nie będzie wynagradzana przez 5 lat. Dopiero wtedy uświadomił sobie powagę sytuacji, w jakiej się znalazł i powiadomił organy ścigania.⁷⁶

- **praca „na czarno”**

Coraz częściej słyszy się o przypadkach zatrudniania „na czarno” obywateli Ukrainy w sektorze budowlanym, którym w ogóle nie wypłaca się wynagrodzenia. Osoby takie, zdając sobie sprawę z konsekwencji „pracy na czarno”, nie informują organów ścigania o wykorzystaniu ich przez pracodawców i decydują się najwyżej na zaprzestanie świadczenia pracy (oczywiście pod warunkiem, że pracodawca pozwoli na odejście). Dotychczas jednak żadna z jednostek prokuratury na terenie kraju nie prowadziła postępowania karnego w tego rodzaju sprawie.

b). Polska jako kraj pochodzenia

- **ogłoszenia prasowe do pracy za granicą i praca „za długi”**

W 2006 r. zarejestrowano w Wydziale do Spraw Przystępczości Zorganizowanej Prokuratury Okręgowej w Krakowie śledztwo dotyczące handlu obywatelami polskimi w celu wykorzystywania ich do przymusowej pracy na plantacjach w rejonie miasta Foggia na terytorium Republiki Włoskiej. W oparciu o dotychczas zebrany materiał dowodowy ustalono, iż w ogólnopolskiej prasie umieszczane były ogłoszenia o możliwości wyjazdu do Włoch w celu pracy zarobkowej przy zbiorach pomidorów. Osoby informujące przez telefon o warunkach pracy i terminach wyjazdu przedstawiały się nieprawdziwymi danymi personalnymi. Numery telefonów w ofertach były często zmieniane. Za przejazd do Włoch pobierano opłaty w wysokości od 400 do 800 złotych, a po przyjeździe na miejsce dodatkowo około 150 EUR. Transport organizowany był przez firmy, głównie z rejonu Podkarpacia, jak też przez przewoźników indywidualnych.

Osoby zwerbowane przewożone były bezpośrednio na plantacje. Organizacją pracy na plantacjach oraz dozorem zajmowały się osoby narodowości polskiej oraz ukraińskiej. Dostarczani do gospodarstw rolnych przetrzymywani byli w stanie całkowitego zniewolenia,

⁷⁶ Więcej na temat tej sprawy w artykule opracowanym w KGSG, s. 67-68.

stosowano wobec nich przemoc psychiczną i fizyczną. W celu uniemożliwienia kontaktu ze światem zewnętrznym, podczas pracy byli nadzorowani przez strażników, a nocą zamykani w zajmowanych pomieszczeniach. Często zabierano im telefony komórkowe i dokumenty.

Jednym ze sposobów przymuszania do niewolniczej pracy było obciążanie zwerbowanych do pracy w okresie kilku pierwszych tygodni rzekomymi kosztami zakwaterowania, energii elektrycznej oraz innych świadczeń, np. umożliwienia zrobienia zakupów. Koszty tych świadczeń były tak wygórowane, a zarobki tak zaniżone, że nie pokrywały rzekomo zaciągniętych u pracodawcy długów, nawet przez okres kilku miesięcy. Dodatkowo praca ustalona była w systemie akordu, a norma dzienna była tak podniesiona, aby nie można było jej zrealizować. W przypadku niewykonania normy pracodawca nakładał karę pieniężną i w tej sytuacji „zadłużenie” pracownika rosło.

Pokrzywdzeni byli zakwaterowani w pomieszczeniach całkowicie nieprzystosowanych do zamieszkiwania przez ludzi, głównie w zdewastowanych budynkach gospodarczych bez wody, energii elektrycznej i wyposażenia, a w wielu wypadkach zmuszani byli do nocowania w namiotach. Nadzorujący ich „strażnicy” posiadali broń i działali w sposób szczególnie brutalny.

W chwili obecnej status pokrzywdzonego przyznano 285 osobom. Postanowienia o przedstawieniu zarzutów wydano wobec 28 osób.

2). NIELEGALNA ADOPCJA DZIECI⁷⁷

a). Polska jako kraj pochodzenia⁷⁸

- **urodzenie i sprzedaż dziecka za granicą**

Aktualnie prowadzone jest przez Prokuraturę Rejonową w Koninie postępowanie dotyczące próby sprzedaży noworodka przez matkę – obywatelkę polską, która wyjechała do Niemiec w stanie zaawansowanej ciąży i tam, w mieszkaniu koleżanki urodziła córkę, którą zamierzała sprzedać za 10 000 EUR obywatelce niemieckiej obecnej przy porodzie.

3). PROSTYTUCJA

Nie ulega wątpliwości, że **Polska** – jeżeli chodzi o handel kobietami – **jest**: (1) **krajem, z którego kobiety wywożone są za granicę**, (2) **krajem tranzytowym**, a także (3) **krajem docelowym** dla handlarzy kobietami z państw byłego ZSRR, Bułgarii i Rumunii, dlatego niepokoi niska wykrywalność przestępstw w tych dwóch ostatnich obszarach (Polska jako kraj tranzytowy i jako kraj docelowy). Niewykluczone, że wpływ na to ma **polityka deportacyjna**. Bardzo często cudzoziemki przebywające nielegalnie w Polsce są natychmiast deportowane do granicy.

Natychmiastowa deportacja kobiet uniemożliwia zgromadzenie ewentualnego materiału dowodowego i poznanie rzeczywistej skali zjawiska. Ofiary są w ten sposób pozbawione możliwości złożenia zeznań obciążających sprawców przestępstw.

⁷⁷ Więcej na temat przypadków handlu dziećmi artykule K. Fenik, s. 85-86 oraz s. 89-90.

⁷⁸ W 1998 r. krakowska prokuratura prowadziła śledztwo przeciwko osobom zajmującym się nielegalną adopcją dzieci. Organizatorom procedury udowodniono zaledwie kilka przypadków nielegalnej adopcji, choć należy przypuszczać, że takich czynów popełnili więcej.

Oprócz tego odnotowuje się przypadki zaangażowania w ten przestępczy proceder obywateli polskich poza granicami naszego kraju. Aktualnie prowadzone jest m.in. postępowanie karne w sprawie dotyczącej zorganizowanej grupy przestępczej zajmującej się zakupem młodych kobiet w Sri Lance, a następnie ich sprzedażą do klubów nocnych w Szwajcarii, Wielkiej Brytanii i Kanadzie.

a). Polska jako kraj docelowy (miejsce handlu cudzoziemkami)

W postępowaniach, w których Polska wystąpiła jako kraj docelowy, ujawniono w opisywanym okresie 516 pokrzywdzonych (w tym 230 obywaterek Białorusi, 174 obywatelki Ukrainy, 28 obywaterek Bułgarii, 18 obywaterek Rumunii, 17 obywaterek Mołdawii, 12 obywaterek Rosji, 8 obywaterek Łotwy, 7 obywaterek Wietnamu i 1 obywatela Wietnamu do wykonywania nieodpłatnej pracy niewolniczej na targowisku, 5 obywaterek Litwy, 4 obywatelki Sri Lanki, 3 obywatelki Mongolii, 2 obywatelki Kostaryki). Tylko w 2005 r. ujawniono 34 pokrzywdzone obywatelki Ukrainy i 3 obywatelki Białorusi. Natomiast w 2006 r. – 25 obywaterek Ukrainy i 18 obywaterek Białorusi.

Charakterystyczne jest to, że **obywatelki Bułgarii** zmuszane były do uprawiania **prostytcji przydrożnej**, natomiast wszystkie ujawnione pokrzywdzone pochodzące z **Ukrainy** zostały sprzedane do **agencji towarzyskich celem uprawiania prostytucji**. Prawie w każdym przypadku ze **sprawcami uprowadzenia współdziałał obywatel tego samego państwa, z którego pochodziły ofiary**.

Najczęściej ofiarom **obietowano pracę w charakterze sprzedawcy na bazarach, ewentualnie przy pracach polowych**.

Zdarzało się, że **kobiety z własnej inicjatywy przyjeżdżały do Polski** i znajdowały **sezonową pracę w gospodarstwach wiejskich bądź na plantacjach truskawek**. Po zakończeniu prac zjawiał się **nieoczekiwanie ktoś, kto proponował dalsze zatrudnienie kobietom i podstępnie uprowadzał**, a następnie sprzedawał obywatelom Bułgarii, najbardziej zaangażowanym na terytorium Polski w ten przestępczy proceder. Jedna z ofiar została uprowadzona przy znaczącym udziale swojej koleżanki, która zapewniła ją, że załatwiła pracę zarówno dla siebie, jak i dla niej w Polsce. Po przekroczeniu granicy natychmiast została przekazana dwóm mężczyznom.

Kobiety zwabione podstępnie do Polski są bardzo często **kilkakrotnie odsprzedawane kolejnym handlarzom za coraz wyższą cenę**, zmieniając w ten sposób miejsce pobytu, co znacznie utrudnia poszukiwania w przypadku zgłoszeń ich zaginięcia.

Terenem, na którym koncentruje się największa działalność przestępców zaangażowanych w handel kobietami i przymuszanie ich do uprawiania prostytucji w naszym kraju jest **centralna** (okolice Warszawy, Płocka, Żyrardowa, Radomia) i **wschodnia część Polski** (okolice Rzeszowa i Białegostoku).

• proponowanie pracy w agencjach towarzyskich

Jedną z najpoważniejszych spraw prowadziła Prokuratura Okręgowa w Rzeszowie. Śledztwo dotyczyło zorganizowanej grupy przestępczej kierowanej przez obywatelkę Ukrainy, która czerpała zyski z handlu kobietami pochodzącymi z Lwowa i okolic. W toku śledztwa ustalono, że kierująca grupą Ukrainka sprzedała około 60 kobiet osobom prowadzącym agencje towarzyskie, pobierając za każdą z nich po 200 USD. Jednocześnie, w ramach uzgodnień poczynionych z właścicielami agencji towarzyskich, pobierała od każdej sprzedanej przez nią kobiety po 100 USD miesięcznie, uzyskanych z tytułu świadczenia usług seksualnych. Proceder ten trwał co najmniej 2 lata. Wszystkie ofiary były świadome tego,

jakiego rodzaju pracę będą świadczyć w Polsce. W postępowaniu zdołano ustalić dane personalne tylko 20 ofiar. W stan oskarżenia postawiono 15 osób (w tym dwoje obywateli Ukrainy).

b). Polska jako kraj pochodzenia ofiar

Najpoważniejsze sprawy w tej kategorii były prowadzone na przełomie 1997 i 1998 r. przez ówczesną Prokuraturę Wojewódzką w Szczecinie (51 pokrzywdzonych kobiet) i ówczesną Prokuraturę Wojewódzką w Opolu (89 pokrzywdzonych kobiet). W obu sprawach kobiety były werbowane do Niemiec.

Największa koncentracja grup przestępczych zajmujących się werbunkiem ofiar (z Polski) do Europy Zachodniej występuje wzdłuż granicy z Niemcami (okolice Szczecina, Poznania i Gorzowa Wielkopolskiego).

• ogłoszenia prasowe do legalnej pracy za granicą

Kobiety były dostarczane w celu uprawiania nierządu obywatelom niemieckim i tureckim. Werbowaniem kobiet zajmował się obywatel polski, któremu współpracę zaproponował mężczyzna narodowości tureckiej, na stałe zamieszkały w Berlinie.

Kontakt z kobietami nawiązywany był poprzez umieszczanie w prasie ofert pracy w Niemczech polegającej na prowadzeniu domu. Po dostarczeniu kobiet do Berlina, Polak otrzymywał zapłatę od 500 DEM do 3000 DEM za każdą z nich. Kobietom tym natychmiast odbierane były paszporty.

Agencja działała na tzw. „telefon”. Kobiety były dowożone do klientów na zamówienie telefoniczne. Kierowca – „ochroniarz” odbierał od klienta pieniądze za usługę świadczoną przez kobietę i po sprawdzeniu mieszkania opuszczał je, zostawiając ofiarę samą z klientem. Cena usługi wynosiła od 120-150 DEM, z czego pokrzywdzona otrzymywała 30-40 DEM.

Po pewnym czasie Polak stał się współwłaścicielem agencji, z której „ściągał” po 10 DEM za każdą godzinę świadczonej usługi seksualnej przez wszystkie kobiety, które dostarczył mężczyźnie narodowości tureckiej.

Kilku kobietom udało się uciec dzięki pomocy kierowców z agencji. Sprawa została już prawomocnie osądzona. Obywatel polski zajmujący się werbowaniem kobiet do Niemiec został skazany na karę 10 lat pozbawienia wolności.

• werbowanie kobiet w polskich agencjach towarzyskich do uprawiania prostytucji za granicą

W innej sprawie prowadzonej przez Prokuraturę Wojewódzką we Wrocławiu ujawniono, że werbowaniem kobiet zajmowała się pracownica „Gabinetu Odnowy Biologicznej”. W lokalu tym świadczone również usługi seksualne.

Jeden z klientów – obywatel Włoch mieszkający w Niemczech zaproponował pracownicy lokalu współpracę polegającą na werbowaniu kobiet do Niemiec w celu świadczenia usług seksualnych.

Wspomniana pracownica zwerbowała około 30 kobiet spośród tych, które świadczyły usługi w „Gabiniecie Odnowy Biologicznej”. W tym przypadku kobiety były świadome tego, jaki rodzaj pracy będą wykonywać i na ogół przystawały na złożoną propozycję. Propozycje były składane młodym kobietom o ciężkim statusie materialnym.

- **uprowadzenie z użyciem siły**

Coraz częściej ujawniane są przypadki uprowadzania ofiar za granicę przy użyciu siły. Aktualnie w toku pozostaje sprawa dotycząca uprowadzenia i przetrzymywania w piwnicy obywatelki polskiej na terytorium Polski, a następnie przewiezienia jej do Szwecji w celu zmuszenia do uprawiania prostytucji.

- **uprowadzenie po podaniu środków nasennych**

W innym przypadku para małżeńska wraz z dwoma nieustalonymi dotychczas mężczyznami wywoziła do Włoch – po podaniu środka nasennego – młodą kobietę, która została sprzedana do klubu nocnego.

- **zwabienie poprzez wprowadzenie w błąd**

Prokuratura Okręgowa we Włocławku skierowała w 2004 r. akt oskarżenia do sądu przeciwko obywatelowi polskiemu, który zwabił do Szwecji młodą kobietę pod pozorem spędzenia z nią tam urlopu wypoczynkowego, a po przekroczeniu granicy zabrał jej paszport i zmusił do uprawiania nierządu.

c). Polska jako kraj tranzytowy

Polska funkcjonuje również jako kraj tranzytowy, zwłaszcza w odniesieniu do ofiar pochodzących z Litwy, Łotwy i Mołdawii. Krajem docelowym w tym przypadku są Niemcy. Punktem przerzutowym są okolice Świnoujścia i Szczecina. Przekroczenie polskiej granicy wschodniej odbywa się legalnie, natomiast przekroczenie granicy polsko-niemieckiej odbywa się już na podstawie sfałszowanych dokumentów (są to paszporty wystawione na obywateli polskich z wklejonymi fotografiami cudzoziemek).

- **organizacja nielegalnego przekroczenia granicy**

przypadek 1.

Prokuratura Okręgowa w Szczecinie prowadziła postępowanie dotyczące działalności międzynarodowej grupy przestępczej zajmującej się werbunkiem kobiet z Łotwy i Mołdawii w celu świadczenia przez nie usług seksualnych na terenie Niemiec. W skład grupy wchodziło czterech Polaków. Granicę z Polską ofiary przekraczały legalnie pociągiem. Bilety były kupowane przez organizatorów procederu. W Szczecinie – zgodnie z wcześniejszym instruktażem – ofiary były odbierane przez obywatela Polski, który następnie organizował im nielegalne przekroczenie granicy polsko-niemieckiej bussem w 15-osobowej grupie nielegalnych imigrantów z Iranu.

przypadek 2.

W grudniu 2003 r. Prokuratura Okręgowa w Gorzowie Wielkopolskim skierowała do sądu akt oskarżenia przeciwko 40 osobom zaangażowanym w handel ludźmi. Zgromadzony materiał dowodowy upoważnia do stwierdzenia, iż oskarżeni sprzedali w Niemczech w okresie 1997-2002 co najmniej 100 obywaterek Białorusi (ujawniono dane personalne co do 64

pokrzywdzonych) oraz 18 obywaterek polskich celem świadczenia przez nie usług seksualnych.

Werbowaniem obywaterek Białorusi zajmowali się Białorusini. Werbowanie odbywało się w miejscowości Baranowicze. Kobiety przewożone były następnie do Międzyrzecza i tam na kilka tygodni kwaterowane. W tym czasie przygotowywane były dla nich dokumenty umożliwiające wjazd do Niemiec. Grupa przestępcza wykorzystywała różne sposoby przekraczania granicy nie budzące podejrzeń. Najczęściej wykorzystywano przejście graniczne dla pieszych w miejscowości Buk, w pobliżu Kolbaskowa. Pokrzywdzone przekraczały granicę rowerami udostępnionymi im przez oskarżonych. Dopiero w odległości kilku kilometrów od granicy kobiety przesiadały się do samochodów przestępców zaangażowanych w handel ludźmi.

Po jednym z przypadków ujawnienia przez policję takiego procederu, oskarżeni zaczęli wynajmować do przerzutu kobiet mieszkańców Międzyrzecza.

Innym sposobem przerzutu ofiar przez granicę było wykorzystanie pociągów kursujących pomiędzy przygranicznymi miejscowościami po polskiej i niemieckiej stronie granicy. Z przestępcami współpracował między innymi maszynista, który przewoził ofiary w lokomotywach.

Ujawniono również liczne przypadki współpracy z kierowcami samochodów ciężarowych, którzy przewozili zwerbowane kobiety w naczepach pojazdów. Kobiety trafiały do lokali nocnych i domów publicznych w Hamburgu, Berlinie i Kiel. Za dostarczenie kobiet do Niemiec ostateczni odbiorcy prowadzący domy publiczne płacili polskim werbownikom z reguły po 1500-2000 DEM.

Głównymi odbiorcami kobiet w Niemczech byli sutenerzy narodowości tureckiej i współpracująca z nimi obywatelka polska.

Niezależnie od procederu związanego z wywozem Białorusinek, oskarżeni zajmowali się werbowaniem i wywozem polskich kobiet trudniących się w Polsce prostytutką.

V. CHARAKTERYSTYKA OSÓB POKRZYWDZONYCH

a). ofiary handlu ludźmi w celu pracy przymusowej

W przypadku handlu ludźmi do pracy przymusowej na włoskich plantacjach ofiarami były często całe rodziny; najmłodszym pokrzywdzonym był chłopiec w wieku 17 lat. Polacy, nieświadomi zagrożenia, odpowiadali na ogłoszenia zamieszczane w gazetach o zasięgu zarówno lokalnym, jak i ogólnokrajowym, a także w Internecie.

b). ofiary procederu nielegalnej adopcji

Jak wynika z opisanej wyżej sprawy, ofiarami są często noworodki urodzone przez Polki za granicą i tam sprzedane.

c). ofiary handlu ludźmi w celu prostytucji

Znaczna większość ustalonych pokrzywdzonych była świadoma celu wyjazdu za granicę i rodzaju wykonywanej tam pracy. Podejrzani zajmujący się werbowaniem

w Polsce kobiet gotowych do wyjazdu za granicę w celu uprawiania prostytucji wykorzystywali ich ciężką sytuację materialną.

Najczęściej werbowano kobiety w wieku 16-20 lat (w 2004 r. najwięcej ofiar – co interesujące – było w przedziale wiekowym od 27 do 33 lat), o wykształceniu podstawowym i o niskim statusie materialnym. Podejrzani zajmujący się werbowaniem kobiet otrzymywali od zleceniodawcy przeważnie w granicach od 1000-2000 EUR za dostarczenie jednej kobiety.

Zleceniodawcą zawsze był cudzoziemiec (najczęściej obywatel Niemiec) mieszkający w Niemczech bądź w Holandii.

Pokrzywdzone decydowały się na złożenie zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa dopiero po powrocie do Polski i tylko w sytuacjach, kiedy były gwałcone bądź dochodziło do drastycznych form eksploatacji prostytucji.

VI. CHARAKTERYSTYKA PODEJRZANYCH ZAANGAŻOWANYCH W HANDEL

Większość przypadków, które były lub są obecnie badane w Polsce, wskazuje, że handlarze pochodzą przede wszystkim z Polski, Rosji, Bułgarii, Turcji i Niemiec.

Według źródeł policyjnych, turecka mniejszość w Niemczech wydaje się szczególnie mocno zaangażowana w handel kobietami. Niemal równie dużą rolę odgrywają mężczyźni z terenu byłej Jugosławii.

W Polsce najbardziej aktywni na tym polu przestępczości są obywatele Bułgarii oraz Ukrainy.⁷⁹

Na podstawie analizowanych spraw dało się zauważyć, że w proceder przestępczy zaangażowane są też kobiety, które wcześniej same były ofiarami. Kobiety te najczęściej pełnią rolę rekrutujących i jako pierwsze nawiązują kontakt z przyszłymi ofiarami.

VII. POZYCJA PRAWNA OFIARY W POSTĘPOWANIU KARNYM

Zarówno handel ludźmi, jak i przestępstwa „okołoprostytucyjne” są przestępstwami ściganymi z urzędu. W myśl **art. 53 k.p.k.**, w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego pokrzywdzony może działać w charakterze **oskarżyciela posiłkowego** obok **oskarżyciela publicznego**. Musi jednak złożyć (najpóźniej do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego) oświadczenie, że chce działać w takim charakterze. Oskarżycielowi posiłkowemu przysługują wszystkie uprawnienia przewidziane w kodeksie postępowania karnego dla stron. Może więc być on obecny przy przesłuchaniu oskarżonych i świadków niezależnie od tego, czy sam złożył już zeznania, może stawiać pytania oskarżonym i świadkom, składać wnioski dowodowe, a także składać środki odwoławcze od wydanych przez sądy orzeczeń. Do reprezentowania swoich interesów oskarżyciel posiłkowy może ustanowić pełnomocnika.

Niezależnie od tego, w przypadku takich przestępstw jak handel kobietami, ofiarę przestępstwa może wspierać **przedstawiciel społeczny**. Według **art. 90 § 1 k.p.k.**, udział w postępowaniu sądowym przedstawiciela społecznego jest możliwy, gdy zachodzi potrzeba ochrony interesu społecznego lub ważnego interesu indywidualnego, objętego zadaniami statutowymi organizacji społecznej, w szczególności ochrony wolności i praw człowieka. Dopuszczony do udziału w postępowaniu sądowym przedstawiciel organizacji może uczestniczyć w rozprawie, wypowiadać się i składać oświadczenia na piśmie.

W sprawach dotyczących handlu kobietami bardzo często zdarza się, że pokrzywdzone po złożeniu zeznań w śledztwie wracają do kraju ojczystego i nie ma

⁷⁹ Szczegółowe dane w tym zakresie w artykule M. Wiśniewskiego w tabeli 6. *Liczba oskarżonych cudzoziemców (ze względu na obywatelstwo)*, s. 103.

praktycznie gwarancji, że stawią się na rozprawie w celu powtórnego złożenia zeznań, tym razem przed sądem. Dlatego istotne znaczenie ma przepis **art. 316 § 3 k.p.k.**, w myśl którego **możliwe jest przesłuchanie świadka przez sąd na etapie postępowania przygotowawczego**. Warunkiem zwrócenia się do sądu z wnioskiem o takie przesłuchanie jest wystąpienie niebezpieczeństwa, że świadka nie będzie można przesłuchać na rozprawie.⁸⁰ W tym przypadku należy jednak pomyśleć o umożliwieniu sprawcy przestępstwa postawienia pytań przesłuchiwanemu świadkowi, w przeciwnym razie można narazić się na zarzut naruszenia zasady kontrydiktoryjności. W postępowaniu sądowym (w przypadku nieobecności ofiary) oskarżony takich pytań nie będzie mógł już postawić.

Art. 316 § 3 k.p.k. wykorzystano dotychczas w 61 przypadkach (w tym w 8 przypadkach w 2001 r., w 13 przypadkach w 2002 r., w 16 przypadkach w 2003 r., w 10 przypadkach w 2004 r. i w 10 przypadkach w 2005 r.). W kontekście wyłaniających się na tym tle problemów związanych z nieobecnością pokrzywdzonych w postępowaniu sądowym, istotne znaczenie ma nowelizacja kodeksu postępowania karnego, która przewiduje **możliwość przesłuchania świadka na odległość** przy wykorzystaniu aparatury wideo. Znowelizowane przepisy k.p.k. weszły w życie w dniu 1 lipca 2003 r.

Innym ważnym uprawnieniem dla ofiary jest **możliwość złożenia** przez nią **zeznań w postępowaniu sądowym podczas nieobecności oskarżonego (art. 390 § 2 k.p.k.)**. Regułą jest, że oskarżony ma prawo być obecny przy wszystkich czynnościach postępowania dowodowego. Jednak w wyjątkowych wypadkach, gdy należy się obawiać, że obecność oskarżonego mogłaby oddziaływać kłopotliwie na zeznania świadka, przewodniczący może zarządzić, aby na czas przesłuchania danej osoby oskarżony opuścił salę sądową. Zezwalając oskarżonemu na powrót, przewodniczący niezwłocznie informuje go o przebiegu rozprawy w czasie jego nieobecności oraz umożliwia mu złożenie wyjaśnień co do przeprowadzonych w czasie jego nieobecności dowodów.

Oprócz wymienionych rozwiązań prawnych wzmacniających pozycję prawną ofiary, funkcjonuje w polskim kodeksie postępowania karnego **instytucja świadka incognito**. Istota anonimizacji na podstawie **art. 184 k.p.k.** polega na **utajnieniu danych osobowych świadka**. Utajnienie takie wymaga wydania postanowienia przez sąd, a w postępowaniu przygotowawczym przez prokuratora. Warunkiem zastosowania instytucji świadka anonimowego jest stwierdzenie uzasadnionej obawy niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka lub osoby dla niego najbliższej. Fakt istnienia w danej sprawie przesłanek zastosowania przepisu art. 184 k.p.k. podlega ocenie prokuratora lub sądu, w zależności od fazy postępowania. Stan zagrożenia, o którym mowa w art. 184 § 1 k.p.k., ma charakter obiektywny. Nie jest zatem przesądzające to, czy świadek czuje się zagrożony, ale to, czy rzeczywiście przy uwzględnieniu okoliczności znanych w sprawie usprawiedliwione jest twierdzenie, że zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa, o jakiej mowa w tym przepisie.

Oprócz przesłanek zastosowania świadka anonimowego wymienionych w art. 184 k.p.k., istotne znaczenie ma przesłanka o charakterze pozaustawowym, na którą zwrócili uwagę prof. Janusz Tylman i prof. Piotr Hofmański. Chodzi mianowicie o taki układ okoliczności faktycznych występujący w sprawie, który powoduje, że anonimizacja ma szansę powodzenia. Inaczej mówiąc, chodzi o taką sytuację, w której oskarżony i jego obrońca, w wypadku zastrzeżenia do wiadomości sądu i prokuratora danych osobowych świadka, nie są w stanie zorientować się na podstawie treści jego zeznań, kto nim jest.

⁸⁰ Przesłuchanie świadka przez sąd w trybie art. 316 § 3 k.p.k. zostało uznane za pożądane w każdym przypadku, ze względu na wspomniane ryzyko braku późniejszej możliwości jego przesłuchania na rozprawie, patrz: „*Algorytm postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi*”, (w): *Procedury postępowania z ofiarą/świadkiem handlu ludźmi. Materiały szkoleniowe opracowane przez Grupę Roboczą Zespołu ds. Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi*, Warszawa 2006, s. 53.

W szczególności nie bardzo nadaje się na świadka incognito osoba pokrzywdzonego. Dlatego właśnie w sprawach dotyczących handlu kobietami w okresie 1995-2005 po instytucję tę sięgnięto jedynie w 10 przypadkach (w tym tylko w 4 przypadkach w stosunku do ofiar).

Można sobie wyobrazić pokrzywdzonego w roli świadka incognito, ale tylko w takiej sytuacji, kiedy pokrzywdzonych jest wielu i można liczyć, że treść zeznań nie ułatwi oskarżonym ich identyfikacji.

Niemal we wszystkich współczesnych kodeksach dopuszczalne jest dochodzenie w procesie karnym **roszczeń majątkowych** wynikających bezpośrednio z popełnienia przestępstwa. Impulsem w tym zakresie jest **wniesienie powództwa cywilnego (art. 62 i następane k.p.k.)**. Powództwo może wytoczyć pokrzywdzony, a także prokurator na jego rzecz aż do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej. Przedmiotem powództwa cywilnego w procesie karnym może być także zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Zastosowanie znajdują tu przepisy prawa cywilnego, zwłaszcza o odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych. W przypadku przestępstwa handlu ludźmi w celach seksualnego wykorzystania zastosowanie znajdzie przepis **art. 445 § 2 kodeksu cywilnego**, w myśl którego sąd może przyznać poszkodowanemu odpowiednią sumę tytułem **zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę**. Pozwanym w procesie adhezyjnym może być tylko oskarżony. Roszczenia przeciw innej osobie ponoszącej odpowiedzialność mogą być dochodzone jedynie w ramach odrębnego procesu cywilnego.

Swego czasu wiele wątpliwości wywoływała sprawa granic materialnej prawomocności wyroku karnego. Stanowisko orzecznictwa było rygorystyczne. Zasądzenie na rzecz powoda oznaczonej sumy pieniężnej z tytułu zadośćuczynienia stanowiło zasadniczo przeszkodę do domagania się w postępowaniu cywilnym dalszej kwoty. **Nowy przepis art. 415 § 6 k.p.k.** usuwa już związane z tym problemem wszelkie wątpliwości: **jeżeli zasądzona suma nie stanowi pełnego zadośćuczynienia, poszkodowany może dochodzić dodatkowych roszczeń w postępowaniu cywilnym.**

Na koniec warto wspomnieć, że od **dnia 1 października 2005 r.** możliwe jest w oparciu o **znowelizowany przepis art. 33 ust. 3 Ustawy o cudzoziemcach z dnia 13 czerwca 2003 r.** wydanie cudzoziemcowi wizy na okres pobytu w Polsce niezbędny do **podjęcia przez niego decyzji o współpracy z organem właściwym do prowadzenia postępowania w sprawie zwalczania handlu ludźmi**, nie dłuższy jednak niż 2 miesiące, jeżeli zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że cudzoziemiec jest ofiarą handlu ludźmi w rozumieniu decyzji ramowej Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (**tzw. czas do namysłu**). Jest to bardzo istotny instrument prawny w walce z handlem ludźmi, gdyż w ten sposób ofiara, dysponując taką ilością czasu, ma możliwość podjęcia właściwej decyzji w zakresie ewentualnego złożenia zeznań, unikając natychmiastowej deportacji.

W okresie tym (2-miesięcznym) ofiara ma zagwarantowane ze strony organizacji pozarządowej „La Strada” bezpieczne zakwaterowanie, opiekę socjalną, psychologiczną i prawną (ten rodzaj opieki wynika z postanowień umowy zawartej między MSWiA a „La Strada”).

Istotne uprawnienia przysługują ofierze handlu ludźmi wraz z wejściem w życie **1 kwietnia 2007 r. Ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. o zmianie ustawy o pomocy społecznej (Dz. U. z 2007 r., Nr 48, poz. 320)**. Zmiany zakładają **objęcie systemem pomocy społecznej ofiar handlu ludźmi**, będących: obywatelami Polski, cudzoziemcami uprawnionymi do korzystania z pomocy społecznej zgodnie z art. 5 ust. 2 i 3 ustawy o pomocy społecznej lub cudzoziemcami, którzy otrzymali wizę pobytową na mocy art. 33 ust. 1 pkt 5 **oraz zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony** zgodnie z art. 53 ust. 1 pkt 15 znowelizowanej Ustawy o cudzoziemcach.

ZWALCZANIE PRZESTĘPSTWA HANDLU LUDŹMI PRZEZ STRAŻ GRANICZNĄ

I. PROBLEMATYKA PRAWNA – KOMPETENCJE STRAŻY GRANICZNEJ

Straż Graniczna w ramach właściwości określonej przez Ustawę o Straży Granicznej ma obowiązek rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw, w tym przestępstw handlu ludźmi.

Straż Graniczna utworzona została na mocy ustawy z dnia 12 października 1990 r. Straż Graniczna jest jednolitą umundurowaną i uzbrojoną formacją powołaną do ochrony granicy państwowej na lądzie i morzu oraz kontroli ruchu granicznego.

Komendant Główny Straży Granicznej podlega ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych i jest centralnym organem administracji rządowej właściwym w sprawach ochrony granicy państwowej i kontroli ruchu granicznego.

Do zadań Straży Granicznej należy:

- 1) ochrona granicy państwowej;
- 2) organizowanie i dokonywanie kontroli ruchu granicznego;
- 3) wydawanie zezwoleń na przekraczanie granicy państwowej, w tym wiz;
- 4) rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców, w zakresie właściwości Straży Granicznej, a w szczególności:
 - a) przestępstw i wykroczeń dotyczących zgodności przekraczania granicy państwowej z przepisami, związanych z jej oznakowaniem oraz dotyczących wiarygodności dokumentów uprawniających do przekraczania granicy państwowej,
 - b) przestępstw skarbowych i wykroczeń skarbowych wymienionych w art. 134 § 1 pkt 1 Kodeksu karnego skarbowego,
 - c) przestępstw i wykroczeń pozostających w związku z przekraczaniem granicy państwowej lub przemieszczaniem przez granicę państwową towarów oraz

* Opr. A. Mrowiec, Wydz. III ZOŚ KGSG.

- wyrobów akcyzowych podlegających obowiązkowi oznaczania znakami akcyzy, jak również przedmiotów określonych w przepisach o broni i amunicji, o materiałach wybuchowych, o ochronie dóbr kultury, o narodowym zasobie archiwalnym, o przeciwdziałaniu narkomanii oraz o ewidencji ludności i dowodach osobistych,
- d) przestępstw i wykroczeń określonych w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach oraz ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej,
 - e) przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu oraz przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, pozostających w związku z wykonywaniem komunikacji lotniczej;
- 5) zapewnienie bezpieczeństwa w komunikacji międzynarodowej i porządku publicznego w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego, a w zakresie właściwości Straży Granicznej, także w strefie nadgranicznej;
 - 6) osadzanie i utrzymywanie znaków granicznych na lądzie oraz sporządzanie, aktualizacja i przechowywanie granicznej dokumentacji geodezyjnej i kartograficznej;
 - 7) ochrona nienaruszalności znaków i urządzeń służących do ochrony granicy państwowej;
 - 8) gromadzenie i przetwarzanie informacji z zakresu ochrony granicy państwowej i kontroli ruchu granicznego oraz udostępnianie ich właściwym organom państwowym;
 - 9) nadzór nad eksploatacją polskich obszarów morskich oraz przestrzeganiem przez statki przepisów obowiązujących na tych obszarach;
 - 10) ochrona granicy państwowej w przestrzeni powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej przez prowadzenie obserwacji statków powietrznych i obiektów latających, przelatujących przez granicę państwową na małych wysokościach, oraz informowanie o tych przelotach właściwych jednostek Sił Powietrznych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej;
 - 11) zapobieganie transportowaniu, bez zezwolenia wymaganego w myśl odrębnych przepisów, przez granicę państwową odpadów, szkodliwych substancji chemicznych oraz materiałów jądrowych i promieniotwórczych, a także zanieczyszczaniu wód granicznych;
 - 12) zapobieganie przemieszczaniu, bez zezwolenia wymaganego w myśl odrębnych przepisów przez granicę państwową środków odurzających i substancji psychotropowych oraz broni, amunicji i materiałów wybuchowych;
 - 13) wykonywanie zadań określonych w innych ustawach.

Straż Graniczna realizuje zadania wynikające z umów i porozumień międzynarodowych, a w zakresie ochrony granicy państwowej i kontroli ruchu granicznego współdziała z organami ochrony granic innych państw.

W celu rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń, w zakresie określonym powyżej w pkt 4, funkcjonariusze Straży Granicznej pełnią służbę graniczną, prowadzą działania graniczne, wykonują czynności operacyjno-rozpoznawcze i administracyjno-porządkowe oraz prowadzą postępowania przygotowawcze według przepisów Kodeksu postępowania karnego, a także wykonują czynności na polecenie sądu i prokuratury oraz innych właściwych organów państwowych w zakresie, w jakim obowiązek ten został określony w odrębnych przepisach.

Straż Graniczna w celu realizacji ustawowych zadań może korzystać z informacji o osobie, w tym danych osobowych uzyskanych przez uprawnione organy, służby i instytucje państwowe w wyniku wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych lub prowadzenia kontroli operacyjnej oraz przetwarzać je w rozumieniu ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych bez wiedzy i zgody osoby, której dane dotyczą.

Straż Graniczna może, w zakresie koniecznym do wykonywania jej ustawowych zadań, korzystać z informacji kryminalnej zgromadzonej w Krajowym Centrum Informacji Kryminalnych.

Przy wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych funkcjonariusze mogą posługiwać się dokumentami, które uniemożliwiają ustalenie danych identyfikujących funkcjonariusza Straży Granicznej oraz środków, którymi posługuje się przy wykonywaniu zadań służbowych.

Straż Graniczna na mocy Ustawy o Straży Granicznej jest uprawniona do stosowania kwalifikowanych **form pracy operacyjnej**, a mianowicie:

- 1) **Kontroli operacyjnej** – przy wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych podejmowanych przez Straż Graniczną w celu zapobiegania, wykrywania, ujawniania sprawców oraz uzyskiwania i utrwalania dowodów przestępstw umyślnych, ściganych z oskarżenia publicznego, gdy inne środki okazały się bezskuteczne albo zachodzi wysokie prawdopodobieństwo, że będą nieskuteczne lub nieprzydatne.

Prowadzona jest ona niejawnie i polega na:

- kontrolowaniu treści korespondencji;
- kontrolowaniu zawartości przesyłek;
- stosowaniu środków technicznych umożliwiających uzyskiwanie w sposób niejawnie informacji i dowodów oraz ich utrwalanie, a w szczególności obrazu, treści rozmów telefonicznych i innych informacji przekazywanych za pomocą sieci telekomunikacyjnych.

- 2) **Zakupu kontrolowanego** – czyli niejawnego nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa w sprawach o przestępstwa: związane z korupcją, popełnione przez funkcjonariuszy i pracowników Straży Granicznej, w związku z wykonywaniem obowiązków służbowych, związane z organizowaniem przekraczania wbrew przepisom granicy państwowej, jak również niektóre przestępstwa określone w kodeksie karnym skarbowym oraz związane z przemieszczaniem przez granicę przedmiotów określonych w przepisach o broni palnej i amunicji, o materiałach wybuchowych oraz o przeciwdziałaniu narkomanii. Zakup kontrolowany ma na celu sprawdzenie uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie oraz ustalenie sprawców i uzyskanie dowodów przestępstwa. Polega na dokonaniu w sposób niejawnie nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub obrót jest zabroniony, a także przy przyjęciu korzyści majątkowej. Czynności operacyjne polegać mogą także na złożeniu propozycji zbycia, nabycia lub przejęcia w/w przedmiotów.

- 3) **Przesyłki niejawnie nadzorowanej** – forma ta jest wykorzystywana w celu udokumentowania niektórych przestępstw (tj. nielegalne przekroczenie granicy, fałszerstwo dokumentu, przestępstwa skarbowe, łapówkarstwo – popełnione przez funkcjonariuszy lub pracowników SG w związku z wykonywaniem obowiązków służbowych, przestępstwa ścigane na mocy umów międzynarodowych), albo ustalenia tożsamości osób uczestniczących w tych przestępstwach lub przejęcia przedmiotów przestępstwa.

Funkcjonariusze, wykonując zadania w zakresie ochrony granicy państwowej, mają prawo m.in. do:

- 1) dokonywania kontroli granicznej;
- 2) dokonywania kontroli osobistej, a także przeglądania zawartości bagaży, sprawdzania ładunków w portach i na dworcach oraz w środkach komunikacji lotniczej, drogowej, kolejowej i wodnej;
- 3) wydawania wiz i innych zezwoleń na przekroczenie granicy państwowej na podstawie odrębnych przepisów;
- 4) legitymowania lub ustalania w inny sposób tożsamości osoby;
- 5) zatrzymywania osób w trybie i przypadkach określonych w przepisach Kodeksu postępowania karnego i innych ustaw oraz doprowadzania ich do właściwego organu Straży Granicznej, sądu lub prokuratury;
- 6) przeszukiwania osób, rzeczy, pomieszczeń i środków transportu w trybie i przypadkach określonych w przepisach Kodeksu postępowania karnego i innych ustaw;
- 7) obserwowania i rejestrowania, przy użyciu środków technicznych służących do rejestracji obrazu i dźwięku, zdarzeń na drogach oraz w innych miejscach publicznych.

W razie zagrożenia nienaruszalności granicy państwowej lub niepodporządkowania się wydanym na podstawie prawa poleceniom oraz bezpośredniego zagrożenia dla życia lub zdrowia własnego lub innej osoby, funkcjonariusze mogą używać **środków przymusu bezpośredniego**. Jeżeli środki przymusu bezpośredniego wymienione powyżej okazały się niewystarczające lub ich użycie ze względu na okoliczności danego zdarzenia nie jest możliwe, funkcjonariusz ma prawo w przypadkach ściśle wskazanych w ustawie użycia **broni palnej**.

II. OPIS ZJAWISKA

1). Wstęp

W świetle polskiego prawa handel ludźmi jest zbrodnią. Według **art. 253 kodeksu karnego**⁸¹ ten, kto uprawia handel ludźmi, nawet za ich zgodą, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. Kodeks karny nie zawiera definicji handlu ludźmi (w tym zakresie stosuje się definicję handlu ludźmi zawartą w **Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi**⁸², uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjętym przez Zgromadzenie Ogólne Narodów

⁸¹ Więcej na temat ujęcia handlu ludźmi w kodeksie karnym w artykule K. Karsznickiego, s. 48.

⁸² Pełne brzmienie definicji w artykule U. Kozłowskiej, s. 13.

Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. oraz w **decyzji ramowej Komisji Europejskiej z dnia 19 lipca 2002 r. o zwalczaniu handlu ludźmi**⁸³).

W **art. 204 kodeksu karnego** stypizowano zachowania składające się na tzw. eksploatację prostytutki. Według art. 204 § 4 k.k., za zwabianie i uprowadzanie innej osoby w celu uprawiania prostytutki za granicą przewiduje się karę pozbawienia wolności od roku do lat 10. Nie stanowi przestępstwa „eksport prostytutki”, gdy odbywa się za zgodą osoby uprawiającej tę profesję. Zwabienie ofiary polega na wprowadzeniu jej w błąd co do rzeczywistego celu wyjazdu zagranicznego albo na wykorzystaniu jej błędu. Czynność sprawcza w postaci „uprowadzenia” ofiary zasadza się na elemencie przemocy, działaniu wbrew woli ofiary (porwanie).

Straż Graniczna w ramach właściwości określonej przez Ustawę o SG ma obowiązek rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw, w tym przestępstw handlu ludźmi. W celu większej skuteczności Straży Granicznej w zwalczaniu przestępczości **zmieniono przepisy Ustawy o Straży Granicznej** dotyczące rozszerzenia właściwości miejscowej i rzeczowej w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń oraz ścigania ich sprawców. Straży Granicznej przyznano uprawnienia do stosowania kontroli operacyjnej, zakupu kontrolowanego oraz przesyłki niejawnie nadzorowanej w zakresie ścigania przestępczości zorganizowanej (w tym handlu ludźmi).

W prowadzonych przez Straż Graniczną postępowaniach przygotowawczych cudzoziemki będące ofiarami handlu zgodziły się na współpracę z organami ścigania i złożyły zeznania w charakterze osób pokrzywdzonych, co pozwoliło na ujęcie sprawców, postawienie im zarzutów oraz skierowanie do sądów aktów oskarżenia. Należy podkreślić, że w tego typu sprawach znaczenie zeznań świadków – ofiar jest bardzo duże, ponieważ często są to jedyni świadkowie. Znajdują się oni jednak w bardzo trudnej sytuacji, muszą przełamywać barierę psychologiczną (wstyd) przed składaniem zeznań.

Przestępstwa tego rodzaju są domeną zorganizowanych grup przestępczych o międzynarodowych powiązaniach. Grupy przestępcze zajmujące się handlem ludźmi są zhierarchizowane. W działalność przestępczą, zarówno w kraju rekrutacji ofiary, jak i w kraju docelowym, zaangażowanych jest 1-2 osoby z grupy. Grupy przestępcze zajmują się także fałszowaniem dokumentów, jakie są potrzebne do uzyskania paszportu/wizy (są to m.in. akty urodzenia, małżeństwa), które są następnie składane z wnioskami o wydanie legalnych dokumentów. Wobec ofiar stosowana jest przemoc (uwięzienie, przemoc fizyczna i seksualna), zarówno przez handlarzy w Polsce, w krajach tranzytowych, jak również przez handlarzy i pracodawców w krajach docelowych.

⁸³ „1. Każde państwo członkowskie podejmuje środki konieczne dla zapewnienia, że karalne są następujące czyny: werbowanie, przewóz, przekazywanie, przechowywanie, dalsze przyjmowanie osoby, włącznie z wymianą lub przeniesieniem kontroli nad tą osobą, gdy:

- a) dzieje się to przy użyciu przymusu, siły lub zastraszania, w tym uprowadzenia, lub
- b) dzieje się to przy użyciu oszustwa lub nadużycia finansowego, lub
- c) ma miejsce nadużycie władzy lub sytuacji wrażliwości, które powoduje, że osoba nie ma w rzeczywistości prawdziwego i nadającego się do zaakceptowania wyboru innego niż poddanie się wykorzystaniu, lub
- d) oferowane lub przyjmowane są opłaty lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą

do celów wycisku pracy lub usług tej osoby, w tym w formie co najmniej przymusowej lub obowiązkowej pracy lub usług, niewolnictwa lub praktyk podobnych do niewolnictwa oraz poddaństwa, lub

do celów wycisku prostytutki innych osób lub innych form wykorzystania seksualnego, w tym pornografii.

2. Zgoda ofiary handlu ludźmi na wykorzystanie, zamierzone lub rzeczywiste, nie jest brana pod uwagę, gdy został użyty którykolwiek ze środków wymienionych w ust. 1.

3. Gdy zachowanie określone w ust. 1 dotyczy dziecka, jest ono przestępstwem podlegającym karze za handel, nawet jeśli nie został użyty żaden ze środków wymienionych w ust. 1.

4. Do celów niniejszej decyzji ramowej „dziecko” oznacza osobę poniżej 18 roku życia”.

2). Metody śledztwa w poszczególnych postępowaniach przygotowawczych prowadzonych przez funkcjonariuszy Straży Granicznej

W latach 2003-2005 Straż Graniczna wszczęła 7 postępowań przygotowawczych o przestępstwo z art. 253 k.k. Postępowania prowadzone były bądź w formie śledztwa, bądź w trybie art. 308 § 1 k.p.k. w tych przypadkach, w których przekazano sprawę do dalszego prowadzenia Policji.

• Podlaski Oddział Straży Granicznej

W latach 2003-2005 Podlaski OSG prowadził 3 postępowania dotyczące handlu ludźmi, nadzorowane przez Prokuraturę Okręgową w Białymstoku.

W dniu 23 października 2003 r. do Podlaskiego Oddziału SG zgłosiła się obywatelka Białorusi i złożyła zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa polegającego na jej sprzedaży przez obywatela Białorusi obywatelowi Bułgarii. Prokuratura Apelacyjna w Białymstoku powierzyła prowadzenie śledztwa Straży Granicznej. Kwalifikacja prawna wszczęcia postępowania – art. 253 § 1 k.k.

W wyniku realizacji procesowej, poprzedzonej zeznaniami 5 pokrzywdzonych kobiet, w listopadzie 2003 r. dokonano zatrzymania ob. Bułgarii. Ustalono ponadto, że werbowaniem kobiet na Białorusi zajmował się ob. Białorusi.

Po dokonaniu kolejnych przesłuchań, w wyniku czynności operacyjno-śledczych ustalono miejsce pobytu drugiego podejrzanego (także ob. Bułgarii) i w grudniu 2003 r. dokonano jego zatrzymania. W trakcie dalszego śledztwa ustalono, że w procederze tym brał udział jeszcze trzeci podejrzany (ob. Bułgarii). W związku z tym w lutym 2004 r. wydano postanowienie o poszukiwaniu w/w listem gończym. W dniu 6 października 2004 r. materiały dotyczące trzeciego sutenera zostały wyłączone przez prokuratora do odrębnego postępowania. W dniu 25 października 2004 r. postępowanie zawieszono. W dniu 12 listopada 2005 r. na drogowym przejściu granicznym Zasięki zatrzymano poszukiwanego, w związku z czym postępowanie podjęto i zarejestrowano pod nowym numerem.

W śledztwie wykorzystano między innymi możliwości z art. 316 § 3 k.p.k. (organ prowadzący postępowanie może zwrócić się do sądu z żądaniem przesłuchania świadka przez sąd, jeżeli zachodzi niebezpieczeństwo, że świadka nie będzie można przesłuchać na rozprawie). Ścisłe współpracowano z Organami Wojsk Pogranicznych Republiki Białorusi, a także oficerem przy Ambasadzie Bułgarskiej w Polsce. Ponadto, w drodze międzynarodowej pomocy prawnej Prokuratura Okręgowa w Białymstoku zwracała się do Prokuratur na Białorusi, na Ukrainie i w Bułgarii, uzyskując niezbędną pomoc.

W październiku 2004 r. z omawianej sprawy wyłączono materiały dotyczące ob. Białorusi, który zajmował się werbowaniem kobiet na terenie swego kraju. 16 grudnia 2005 r. ściganie przestępstwa przekazano na terytorium Białorusi. Tam został on skazany na karę 7,5 roku pozbawienia wolności i konfiskatę mienia.

Wyrokiem Sądu Okręgowego w Białymstoku III K 92/05 z dnia 19 sierpnia 2005 r. dwóch oskarżonych zostało uznanych winnymi zarzucanych im czynów i skazanych na 5 lat oraz 3 lata i 4 miesiące pozbawienia wolności. W stosunku do trzeciego oskarżonego w październiku 2006 r. zapadł wyrok skazujący na 5 lat pozbawienia wolności.

• Śląski Oddział Straży Granicznej

W Śląskim Oddziale SG wszczęto jedno postępowanie przygotowawcze w trybie art. 308 § 1 k.p.k. Przekazane zostało, za pośrednictwem Prokuratury Rejonowej w Cieszynie, do Prokuratury Rejonowej w Tarnowie zgodnie z właściwością, ze względu na miejsce

popelnienia przestępstwa. W ramach prowadzonych czynności przesłuchano w charakterze świadka jedną osobę – pokrzywdzoną (ob. Polski), która wyjechała z Polski samochodem przez Czechy do Austrii na podstawie sfalszowanego paszportu (poprzez wymianę fotografii).

- **Lubuski Oddział Straży Granicznej**

W 2004 r. wszczęto jedno postępowanie przygotowawcze. W wyniku czynności operacyjnych funkcjonariusze PSG w Świecku powzięli informacje, że na terenie województwa lubuskiego dochodzi do zwabiania kobiet w celu uprawiania prostytucji na terenie Niemiec. Ustalili również, iż może dochodzić do sprzedaży na terytorium Niemiec zwabionych kobiet. Ustalono dwóch świadków tych zdarzeń, których przesłuchano w charakterze świadka z pouczeniem dla pokrzywdzonego. Na podstawie informacji uzyskanych od świadków – pokrzywdzonych ustalono, że proceder zwabiania kobiet mógł trwać co najmniej od dwóch lat. Zajmował się nim ob. Włoch na stałe zamieszkały w Niemczech, pomagała mu ob. Polski zamieszkała na terenie woj. lubuskiego. W ramach prowadzenia sprawy przeprowadzono ponad 20 przesłuchań osób związanych ze sprawą. Ustalono 16 osób pokrzywdzonych – wszystkie kobiety to obywatelki RP. Prowadzone postępowanie w wielu wątkach miało charakter poszlakowy, napotykało na trudności wynikające z młodego wieku poszkodowanych kobiet, braku wykształcenia, oporów przed składaniem zeznań.

W stosunku do pokrzywdzonych popełniane były też inne czyny towarzyszące czynom głównym – pobicia i zmuszanie do prostytucji, zabór dokumentów i pieniędzy, pozbawienie wolności.

W wyniku przeprowadzonych czynności sprawdzających na terytorium Niemiec potwierdzono, że strona niemiecka prowadzi postępowanie przeciwko organizatorowi tego procederu – ob. Włoch w sprawie fałszowania dokumentów, zmuszania do uprawiania prostytucji, nielegalnego zatrudniania Polek, zabronionych gier hazardowych, oszustw i in.

Przedmiotowe postępowanie zawieszono postanowieniem z dnia 19 października 2004 r. ze względu na długotrwałą niemożność wykonywania czynności procesowych z osobą podejrzaną (ob. Włoch), który przebywa w Niemczech. Prokuratura Rejonowa w Słubicach wystąpiła do niemieckiej prokuratury z wnioskiem o przekazanie w ramach pomocy prawnej materiałów zgromadzonych przeciwko temu podejrzanemu.

- **Pomorski Oddział Straży Granicznej**

Śledztwo wszczęte w 2003 r. w Pomorskim Oddziale Straży Granicznej zostało zawieszono ze względu na pobyt za granicą sprawcy przestępstwa. Został on zatrzymany przez policję hiszpańską za stręczycielstwo. W Polsce nie przedstawiono mu zarzutów. Ofiarą była 17-letnia Polka, uprowadzona i wywieziona w celu wykorzystania w seks-biznesie w Niemczech i Hiszpanii.

- **Nadwiślański Oddział Straży Granicznej**

W sierpniu 2003 r. funkcjonariusze Wydziału X Zamiejscowego Zarządu Operacyjno-Śledczego KGSG w Kielcach, w trakcie czynności polegających na rutynowych kontrolach cudzoziemców, zatrzymali na targowisku miejskim w Kielcach pokrzywdzonego obywatela Wietnamu. Pokrzywdzony w trakcie kontroli wylegitymował się funkcjonariuszom Straży Granicznej podrobionym wietnamskim prawem jazdy.

Pierwsze ustalenia w tej sprawie wskazywały na to, że pokrzywdzony znalazł się w Polsce nielegalnie przekraczając jej granice. W związku z powyższym, Wydział X

Zamiejscowy w Kielcach przeprowadził pod nadzorem Prokuratury Rejonowej w Kielcach dochodzenie przeciwko pokrzywdzonemu podejrzanemu o popełnienie przestępstwa z art. 264 § 2 i z art. 270 § 1 k.k. Postępowanie to zakończone zostało skierowaniem aktu oskarżenia do sądu. Jednocześnie w toku sprawy przeciwko pokrzywdzonemu, jeszcze na etapie postępowania przygotowawczego, poczyniono ustalenia faktyczne wskazujące na przypuszczenie, że pokrzywdzony w czasie podróży i pobytu na terenie Polski stał się ofiarą przestępstwa z art. 253 § 1 k.k. W związku z powyższym, w oparciu o materiały wyłączone z dochodzenia, Wydział X Zamiejscowy ZOS KGSG w Kielcach wszczął i przeprowadził pod nadzorem Prokuratury Okręgowej w Kielcach śledztwo w sprawie o przestępstwo z art. 253 § 1 k.k. i inne popełnione na szkodę pokrzywdzonego ob. Wietnamu.

Stan faktyczny w przedmiotowej sprawie ustalono w oparciu o zeznania pokrzywdzonego składane w początkowej fazie postępowania przygotowawczego, zeznania innych świadków, informacje z protokołu zatrzymania pokrzywdzonego oraz z protokołu zatrzymania przedmiotów od pokrzywdzonego.

W trakcie prowadzonego postępowania ustalono, że dwóch podejrzanych ob. Wietnamu zorganizowało przy pomocy działającej grupy przestępczej nielegalne przekroczenie granicy ich rodakowi – pokrzywdzonemu, a następnie wykorzystало jego sytuację życiową (nielegalny pobyt, brak dokumentów, brak środków do życia, nieznaną języka) i zmuszało, pod pretekstem udzielonej pożyczki, do wykonywania na ich rzecz niewolniczej pracy przez bliżej nie ustalony czas. Dlatego też podejrzanym postawiono zarzuty popełnienia przestępstwa określonego w art. 253 § 1 k.k., art. 264 § 3, art. 270 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. i w zw. z art. 12 k.k.

W toku prowadzonego postępowania podejrzani złożyli wyjaśnienia. Wyjaśnienia te odrzucono przy rekonstruowaniu stanu faktycznego, uznając je za niewiarygodne z uwagi na sprzeczność ze składanymi w początkowej fazie śledztwa zeznaniami pokrzywdzonego.

W przedmiotowym postępowaniu sprawcy zostali skazani przez Sąd Okręgowy w Kielcach prawomocnymi wyrokami o czyny z art. 253 § 1 k.k. w wymiarze 3 lat oraz 3 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności.

3). Metody działania sprawców w poszczególnych postępowaniach przygotowawczych prowadzonych przez funkcjonariuszy Straży Granicznej

PRACA PRZYMUSOWA

a). Polska jako kraj tranzytowy

- **pomoc w nielegalnym przekroczeniu granicy i praca „za długi”**

Prowadzone postępowanie wykazało, że była to zorganizowana forma handlu ludźmi. Grupa była zhierarchizowana – różne osoby zajmowały się organizowaniem procederu na poszczególnych etapach. Jedna osoba załatwiała paszport i wizę dla ofiary, ktoś inny odebrał ofiarę w Moskwie i udzielił schronienia, następna osoba przywiozła ją w pobliże polskiej granicy, a następnie kolejna osoba przeprowadziła przez granicę. Później inne osoby przewiozły ją do Warszawy. Ofiara – obywatel Wietnamu – wykorzystywany był do niewolniczej pracy na bazarach. Pierwszy pracodawca sprzedał ofiarę kolejnemu Wietnamczykowi, który także czerpał korzyści z jego pracy. W Polsce jeszcze inna osoba, należąca do grupy, załatwiała dla ofiary fałszywe dokumenty i to ta osoba stała prawdopodobnie na czele grupy przestępczej w Polsce. Na każdym etapie procederu było

zaangażowanych 1-2 osoby z grupy przestępczej. W tej sprawie aresztowano dwóch członków jednej grupy przestępczej – ob. Wietnamu.

Sprawę prowadził Nadwiślański Oddział Straży Granicznej.⁸⁴

PROSTYTUCJA

a). Polska jako kraj docelowy

- **proponowanie pracy w agencjach towarzyskich**

W 2003 r. na terenie podwarszawskich gmin Sękocin Stary, Pruszków, Nadarzyn i innych oraz na terenie Lubienia Kujawskiego przebywali ob. Białorusi zajmujący się zakupem kobiet pochodzących z Białorusi, Ukrainy, Bułgarii, którym ułatwiali świadczenie usług seksualnych na trasie Warszawa – Katowice i Gdańsk – Łódź, czerpiąc korzyści majątkowe z uprawianej przez nie prostytucji.

Dostarczaniem kobiet z Białorusi zajmował się ob. Białorusi. W Grodnie i innych miasteczkach na terenie Białorusi proponował osobiście lub przez inne osoby wyjazd do Polski w celu zarobkowym. Większość z późniejszych ofiar wiedziała, że będzie pracować w charakterze prostytutek, miała to być jednak praca w agencjach, klubach rozrywki, a nie na „trasie”. Jednakże wśród ofiar były też kobiety, którym obiecywano pracę w charakterze pomocy domowych. Białorusin składał takie propozycje kobietom będącym w trudnej sytuacji życiowej (brak rodziców, chore dziecko wymagające kosztownego leczenia, wdowa). Często pomagał z załatwieniem formalności wizowo-paszportowych. Po uprzednim zwerbowaniu kobiet na terenie Białorusi, przewoził je swoim samochodem do hotelu w Sękocinie Starym i tam odsprzedawał ob. Bułgarii, który w ten sposób dokonał kupna 12 kobiet (11 ob. Białorusi i 1 Ukrainka). Wszystkie obywatelki Białorusi wjechały do Polski legalnie przez przejście graniczne w Kuźnicy. Wspomniany ob. Bułgarii ułatwiał uprawianie prostytucji w ten sposób, że wywoził kobiety na trasę Warszawa – Katowice i w jej okolice, w celu uprawiania prostytucji przydrożnej, zapewniał mieszkanie, wyżywienie. Zabierał im pieniądze, dokumenty, nie pozwalał opuszczać mieszkania.

W opisywanym procederze brał udział także inny ob. Bułgarii. Sprowadził on do Polski co najmniej jedną ob. Bułgarii. Ułatwiał i czerpał korzyści majątkowe z uprawiania prostytucji przez obywatelki Bułgarii i Ukrainy. Zabierał ofiarom wszystkie zarobione pieniądze. W zamian za niespłacone długi odsprzedawał co najmniej jedną z trzech kobiet podejrzanemu, także ob. Bułgarii.

Sprawę prowadził Podlaski Oddział Straży Granicznej.

b). Polska jako kraj pochodzenia ofiar

- **werbowanie do legalnej pracy za granicą przez znajomą osobę**

przypadek 1.

Ofiara pochodziła z rejonu Tarnowa. Rekrutacja odbyła się przez znajomą osobę, przy czym to rekrutujący poszukiwał swej przyszłej ofiary. Ofiara i rekrutujący kontaktowali się przez znajomych. Przed wyjazdem ofiara nie była świadoma ryzyka wykorzystania lub

⁸⁴ Więcej na temat tej sprawy w artykule K. Karsznickiego, s. 51.

zmuszania do pracy (prostytcji) w kraju docelowym. Kobieta opuściła Polskę samochodem i przez Czechy została wywieziona do Austrii. Kobieta oszukano co do charakteru i warunków pracy oraz warunków życia w kraju docelowym. Pozbawiono ją dokumentów.

Sprawę prowadził Śląski Oddział Straży Granicznej.

przypadek 2.

Organizacją procederu zajmował się ob. Włoch na stałe zamieszkały w Niemczech, pomagała mu obywatelka Polski, zamieszkała na terenie woj. lubuskiego. Sprawcy, w stosunku do wszystkich pokrzywdzonych kobiet, posługiwali się tą samą metodą działania. Proponowali kobietom wyjazd do pracy w Niemczech w charakterze kelnerek, kucharek. W większości przypadków przedstawiali się jako małżeństwo – właściciele lokalu, restauracji lub dyskoteki w Niemczech. Rekrutacja odbywała się bezpośrednio bądź przez znajome ofiar. Miejscem rekrutacji najczęściej były dyskoteki. Po ustaleniu, że kobiety posiadają dokumenty uprawniające do przekroczenia granicy, razem z nimi przekraczali granicę RP. W Niemczech kobietom odbierano dokumenty, pozbawiano wolności poprzez zakaz wychodzenia poza mieszkanie, w którym przebywały, stosowano wobec nich przemoc oraz zmuszano do świadczenia usług seksualnych, zabierano zarobione pieniądze.

Sprawę prowadził Lubuski Oddział Straży Granicznej.

przypadek 3.

Osoba rekrutująca wyszukała ofiarę. Miejsce rekrutacji – bar/restauracja na terenie Pomorza. Rekrutującym była pojedyncza osoba – znajomy ofiary. Ofiara została uprowadzona. Wywieziono ją z Polski samochodem, następnie przez Niemcy, Francję trafiła do Hiszpanii, jako kraju docelowego. Podczas transportu doświadczała przemocy. Kobieta została oszukana jeśli chodzi o cel podróży. Została zwerbowana pod pretekstem pracy.

Sprawę prowadził Pomorski Oddział Straży Granicznej.

5). Charakterystyka podejrzanych w postępowaniach przygotowawczych prowadzonych przez Straż Graniczną

W trakcie prowadzonych postępowań zarzuty przedstawiono 6 podejrzanych. Wszyscy podejrzani to mężczyźni w wieku od 34 do 41 lat. Wśród nich był 1 ob. RP i 5 cudzoziemców – ob. Wietnamu i Bułgarii. Obywatele Wietnamu przebywali na terytorium RP legalnie, natomiast ob. Bułgarii wjechali na terytorium RP legalnie, ale ich pobyt był nielegalny.

Podejrzani mają wykształcenie podstawowe lub średnie, deklarują niskie zarobki lub brak majątku.

W stosunku do ofiar handlu ludźmi handlarze – zarówno w Polsce, jak i w krajach tranzytowych czy docelowych – stosują przemoc fizyczną i seksualną. Zdarzają się przypadki więzienia ofiar oraz pozbawiania ich dokumentów. Ponadto, handlarze stosują groźby użycia przemocy wobec osób najbliższych w celu zastraszenia ofiary, na wypadek, gdyby chciała poinformować o swoich przeżyciach organy ścigania.

Informacje o stosowaniu przemocy zostały potwierdzone w stosunku do Polek, które zostały zwerbowane pod pretekstem pracy za granicą oraz w stosunku do cudzoziemek zmuszanych do świadczenia prostytucji w okolicach Warszawy.

Jednostka organizacyjna SG	Podlaski OSG			Wydz. X Zamiejskowy w Kielcach ZOS KGSG		
Liczba	1	1	1	1	1	1
Obywatelstwo	bułgarskie	bułgarskie	bułgarskie	polskie	wietnamskie	wietnamskie
Płeć	M	M	M	M	M	M
Wiek	38	41	36	38	34	41
Charakter pobytu na terytorium RP	wjazd legalny, pobyt nielegalny	wjazd legalny, pobyt nielegalny	wjazd legalny, pobyt nielegalny	-	legalny	legalny
Wykształcenie	podstawowe	średnie	średnie – szkoła podoficerska	podstawowe	średnie	średnie
Zawód wyuczony	kierowca	kierowca	wojskowy	-	brak zawodu	kucharz
Miejsce nauki, pracy	-	utrzymuje się z oszczędności	handel na bazarze	-	działalność gospodarcza	działalność gospodarcza
Dochód miesięczny, stan majątkowy	-	-	700-1000	1000	1200	1000

6). Charakterystyka pokrzywdzonych w postępowaniach przygotowawczych prowadzonych przez Straż Graniczną

W postępowaniach prowadzonych przez Straż Graniczną w 2003 i 2004 r. ujawniono 34 ofiary handlu ludźmi. Były to przeważnie młode kobiety (w dwóch przypadkach nieletnie), które były wykorzystywane w seks-biznesie. Jedno postępowanie dotyczyło mężczyzny (ob. Wietnamu) wykorzystywanego do nielegalnej pracy na bazarach, który w trakcie pobytu w Polsce był odsprzedawany kolejnym pracodawcom. Został on nielegalnie przerzucony przez zorganizowaną grupę przestępczą na terytorium RP.

Charakterystyczne jest, że w większości omawianych przypadków rekrutacja odbywała się przez znajomych ofiary (z reguły była to pojedyncza osoba). To osoba rekrutująca poszukiwała potencjalnej ofiary i kontaktowała się z nią przez znajomych. Miejscem rekrutacji często były bary/restauracje.

W przypadku ob. Polski oraz ob. Bułgarii rekrutujący dopuścili się oszustwa. Ofiary zostały zwerbowane pod pretekstem pracy, a trafiły do seks-biznesu. Pozostałe cudzoziemki wjeżdżając do Polski wiedziały, że będą zajmowały się uprawianiem prostytucji, zostały jednak oszukane przez osoby rekrutujące co do warunków wykonywania pracy. Zostały odsprzedane innym handlarzom bez ich zgody i groźbami słownymi i fizycznymi zmuszane do świadczenia prostytucji przy drogach, w okolicach Warszawy.

Ofiary handlu ludźmi – ob. Ukrainy, Bułgarii i Białorusi – wjechały na terytorium Polski w sposób legalny, natomiast ich pobyt był nielegalny.

Jedynie ob. Wietnamu wykorzystywany do niewolniczej pracy na bazarach przekroczył granicę RP w sposób nielegalny. Charakter jego pobytu na terytorium RP był także nielegalny. Został przerzucony przez granicę przez zorganizowaną grupę przestępczą

(samolotem z Wietnamu przez Rosję, Białoruś do Polski). Ofiara została pozbawiona dokumentów i ich nie odzyskała.

Jednostka organizacyjna SG	Śląski OSG	Pomorski OSG	Podlaski OSG	Wydz. X Zamiejskowy ZOŚ KGSG	Lubuski OSG
Liczba	1	1	15	1	16
Obywatelstwo	polskie	polskie	białoruskie, ukraińskie, bułgarskie	wietnamskie	polskie
Płeć	K	K	K	M	K
Wiek	17	17	20-33	34	17 - 24
Charakter pobytu na terytorium RP	-	-	wjazd legalny, pobyt nielegalny	nielegalny	-
Zajęcie	bezrobotna	-	-	rolnik	w większości bezrobotne

PROFIL SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNY OFIAR HANDLU LUDŹMI

Za uwieńczenie międzynarodowych starań o kryminalizację wszelkich form zjawiska handlu ludźmi uważa się Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej. Definicja zawarta w tym dokumencie wskazuje, że handel ludźmi obejmuje takie przestępstwa, jak: wykorzystywanie do prostytucji, prace lub usługi o charakterze niewolniczym, żebractwo, handel dziećmi czy organami ludzkimi.

Kształtowanie się prawa międzynarodowego w przeciwdziałaniu handlu ludźmi zostało poprzedzone kompleksowym spojrzeniem na wielowymiarowość tego zjawiska. Przestępstwo to jest pogwałceniem podstawowych praw i godności człowieka. Na szczególną uwagę zasługuje ten rodzaj handlu ludźmi, jakim jest wyzysk seksualny związany z prostytucją. Handel kobietami należy do najbardziej intratnej działalności zorganizowanych grup przestępczych, jednocześnie jest procederem trudnym do wykrycia.

Nie wszystkie przypadki handlu ludźmi znajdują swój finał w sądzie. Istotnych jest tu kilka kwestii. Trudności w ujawnieniu tego przestępstwa wynikają często z szybkiego przemieszczania się ofiary pomiędzy państwami, ale także z faktu, że nie każda osoba informuje organy ścigania o swojej sytuacji. Zdarza się, że pokrzywdzeni obawiają się zemsty sprawców, chcą zapomnieć o tym, co się stało lub obawiają się ujawnienia faktu pracy w prostytucji. Pojawiają się także sytuacje, kiedy to ofiara nie ma świadomości co do tego, że pracuje w warunkach niewolniczych i przysługujących jej praw.

Wszystkie te trudności związane z identyfikacją ofiar wpływają na brak szczegółowych danych dotyczących handlu ludźmi. Pojawiają się różne dane szacunkowe wskazujące od 4 do 7 milionów ofiar rocznie w skali świata. Pomimo możliwości anonimowej współpracy z organizacjami pozarządowymi, w przypadku tego zjawiska możemy mówić o znacznej ciemnej liczbie przestępstw.

Przestępstwo handlu ludźmi rozpatrywać można na wielu płaszczyznach. Istotne są czynniki i uwarunkowania społeczne, które mogą wzmagać ten proceder. Duże znaczenie ma kształtowanie się prawa wskazującego na właściwe postrzeganie praw człowieka, ale także określenie sposobów działania sprawców i problemów wynikających z przestępczości zorganizowanej. Nie mniejsza uwaga należy się ofiarom handlu ludźmi. Weryfikowanie

informacji o osobach pokrzywdzonych jest podstawą do określenia grup ryzyka, działań prewencyjnych, a jednocześnie wskazuje na sposoby działania sprawców.

Podjęte w tym raporcie ustalenie społeczno-demograficznego profilu ofiary handlu ludźmi możliwe jest dzięki korzystaniu z dokumentacji Fundacji „La Strada” zajmującej się przeciwdziałaniem handlowi ludźmi, prewencją oraz wsparciem dla ofiar. Organizacja ta, działająca w Polsce, jest jedną z dziewięciu funkcjonujących w Europie Środkowej i Wschodniej, zaangażowanych w działania i debatę na rzecz ofiar handlu ludźmi.

Raport opiera się na analizie przypadków kobiet, gdyż to one przeważnie stają się ofiarami handlu ludźmi, a tym samym klientkami Fundacji „La Strada”. Analiza ilościowa dokumentów, która jest podstawą dla I części raportu, została uzupełniona o wywiady z case-menagerkami, pracownicami Fundacji. W oddzielnym podrozdziale nakreślony został także profil mężczyzn, którzy skorzystali ze wsparcia tej organizacji.

Część I

1. Metoda i cel

1.1 Cel badania

Celem badania jest ustalenie profilu społeczno-demograficznego ofiar zgłaszających się do Fundacji „La Strada”. Analizowanie informacji dotyczących pokrzywdzonych daje podstawy do określenia grup ryzyka, a tym samym skierowania w ich stronę działań prewencyjnych. Istotną kwestią jest także uzupełnienie wiedzy na ten temat wśród pracowników agend rządowych i pozarządowych, którzy podejmują działania w celu zapobiegania temu procederowi.

Aby ustalić profil klientek Fundacji „La Strada”, pod uwagę wzięte zostały następujące cechy społeczno-demograficzne:

- wiek
- stan cywilny
- liczba dzieci
- wykształcenie
- narodowość

W badaniach uwzględniono także dane dotyczące rodzaju przestępstwa, którego ofiarami stały się klientki Fundacji oraz rodzaj podmiotu zgłaszającego organizacji o ofierze.

1.2 Metoda badania

Podstawą badania była analiza ilościowa dokumentów z lat 2004-2006 prowadzonych przez Fundację „La Strada”, dotyczących klientek, które skorzystały z pomocy tej organizacji. Analizie zostało poddanych 60 najpełniej udokumentowanych przypadków w tym okresie.

Poniższa tabela nie odzwierciedla zmian w liczebności klientek, jakie dokonywały się w tych latach. Przedstawia ona rozkład wybranych do analizy przypadków w poszczególnych latach.

Okres	Rok	Liczba analizowanych przypadków	%
1	2004	30	42,9 %
2	2005	18	25,7 %
3	2006	22	31,4 %
Razem		70	100 %

Tab. 1 Rozkład analizowanych przypadków w poszczególnych latach.

2. Charakterystyka populacji

Ponieważ z pomocy Fundacji „La Strada” korzystają przeważnie kobiety, materiał poddany analizie dotyczy tylko klientek tej organizacji.

2.1 Wiek

Średnia wieku dla analizowanych przypadków w latach 2004-2006 wynosi 24 lata. Najmłodsza klientka Fundacji miała 13 lat, najstarsza 52, nieletnich było 6. Największą grupę stanowiły klientki w przedziale wiekowym 21-25 lat, 5 na 7 klientek to kobiety w wieku do 26 lat.

Wiek	N=70
10-15	2
16-20	18
21-25	30
26-30	15
31-35	1
36-40	1
40+	3

Tab. 2 Rozkład pięcioletnich grup wiekowych w badanej grupie.

2.2 Narodowość

Narodowość	N=70
polska	41
ukraińska	12
moldawska	9
bułgarska	4
rumuńska	2
czeczeńska	1
wietnamska	1

Tab. 3 Liczebność grup wyróżnionych ze względu na narodowość.

W większości badanych przypadków klientkami, które skorzystały z pomocy Fundacji „La Strada”, były Polki (58,6%). Spośród cudzożemek (41,4%) najliczniejszą grupę stanowią Ukrainki (17,1%). Pozostałe kobiety to: Mołdawianki (12,9%), Bułgarki (5,7%), Rumunki (2,9%). W pojedynczych przypadkach to ofiary narodowości czecheńskiej (1,4%) i wietnamskiej (1,4%).

2.3 Stan cywilny

Stan cywilny	N=70
Wolna	53
Zamężna	12
Rozwiedziona	4
Wdowa	1

Tab. 4 Liczebność grup wyróżnionych ze względu na stan cywilny.

W większości analizowanych przypadków klientki Fundacji to osoby niezamężne (75,7%). Spośród nich 10 kobiet żyje w konkubinacie. W 12 przypadkach są one zamężne, 2 z nich w trakcie zgłoszenia do Fundacji były w separacji. W czterech przypadkach były to kobiety rozwiedzione, w 1 przypadku – wdowa.

2.4 Liczba dzieci

Liczba dzieci	N=70
0	46
1	15
2	7
3	2

Tab. 5 Liczebność grup wyróżnionych ze względu na ilość posiadanych dzieci.

W większości analizowanych przypadków klientki Fundacji stanowią kobiety bezdzietne (65,7%). Kobiety z jednym dzieckiem stanowią 21,4%, z dwojgiem dzieci 10%, z trójką dzieci 2,9 %.

2.5 Wykształcenie

Poziom wykształcenia	N=70
Specjalne	2
Podstawowe	23
Gimnazjalne	5
Średnie	30
Wyższe	3
Zawodowe	4
Brak	3

Tab. 6 Liczebność grup wyróżnionych ze względu na wykształcenie.

Analizowany przeze mnie poziom wykształcenia dotyczył ukończonego stopnia edukacji w momencie podjęcia współpracy Fundacją. W większości przypadków dominuje wykształcenie średnie (42,9%), 12 kobiet spośród 30 podjęło studia, z czego 3 osoby wstrzymały edukację, a reszta ją przerwała. Zaraz po nich wyróżniającą się kategorią są kobiety z wykształceniem podstawowym (32,9%). W ich przypadku 9 na 23 podjęło naukę na poziomie ponadpodstawowym, 4 z nich zrezygnowała. Następne w kolejności stopnie wykształcenia wskazane przez klientki to: gimnazjalne (7%), zawodowe (5,7%), wyższe (4,3%), specjalne (2,9%). Starania o dalszy stopień wykształcenia podjęły 2 klientki posiadające wykształcenie gimnazjalne, 1 klientka z wykształceniem zawodowym. Spośród badanych 3 osoby nie ukończyły żadnego poziomu edukacji (4,3%).

3. Rodzaj przestępstwa dokonanego na klientkach Fundacji

Rodzaj przestępstwa	Liczba odpowiedzi N= 148
Handel ludźmi	39
Ograniczenie wolności	28
Eksploatacja prostytutki	27
Zmuszanie do prostytucji	26
Gwałt	24
Zmuszanie do pracy w warunkach niewolniczych	3
Zmuszanie do zawarcia małżeństwa	1

Tab. 7 Liczebność grup wyróżnionych ze względu na rodzaj przestępstwa.

W tabeli przedstawiona została ilość odpowiedzi podanych przez klientki, która nie sumuje się do ilości badanych przypadków, ponieważ przeważnie kobiety stają się ofiarami więcej niż jednego przestępstwa. Dodatkowo sprawcy używają różnych form zastraszania, bardzo często jest to przemoc fizyczna i psychiczna, a także groźby.

3.1 Najczęstszym przestępstwem dokonanym na klientkach Fundacji było **przestępstwo handlu ludźmi** (55,7%). Jeżeli chodzi o formę tego procederu, najwięcej osób zostało zwerbowanych do prostytucji (w 30 przypadkach), następnie do żebractwa (w 8 przypadkach), jedna osoba została sprzedana do pracy w warunkach niewolniczych.

3.2 Ograniczenie wolności dotyczy 40% spośród wszystkich klientek i towarzyszyło w 12 przypadkach przestępstwu handlu kobietami do prostytucji, w 8 przypadkach eksploatacji prostytucji, także w 8 – handlu ludźmi w celu żebractwa.

3.3 Znaczna część klientek Fundacji to ofiary **eksploatacji prostytucji** (37%). Spośród nich w 12 przypadkach zachodziło podejrzenie, że mogły stać się ofiarami handlu ludźmi na dalszym etapie.

3.4 Przestępstwo zmuszania do prostytucji dotyczyło 37,14% klientek z całej populacji i powiązane było w 14 przypadkach z handlem kobietami, w 12 z eksploatacją prostytucji. Przestępstwo gwałtu powiązane było także w 14 przypadkach z handlem ludźmi, w 11 z eksploatacją prostytucji, w 1 przypadku z sytuacją zmuszania klientki do małżeństwa.

3.5 Trzy klientki, które same zgłosiły się do pracodawcy, stały się ofiarami **pracy o charakterze niewolniczym**.

3.6 Jeżeli chodzi o **narodowość ofiar**, to w przypadku przestępstwa handlu ludźmi związanego z prostytutką, w 9 przypadkach były to Polki, w pozostałych cudzoziemki. W przypadku handlu ludźmi w celu żebractwa i pracy przymusowej były to tylko cudzoziemki.

3.7 Instytucja zgłaszająca Fundacji o ofierze

Osoby/instytucje dokonujące zgłoszenia do Fundacji	N=70
Policja	32
Organizacja pozarządowa	16
Ambasada lub Konsulat RP	6
Zgłoszenie przez ofiarę osobiście	5
Rodzina	4
Straż Graniczna	2
Inna instytucja państwowa	2
Inna osoba	2
Klient	1

Tab. 8 Liczebność grup wyróżnionych ze względu na osobę/instytucję zgłaszającą do Fundacji.

Największą grupę klientek Fundacji stanowią osoby, które zostały zgłoszone przez Policję (45,71%). Częste zgłoszenia następowały również poprzez organizacje pozarządowe (22,85%), w tym spoza Polski. Nierzadko były to organizacje o profilu działania Fundacji „La Strada”. W następnej kolejności o ofiarach Fundację powiadamiały ambasada bądź konsulat RP (w 6 przypadkach). Samodzielnie do Fundacji zgłosiło się 5 klientek, co oznacza, że 1 na 14 kobiet podjęła taką decyzję.

4. Mężczyźni korzystający z pomocy Fundacji

4.1 W przypadku mężczyzn zgłaszających się do „La Strady” trudno mówić o konkretnej liczbie, gdyż jest to zaledwie jeden do kilku przypadków w ciągu roku. W 2004 r., kiedy to organizacja udzieliła pomocy 163 nowym klientom⁸⁵, wśród nich było dwóch mężczyzn, co stanowi 1,23% całej populacji.

Niemniej warto przyjrzeć się sytuacji mężczyzn, którzy stali się ofiarami przestępstw i skorzystali ze wsparcia „La Strady”. Analizie zostało poddanych 7 przypadków klientów Fundacji, którzy rozpoczęli współpracę z organizacją w okresie 2004-2006. Tylko jeden z nich był cudzoziemcem, reszta klientów to osoby narodowości polskiej.

4.2 W 2 przypadkach są to mężczyźni, którzy pracowali w agencji towarzyskiej. Wobec jednego z nich zachodziło uzasadnione podejrzenie, iż w przyszłości miał stać się ofiarą handlu ludźmi. Jego wyjścia spoza agencji były kontrolowane, poruszał się po mieście tylko w ustalonych godzinach, z wyznaczoną sumą pieniędzy. Natomiast w drugim przypadku chodziło o pracę w warunkach niewolniczych i gwałt. Wobec jednego mężczyzny, który próbował pomóc swojej żonie i dzieciom zmuszanym do żebractwa, zastosowano przemoc fizyczną, a także ograniczenie wolności. W pozostałych 4 przypadkach mężczyźni stali się ofiarami pracy w warunkach niewolniczych.

⁸⁵ Raport z działalności Fundacji „La Strada” za rok 2004. Materiały wewnętrzne Fundacji.

4.3 Średnia wieku mężczyzn w momencie zgłoszenia do Fundacji wynosiła 31,5 lat. Najmłodszy z nich miał 23 lata, najstarszy 49. Przed ukończeniem 30 roku życia było czterech mężczyzn, w przedziale wiekowym 30-39 lat dwóch, po ukończeniu 40 roku życia jeden.

Jeżeli chodzi o wykształcenie, w 4 przypadkach były to osoby z wykształceniem zawodowym, w 3 przypadkach z wykształceniem średnim, jeden z mężczyzn był studentem.

4.4 Do Fundacji mężczyźni zostali zgłoszeni w 4 przypadkach przez Policję, w 2 przez klienta. Jeden mężczyzna sam poinformował Fundację o swojej sytuacji.

Część II

Część II raportu oparta jest na syntezie wywiadów przeprowadzonych z case-managerkami, pracownikami Fundacji „La Strada” udzielającymi bezpośredniej pomocy ofiarom. Wywiady miały na celu ustalenie, jakie były motywy podjęcia decyzji o wyjeździe do pracy za granicą, także określenie mechanizmów rekrutacji ofiar i stosowania wobec nich różnych środków przymusu. Cytowane odpowiedzi, których udzieliły 4 case-managerki, nie są przypisane konkretnej osobie, natomiast oznaczone zostały kursywą.

1. Motywy podjęcia decyzji o wyjeździe do pracy przez klientki

Głównym czynnikiem skłaniającym kobiety do podjęcia decyzji o wyjeździe jest ich sytuacja materialna. *Choć przeważnie chodzi o brak pieniędzy i bezrobocie, zdarzają się sytuacje, kiedy to pomijane są przez klientki oferty pracy w Polsce, z myślą o pracy za granicą przynoszącej większe dochody.* Poprawa statusu materialnego jest także ważnym czynnikiem. Istotną kwestią jest także to, że klientki stosunkowo wcześniej muszą podejmować decyzje związane z pracą. *Niekiedy są to 16-letnie osoby, które muszą utrzymać siebie, a czasem i rodzinę.* Przymus zarobkowania związany z trudną sytuacją materialną może skłaniać je do podejmowania ryzykownych działań. Ważne jest także to, iż klientki z podjęciem pracy w nowym miejscu wiążą wiele nadziei. *Jest to w pewnym sensie ich ucieczka przed problemami albo sposób na ich rozwiązanie.* Kobiety często pochodzą z rodzin rozbitych, w których istnieje przemoc i alkoholizm, są przypadki nadużyć seksualnych. *Relacje rodzinne dla wielu z nich są źródłem doświadczeń urazowych, ale niekiedy kwestia relacji osobistych nie jest tak ważna jak spłata długu lub zmiana pracy, stylu życia czy otoczenia.*

Niektóre z ofiar zdają sobie sprawę z tego, że będą prostytutkami. Natomiast o sytuacji ich sprzedaży dowiadują się później – tak samo, jak o warunkach pracy, które odbiegają od początkowo im proponowanych. W przypadku kobiet zmuszanych do prostytucji, przeważnie wprowadzane są one w błąd co do charakteru pracy. Początkowo proponowana forma zarobkowania to praca: opiekunki do dzieci lub osób starszych, kelnerki, barmanki, sprzątaczkę, ekspedientki. *Motywacja związana z zarobkami i pokonaniem osobistego kryzysu jest tak duża, że klientki nie upewniają się co do formalnych warunków pracy i decydują się na ryzyko, jednocześnie oddalają od siebie świadomość, że może ono łączyć się z negatywnymi doświadczeniami.*

2. Mechanizmy rekrutacji

Aby doprowadzić ofiarę do sytuacji wyzysku i uzależnić ją od siebie, sprawcy stosują szereg działań. *Na początku jest informacja o pracy, która często trafia do klientki poprzez osobę znajomą czy nowo poznanego mężczyznę.* Kwestia werbunku kobiet „na miłość”, szeroko opisywana w różnych źródłach dotyczących handlu kobietami, nadal pozostaje aktualna.

W przypadku podejmowania pracy na drodze formalnej case-menagerki spotkały się z sytuacjami zaangażowania klientki w przestępstwo poprzez zastosowanie umów zupełnie dla nich nie zrozumiałych rzeczowo bądź napisanych w nieznanym dla nich języku.

Bardzo często stosowany jest mechanizm długu. Praca ofiar jest formą spłaty pożyczki, której zasady nie zostały sprecyzowane. Dług dotyczy przeważnie kosztów podróży, wyrobienia potrzebnych dokumentów, zaliczki na poczet mieszkania czy wyżywienia. *Zaciągnięty dług zawsze nie jest adekwatny co do rzeczy, które ma pokryć, nie jest dokładnie sprecyzowany.* Stosunek pracy ustalony jest tak, aby nie prowadził do szybkiej jego spłaty. W swojej pracy case-menagerki spotkały się także z przypadkami wymagania przez sprawców zaciągnięcia wysokich sum pożyczek na poczet kosztów podróży i zakwaterowani w nowym miejscu pracy, po czym zabierali je. Zdarzały się także sytuacje, kiedy to warunkiem wyjazdu było założenie konta z możliwością dużego debetu. Przestępcy, mając świadomość, że pracownicy mają środki na swoje utrzymanie, wciąż odraczali termin wypłaty.

Oszustwo na drodze rekrutacji, co do warunków pracy czy jej charakteru, groźby i przemoc fizyczna to podstawy działania sprawców w przypadku tego przestępstwa. Jeżeli chodzi o prostytucję, kobiety zmuszane są do niej na zasadzie podstępu. *W grę wchodzi gwałt i nagranie, które może zostać umieszczone w Internecie lub trafić do najbliższych ofiary.*

W rekrutacji ofiar czasami znaczną rolę odgrywają najbliżsi ofiary. Case-menagerki niejednokrotnie spotykały się sytuacją wykorzystania autorytetu czy osoby ważnej dla klientki w celu zaangażowania ją w ten proceder. Chodzi tu o sytuację, kiedy jeden z rodziców lub ktoś z osób znaczących dla ofiary umożliwia i nakłania ją do wyjazdu, współpracując przy tym z przestępcami. *Mechanizm ten ma najczęściej zastosowanie w przypadku, gdy rodzice wysyłają córkę do prostytucji lub do żebractwa.*

3. Formy przymusu stosowane wobec ofiar

W trakcie, gdy ofiara podejmuje pracę na zasadach narzuconych przez sprawców, wciąż stosowane są wobec niej różne formy przymusu mające na celu zmuszanie jej do coraz większej uległości.

Dług jest mechanizmem rozpoczynającym się od rekrutacji i utrzymującym cały czas ofiarę w zależności od sprawcy. W trakcie dochodzą nowe wydatki czy też stosowane przez sprawców „kary pieniężne” za „złe zachowanie”, które powodują zwiększenie zadłużenia. Większość osób nie widzi rzekomo zarabianych pieniędzy, ani nie zna konkretnej kwoty swojego długu. *Nieprzerwana nadzieja na spłacenie długu sprawia, że nie szukają oni pomocy i nie podejmują ucieczki.*

W okresie, kiedy to sprawcy chcą uzyskać pełną kontrolę nad ofiarami, dochodzi do przemocy fizycznej, seksualnej, gróźb, włączając w to groźbę śmierci. Osoby zazwyczaj przebywają pod ciągłą obserwacją i kontrolą, a przestępcy są w posiadaniu ich dokumentów.

Ważną kwestią jest decydowanie przez sprawców o kontaktach ofiary z rodziną. To oni narzucają formę relacji z bliskimi. Przestępcy często wprowadzają w błąd osoby, twierdząc,

że rodzina ich już nie poszukuje lub odrzuca, gdyż dowiedziała się o formie zarobkowania w prostytucji.

Dezinformacja względem ofiary stosowana jest także w przypadku nie znajomości przez nią prawa. *Tu przykładem jest utrzymywanie, że kobiecie pracującej w prostytucji czy osobie zmuszonej do przekroczenia granicy na sfalszowanym paszporcie grozi kara więzienia.*

Sprawcy kontrolują wszystkie sfery życia ofiar, w tym także te związane z zaspokajaniem podstawowych potrzeb. *To często od nich zależy, kiedy i co będzie jeść osoba i czy w ogóle zasługuje ona na posiłek.* Przestępcy, podając ofiarom narkotyki czy alkohol, dążą do rozwijania u nich uzależnienia, a tym samym zależności od nich.

Zazwyczaj na osoby zrzucana jest także odpowiedzialność, jeżeli są świadkami przestępstw popełnianych na innych. *Inną formą zastraszania jest zmuszanie ofiary do oglądania stosowanej przemocy czy popełniania gwałtu na innej osobie.*

Kolejnym przykładem zależności, z którym spotkały się case-menagerki, jest warunek zwerbowania nowej osoby w zamian za możliwość wyjazdu na pewien okres lub wypuszczenia jej na wolność.

Mechanizmy przymusu stosowane przez sprawców wobec klientek sprawiają, że zaczynają one wierzyć w to, iż po wypełnieniu warunków im stawianych będą mogły odejść. Nieprzerwana nadzieja na poprawę swojej sytuacji skłania ofiarę do coraz większej uległości i w konsekwencji umniejsza ich motywację do ucieczki czy poszukiwania pomocy. Innym możliwym skutkiem pozostawiania pod wpływem sprawców jest przyjęcie przez kobietę narzuconej jej roli i rozpoczęcie innego stylu życia, co jest możliwe w przypadku ofiar zmuszanych do prostytucji.

PODSUMOWANIE

Pomimo, że ofiary handlu ludźmi zgłaszające się do Fundacji stanowią jakąś część w skali Polski, ukazują sytuację osób, które zagrożone są tego typu procederem. Dzięki informacjom zbieranym przez organizację wiadomo o pewnych uwarunkowaniach społecznych tego przestępstwa, a także mechanizmach działania sprawców. Analiza ilościowa udokumentowanych przypadków umożliwiła wyciągnięcie wniosków o charakterze statystycznym i dała podstawę do określenia profilu społeczno-demograficznego ofiar, które korzystały ze wsparcia „La Strady”.

Zgodnie z wynikami, ofiary na terenie Polski, które trafiły pod opiekę Fundacji, to najczęściej kobiety narodowości polskiej, w wieku około 24 lat, niezamężne, bezdzietne, z wykształceniem średnim lub podstawowym. Zgłoszenie osoby do Fundacji przeważnie następowało przez Policję, w drugiej kolejności przez organizacje pozarządowe.

Pomimo zróżnicowania co do formy przestępstwa handlu ludźmi, w większości sytuacji jest to prostytucja. Handel kobietami w celu ich wyzysku seksualnego, ze względu na mniejszą siłę i większą marginalizację społeczną w porównaniu z mężczyznami, jest jedną z najszybciej rozwijających się działalności grup przestępczych

Ofiary w większości wywodzą się z rodzin dysfunkcyjnych, a kwestia podjęcia pracy związana jest z przymusem szybkiego usamodzielnienia się, poprawą lub zmianą sytuacji materialnej i życiowej. Istotnym elementem jest także kryzys ofiary po zaistniałym przestępstwie. Brak świadomości społeczeństwa co do sytuacji, w jakiej znalazła się ofiara przestępstwa i towarzyszący mu mechanizm wpływa na rozdźwięk pomiędzy otoczeniem a ofiarą i utrudnia jej reintegrację społeczną.

Wnioski wynikające z badań pozwalają na określenie grup ryzyka, skierowanie względem nich kampanii prewencyjnych, a jednocześnie doskonalenie modelu działań na rzecz wsparcia i pomocy ofiarom. Istotne jest także ciągłe aktualizowanie wiedzy o osobach

dotkniętych tym procederem wśród organizacji i instytucji podejmujących różnego rodzaju działania na ich rzecz i wpływających na kształtowanie się opinii publicznej.

CHARAKTERYSTYKA HANDLU DZIEĆMI Z PERSPEKTYWY POLSKI

I. PRZEPISY PRAWNE

Handlu dziećmi dotyczą zapisy ratyfikowanego przez Polskę **Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej**. Polska ratyfikowała też **Konwencję o prawach dziecka**, a w 2005 r. **Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii**. Protokół ten zawiera następującą definicję handlu dziećmi:

„Handel dziećmi oznacza jakiegokolwiek działanie lub transakcję, w drodze której dziecko przekazywane jest przez jakąkolwiek osobę lub grupę osób innej osobie lub grupie osób za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą”.

II. OPIS ZJAWISKA HANDLU DZIEĆMI

Z punktu widzenia Polski, handel dziećmi może dotyczyć dwóch grup:

1. **dzieci cudzoziemskich przebywających poza granicą swojego kraju** (tu: w Polsce) – w takiej sytuacji Polska może być dla tych dzieci-ofiar handlu krajem tranzytowym lub krajem docelowym.
2. **dzieci polskich będących ofiarami handlu na terenie Polski i/lub za granicą** – gdy dziecko polskie przebywa za granicą, Polska jest wtedy jego krajem pochodzenia.

Grupę ryzyka, z której mogą rekrutować się dzieci-ofiary handlu, mogą stanowić:

- dzieci przebywające poza krajem pochodzenia,
- dzieci pod opieką osób nie będących ich opiekunami prawnymi,
- dzieci samotnie przekraczające granice państwowe,
- dzieci wykorzystywane do pracy,
- dzieci przebywające w instytucjach – w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, ośrodkach dla cudzoziemców,
- dzieci zaginione,
- dzieci bez opieki osób dorosłych.

Dzieci sprzedawane są do:

- żebractwa,
- pracy przymusowej,
- usług seksualnych,
- popełniania przestępstw,
- nielegalnej adopcji,
- wymuszania zasiłków,
- obsługi bez kolejki na przejściach granicznych,
- handlu organami.

1). Dzieci cudzoziemskie

a). Trendy w migracji dzieci cudzoziemskich

Informacje dotyczące ruchu migracyjnego dzieci cudzoziemskich przebywających na terenie Polski można zaobserwować na przykładzie pojedynczych danych z różnych okresów.

Według UNHCR, w 2003 r. spośród 6909 osób ubiegających się o status uchodźcy 2825 osób nie ukończyło 18 roku życia (40,8%). W 2004 r. 43,8% wnioskodawców (3539 z ogólnej liczby 8079 wniosków) stanowiły dzieci i młodzież, a w 2005 r. – 45,9% (3154 wnioski osób małoletnich na ogólną liczbę 6860).

W 2005 r. do Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców 6860 osób złożyło wnioski o nadanie statusu uchodźcy. Z tej liczby 335 osób otrzymało status uchodźcy, a 1822 osoby uzyskały zgodę na pobyt tolerowany.

O status uchodźcy najczęściej ubiegali się cudzoziemcy z Czeczenii (6244 osoby), Ukrainy (84 osoby), Białorusi (82), Pakistanu (69), Gruzji (47) i z Indii (36).

Blisko połowa z wnioskodawców (46%) nie skończyła 18 lat, a 20% to dzieci przed 4 rokiem życia. W grupie uznanych uchodźców w 2005 r. 25% stanowiły dzieci poniżej 4 roku życia, a ponad połowa była niepełnoletnia.

Wśród osób ubiegających się o status uchodźcy istnieje specyficzna grupa, którą są dzieci bez opieki – znajdujące się na terenie naszego kraju bez rodziców, swoich opiekunów prawnych. O ochronę wystąpiło w Polsce 113 takich dzieci, przy czym 11 z nich uzyskało status uchodźcy (6 z nich miało mniej niż 4 lata – tak małe dzieci przybywały zwykle do Polski bez rodziców, pod opieką krewnych). /dane z URiC).

b). Dzieci bez opieki

Grupa dzieci bez opieki jest grupą szczególnie narażoną na różne rodzaje przestępstw, szczególnie na ryzyko handlu dziećmi. *Separated Children in Europe* – Program na Rzecz Dzieci bez Opieki w Europie, który gromadzi europejskich specjalistów w zakresie handlu dziećmi, oszacował, że w każdej chwili przebywa w Europie 50.000 dzieci bez opieki.

W Polsce nie ma żadnych danych statystycznych dotyczących dzieci bez opieki. Fragmentaryczne dane, za pomocą których można by oszacować skalę tego zjawiska, stanowią dane dotyczące dzieci zatrzymywanych przez funkcjonariuszy Straży Granicznej, Straży Miejskiej i Policji. Nie są one jednak w żaden sposób systematycznie gromadzone.

Informacje o dzieciach, które zostały zatrzymane, mogłyby być także zbierane przez placówki opiekuńczo-wychowawcze, do których dowieziono dzieci.

W 2003 r. w Ustawie o ochronie cudzoziemców pojawił się zapis, który wskazuje na **obowiązek podjęcia szczególnego sposobu przesłuchiwania dzieci bez opieki ubiegających się o status uchodźcy w Polsce**. Dzieci muszą być przesłuchiwane w określonych warunkach – w obecności specjalisty, w przygotowanych do tego celu pomieszczeniach. Spotkania takie przeprowadzane są od 2004 r. w pomieszczeniach Fundacji Dzieci Niczyje (FDN) w asyście specjalistów Fundacji. Na ich podstawie sporządzana jest **opinia – diagnoza stanu psychofizycznego dzieci dla potrzeb procedury uchodźczej oraz ocena zagrożenia byciem ofiarą handlu** (jako element projektu zapobiegania procederowi handlu dziećmi).

W 2005 r. w Polsce przebywało, według danych URiC, 131 dzieci bez opieki; przesłuchanych w FDN było jedynie 22 dzieci. Grupa 11 dzieci nie zgłosiła się na przesłuchania, mimo faktu posiadania opiekuna prawnego i opiekuna faktycznego.

W 2006 r. zmniejszyła się ilość aplikacji o status uchodźcy dzieci cudzoziemskich bez opieki. Zaplanowano przesłuchania z 20 małoletnimi uchodźcami w asyście specjalistów z Fundacji – część z nich nie odbyła się z powodu nieobecności małoletnich na przesłuchaniu do procedury (analiza zniknięć dzieci aplikujących o status uchodźcy jest przedmiotem programu FDN dotyczącego zapobiegania handlowi dziećmi).

Dzieci, które znajdują się w Polsce bez opieki i brały dotychczas udział w badaniu, to **obywatele Afganistanu, Pakistanu, Chin, Indii, Czeczenii, Wietnamu, Somalii oraz Sri Lanki**. W 2006 r. najczęstszymi gośćmi w Fundacji byli Czeczeni, obywatele Pakistanu i Afganistanu.

Dzieci badane przez specjalistów Fundacji doświadczały wielu ekstremalnych sytuacji. W kraju pochodzenia były świadkami wojen, konfliktów zbrojnych, bombardowań, katastrof, przemocy, przestępstw takich, jak: okaleczanie, zabójstwo, gwałt, ludobójstwo, kanibalizm, często popełnianych wobec członków ich rodzin. Były ofiarami przemocy – okaleczania, tortur, wielokrotnych gwałtów, przemocy fizycznej, psychicznej, doznawały głodu, cierpiały z powodu zimna, zmęczenia, prześladowania. Wiele spośród nich było długoterminowo zaniedbanych.

W stosunku do tej grupy dzieci w trakcie wywiadów pracownicy Fundacji mieli podejrzenia, iż były one uprowadzane, wykorzystywane seksualnie, zmuszane do pracy, także do żebractwa.

W sprawie 8 dzieci pracownicy Fundacji zgłosili do prokuratury podejrzenia o wywiezienie z kraju pochodzenia, przemoc fizyczną, wykorzystywanie seksualne dla celów komercyjnych oraz utrwalanie pornografii z udziałem dzieci.

Dzieci z Ukrainy

Fundacja Dzieci Niczyje podjęła interwencję w sprawie siedmiorga małoletnich obywateli ukraińskich (dziewczynki w wieku 10, 12 i 16 lat; chłopcy w wieku 12, 13, 16 i 17 lat) nielegalnie wywiezionych z terenu Ukrainy. Dzieci były przesłuchiwane na okoliczność procedury uchodźczej w ośrodku Fundacji w ramach programu realizowanego z Urzędem ds. Repatriacji i Cudzoziemców. W trakcie przesłuchania przez psychologa dzieci ujawniły fakty wskazujące na ich wykorzystywanie seksualne, stosowanie wobec nich przemocy fizycznej przez ich opiekuna prawnego oraz wskazujące na ich nielegalny wywóz z Ukrainy.

W celu wyjaśnienia sytuacji dzieci Fundacja podjęła szereg konsultacji, m.in. z Fundacją „La Strada”, dyrekcją placówki opiekuńczo-wychowawczej, w której przebywały dzieci, UNHCR, Helsińską Fundacją Praw Człowieka, ukraińskimi organizacjami pozarządowymi zajmującymi się tą tematyką w pobliżu miasta na Ukrainie, skąd pochodzą dzieci oraz ukraińskim biurem Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji. O sytuacji poinformowano oficera łącznikowego w Ambasadzie Ukraińskiej w Warszawie.

Dzieci wychowywały się w ukraińskim prywatnym domu dziecka, którego właściciele (małżeństwo) „kupili” kilkoro z dzieci od ich opiekunów prawnych – babć, dziadka, wujka. Dom dziecka, w którym wychowywały się dzieci, odwiedzało wielu zagranicznych gości. Dzieci mówiły, że je „ogłądali”. Dzieci nie chodziły do szkół poza domem dziecka – prywatni nauczyciele przychodzili do nich na lekcje. Jeden z nauczycieli poinformował milicję ukraińską, że widział, jak w pobliskim lesie opiekun przywiązywał do drzewa i bił dziewczynki ubrane jedynie w stroje kąpielowe.

Tego dnia opiekun wraz z żoną wywiózł dzieci poza granicę Ukrainy – milicja nie zdążyła go zatrzymać. Celem wyjazdu była Austria (Polska była jedynie krajem tranzytowym), gdzie mieszkają rodzice opiekuna z domu dziecka. Nie wiemy, w jaki sposób sprawcy przekroczyli granicę – na pewno podróżowali samochodem. Mężczyzna nie miał dokumentów potwierdzających, że jest prawnym opiekunem przynajmniej trójki spośród sześciorga dzieci. Po drodze małżeństwo zatrzymywało się w kilku miejscach w Polsce – w klasztorze, gdzie mieszkali kilka dni, zostawiając dzieci zamknięte w pokoju; w ośrodku dla uchodźców, gdzie spędzili kilka miesięcy, a później zostawili dzieci same zamknięte w pokoju kilka dni.

Podczas procedury ubiegania się o status uchodźcy dzieci opowiedziały psychologowi o tym, że:

- wszystkie dzieci były bite przez opiekunów (zarówno mężczyznę, jak i jego żonę), stosowano wobec nich przemoc fizyczną i psychiczną (dzieci przebywały pod ich opieką przez około 7 lat);*
- w stosunku do trójki dzieci opiekun nie miał dokumentów potwierdzających jego prawną opiekę;*
- troje dziewcząt było wykorzystywanych seksualnie;*
- opiekun robił filmy i zdjęcia pornograficzne każdej z dziewcząt, a także zdjęcia grupowe (2-3 dziewczynki).*

Dzieci były krzywdzone na terenie Ukrainy, a także na terenie Polski.

Fundacja Dzieci Niczyje zawiadomiła Prokuraturę Rejonową w Warszawie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa stosowania przemocy fizycznej i psychicznej w stosunku do wszystkich dzieci oraz wykorzystywania seksualnego dziewczynek. Troje dzieci zostało objętych pomocą psychologiczną ze strony Fundacji i korzystało z regularnych spotkań terapeutycznych. W ramach terapii dzieci były również przygotowywane do złożenia zeznań w sądzie. Złożono wniosek o objęcie postępowania nadzorem Prokuratury Okręgowej.

Aresztowano opiekuna – 36-letniego mężczyznę. Postawione zarzuty dotyczyły znęcania się nad dziećmi, wykorzystywania seksualnego, tworzenia treści pornograficznych.

Postępowanie po kilku miesiącach umorzono – Fundacja złożyła zażalenie na to postanowienie.

Wietnamski chłopiec

Podczas wywiadu statusowego opiekunem faktycznym 13-letniego chłopca wietnamskiego był dorosły mężczyzna (ok. 45-letni) podający się za osobę, która z powodu współpracy handlowej z Wietnamem wspomaga chłopca, zapewniając mu mieszkanie i przyszłość.

Chłopiec (dotarł do Polski – jak twierdził – wraz z grupą dorosłych Wietnamczyków) opowiadał, że mężczyzna zaczepił go w restauracji wietnamskiej w Warszawie i zaproponował mieszkanie u siebie i opiekę. Wydarzyło się to około pół roku przed wywiadem statusowym (tj. w 2006 r.).

Podczas wywiadu stwierdzono, że chłopiec wyraźnie znajduje się pod silnym wpływem mężczyzny: nie odpowiadał na niektóre z pytań, nie potrafił wskazać miejsca, w którym stoi jego łóżko (mieszkał w jednoosobowym pokoju z mężczyzną). Chłopiec okazywał dużo lęku w stosunku do opiekuna, a jednocześnie łączyła ich widoczna silną więź.

Poinformowano prokuraturę o tych faktach i podejrzeniach. Prokuratura umorzyła postępowanie – pod wskazanym adresem nie zamieszkiwał nikt z tych osób.

Kielce

Fundacja wspierała działania funkcjonariuszy Policji, a także anonimowych świadków z okolic Kielc, którzy zawiadomili o sytuacji kobiety, która będąc w zaawansowanej ciąży, wyjechała z małej świętokrzyskiej wsi, a powróciła bez dziecka. Kobieta na pytania Policji odpowiadała, że nigdy nie była w ciąży, a za granicą odwiedzała siostrę.

Prawdopodobnie kobieta urodziła dziecko w austriackiej klinice i tam je sprzedała – powróciła bowiem w drogich ubraniach i z dużą ilością gotówki.

Prokuratura umorzyła postępowanie z powodu braku dowodów przestępstwa.

Opiekun prawny i faktyczny dziecka cudzoziemskiego

Każde dziecko **uczestniczące w procedurze uchodźczej** powinno posiadać opiekuna prawnego i opiekuna faktycznego. W Warszawie często **opiekunami prawnymi** na czas procedury stają się studenci wydziału prawa, a w ich imieniu Klinika Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Niestety, **ustawa przewiduje ustanowienie takiego opiekuna tylko na czas procedury**. Opiekun to osoba, która uczestniczy w przesłuchaniu dziecka i reprezentuje jego prawa. Opiekunem faktycznym staje się ten, kto mieszka stale z dzieckiem. Czasem jest to pracownik ośrodka dla uchodźców, w którym mieszka dziecko (najczęściej tak, jak i opiekun prawny nie zna on języka ojczystego dziecka).

W nielicznych domach dziecka powstały małe oddziały dla małoletnich uchodźców. Małoletni uchodźcy uczą się języka polskiego, angielskiego, mieszkają wśród innych dzieci cudzoziemskich i polskich. Z informacji od nich samych wiadomo, że mieszkając z innymi dziećmi, szybko adoptują się do polskich warunków.

c). Dzieci samotnie przekraczające granice państwowe

Mimo wejścia Polski do Unii Europejskiej, co oznacza np., że granica z Ukrainą jest ostatnią granicą oddzielającą Europę Wschodnią od Unii Europejskiej, na przejściach granicznych nie ma systemu zbierania danych oraz weryfikowania stopnia pokrewieństwa osób towarzyszących dzieciom w chwili przekraczania granic, również przejścia graniczne na lotniskach nie mają takiego systemu.

d). Dzieci cudzoziemskie w placówkach

Pracownicy placówek opiekuńczo-wychowawczych w 2006 r. zostali poproszeni o informację na temat dzieci cudzoziemskich przebywających w polskich placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Według ich danych, zebranych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, wszystkich dzieci cudzoziemskich w 2006 r. przebywało tam 288 (123 dziewczynki i 165 chłopców). Spośród tej grupy 125 dzieci nie miało uregulowanej sytuacji prawnej. Z danych wynika, że 52 dzieci uciekło z placówek opiekuńczo-wychowawczych. W placówkach pozostaje 125 dzieci.

Pracownicy jednostek pogotowia opiekuńczego w badaniach prowadzonych przez FDN w 2006 r. wskazywali na zaniedbanie dzieci, które trafiły do tych placówek. Blisko 40% twierdzi, że dzieci potrzebowały pomocy medycznej i interwencji prawnej. Niepokojącym zjawiskiem odnotowanym przez personel takich placówek są kontakty osobiste i telefoniczne z nieustalonymi osobami dorosłymi. Dzieci, które mają status prawny jako „dzieci bez opieki”, posiadają znaczne sumy pieniędzy, telefony komórkowe, drogie ubrania, cenne przedmioty. W ankietach podano również informacje o tym, że zdarzają się ucieczki dzieci z jednostek pogotowia opiekuńczego. Wszystkie te fakty skłaniają do przypuszczenia, iż możemy mieć do czynienia z zorganizowanym handlem dziećmi.

2). Dzieci polskie będące ofiarami handlu na terenie Polski i/lub za granicą

a). Dzieci zaginione

Osobami zaginionymi zajmuje się Fundacja Itaka – Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych. Wśród osób zgłoszonych jako zaginione:

- w 2004 r. – 4737 to dzieci (z 15.160 osób),
- w 2005 r. – 4099 to dzieci (z 14.210 osób).

Ok. 95% dzieci trafia z powrotem do swoich domów, 5% TEJ GRUPY to dzieci, które nie zostały odnalezione.

Do Fundacji Itaka blisko współpracującej z Policją w sprawach zaginięć nie zostały zgłoszone zaginięcia dzieci cudzoziemskich.

b). Wykorzystanie seksualne do celów komercyjnych

Według danych Komendy Głównej Policji, o czerpanie zysku z cudzego nierządu (art. 204 k.k. pkt 3) na szkodę małoletnich prowadzono śledztwo w stosunku do 43 osób, w 2005 r. – do 59 osób. Nie ma danych dotyczących ilości ofiar takiego przestępstwa, nie gromadzi się też informacji, czy ofiarą było dziecko polskie, czy cudzoziemskie.

Fundacja „La Strada” od wielu lat realizująca program zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi służy pomocą osobom, które padły ofiarą handlu ludźmi, szczególnie tym,

które były sprzedane, zmuszane do prostytucji. Wśród podopiecznych Fundacji „La Strada” są także osoby małoletnie.

c). Inne sytuacje obrazujące specyfikę handlu dziećmi dotyczące Polski

W toku konsultacji poświęconych problematyce handlu dziećmi z udziałem organizacji pozarządowych i profesjonalistów opiekujących się dziećmi cudzoziemskimi i dziećmi bez opieki oraz monitoringu poszczególnych spraw zidentyfikowano następujące trudności dotyczące m.in.:

- dzieci urodzonych w Polsce i porzuconych, będących według danych gromadzonych przez pielęgniarki czy położne dziećmi matek-obcokrajowców, których sytuacja prawna przez długi czas pozostaje nierozwiązana (dwoistość możliwych procedur: procedura opiekuńcza i uchodźcza);
- kobiet w ciąży, które po powrocie do Polski powróciły bez dziecka;
- ograniczonego dostępu/braku dostępu do opieki medycznej dla dzieci o nieuregulowanym statusie (przy skomplikowanych chorobach na skutek wielokrotnych zgwałceń);
- nieuregulowanej kwestii opiekuna faktycznego/opiekuna na czas procedury uchodźczej – ich roli, kontaktu dziecka z opiekunem na czas procedury wyłącznie w czasie przesłuchania prowadzonego przez pracowników URiC, braku znajomości dziecka przez jego opiekuna, przygotowania dzieci do przesłuchania przez sędziego karnego;
- utrudnionego dostępu do wsparcia psychologicznego dla dzieci nie mówiących w języku polskim a podejrzewanych o to, że były sprzedane do popełniania przestępstw;
- barier w dostępie dzieci cudzoziemskich nielegalnie wywiezionych z kraju pochodzenia do edukacji jako elementu programu ich reintegracji;
- zniknięć z placówek opiekuńczo-wychowawczych dzieci z Chin w okolicznościach wskazujących na popełnienie przestępstwa;
- przeszkód w umieszczeniu dzieci w trybie interwencyjnym w placówce ze względu na ich silne zaburzenia emocjonalne.

III. METODY DZIAŁANIA SPRAWCÓW

Fundacja Dzieci Niczyje podejmuje się komentowania spraw, w których ofiarami przestępstwa handlu ludźmi są dzieci. Przedstawiciele Fundacji wypowiedzieli się na różnych etapach procedury, m.in. w tzw. sprawie konińskiej (próba sprzedaży noworodka przez matkę), sprawie poznańskiej dotyczącej sprzedaży noworodków – dzieci prostytutek, w sprawie dziecka ormiańskiego, dziecka z Rumunii sprzedanego do żebractwa i w innych sprawach dotyczących pośrednio lub bezpośrednio problemu handlu dziećmi.

Obserwacja uczestnicząca pozwala na sformułowanie przedstawionych poniżej spostrzeżeń.

Handlarze stosują różne **formy „przerzutu” dzieci cudzoziemskich bez opieki przez granicę:**

- **gdy ofiara podróżuje samotnie („ścieżka azyłowa”)**

Informacje, o których mówią małoletni podczas wywiadu statusowego, wskazują na częste praktyki stosowane przez organizatorów podróży polegające na opuszczaniu dziecka (częściej nastolatka) kilka kilometrów przed granicą; opiekun dołącza do dziecka już za

granicą. Trudno tu o weryfikację tego, w jaki sposób dziecko przekroczyło granicę, faktem jest jednak, że przekroczenie granicy powiodło się.

Sposób ten pozwala na ukrycie tożsamości osób zajmujących się procederem handlu dziećmi: nawet, jeśli dziecko zostanie zatrzymane, handlarz z reguły zjawia się w pogotowiu opiekuńczym, posługując się dokumentami wskazującymi na istnienie stopnia pokrewieństwa pomiędzy nim a dziećmi i odbiera dzieci.

- **gdy dziecko podróżuje w grupie z innymi osobami małoletnimi**

Przekraczanie granicy w dużej grupie (8-9 dzieci) pomaga w uniknięciu kontroli wszystkich dzieci – według małoletnich, tylko niektórzy z nich mieli sprawdzane dokumenty tożsamości. Dzieci przedstawiane były jako rodzeństwo – ta metoda była szczególnie skuteczna w sytuacji, gdy niektóre z dzieci spały, a inne twierdziły, że to ich rodzeństwo. Widziano kilkakrotnie tę samą rodzinę z różnymi dziećmi. (Z reguły pracownicy Straży Granicznej czują niepokój i niepewność co do tej sytuacji kilka dni po takiej obserwacji. Istnieje zatem potrzeba opracowania wytycznych co do weryfikacji stopnia pokrewieństwa.)

- **gdy dziecko podróżuje z opiekunami prawnymi**

Policja przekazuje informacje o sytuacjach, w których osoby dorosłe zebrzące wraz z dzieckiem na ulicy przechodzą weryfikację stopnia pokrewieństwa z dzieckiem poprawnie: osoby te posiadają dokumenty potwierdzające bycie opiekunem dziecka (matka); innym razem to samo dziecko napotkane samotnie, przewiezione przez patrol do domu dziecka, trafia do innych rodziców, którzy także mają dokumenty potwierdzające ich status opiekuna prawnego (matka, ojciec).

W tych przypadkach możemy się domyślać, że dokumenty mogły być sfałszowane, a dzieci zostały sprzedane do procederu zebrania na ulicach.

Straż Graniczna wspomina także o sytuacjach niepewności, gdy rodzice przewożą 5-6 dzieci za granicę, a wracają kilka godzin później już bez nich.

Informacja od tej samej służby dotyczyła kobiety w zaawansowanej ciąży przekraczającej wschodnią granicę. Kilka dni później kobieta wróciła bez dziecka, bez widocznej ciąży. Problem ten pojawił się niejednokrotnie.

Oto dwa inne przypadki:

przypadek 1.

Dziennikarka TV prosząca o konsultację pracowników FDN zaobserwowała sytuację, gdy kobieta w zaawansowanej ciąży, pochodząca być może z Białorusi lub Ukrainy, oczekująca przed granicą polsko-niemiecką, została zabrana przez kierowcę mercedesa z niemiecką tablicą rejestracyjną. Dwa dni później, tym samym samochodem, bez oznak ciąży i bez dziecka, została odwieziona w to samo miejsce.

przypadek 2.

Policja ze środkowej Polski została powiadomiona o podobnej sytuacji, która miała miejsce w małej wsi. Zawiadomienie złożyli sąsiedzi kobiety żyjącej wraz z mężem i 4 dziećmi w dużym ubóstwie. Kobieta w zaawansowanej ciąży wyjechała do siostry mieszkającej w Austrii – powróciła bez ciąży i bez dziecka. Odpowiadając na pytania Policji zaprzeczyła, że była w ciąży, twierdząc, że jej wygląd był spowodowany nadwagą.

Informacje podawane przez funkcjonariuszy Policji i Straży Granicznej podczas spotkań roboczych prowadzonych przez Fundację Dzieci Niczyje pozwalają na wskazanie jeszcze innych sytuacji, w których z różnych względów nie doszło do identyfikacji potencjalnej ofiary, a które służyć mogą za przykład napotykanym problemom:

Przypadek 1: dwoje uśpionych dzieci, niespokrewnionych z osobami podającymi się za ich opiekunów, było przewożonych w bagażniku; inne dzieci, których tożsamość sprawdzali strażnicy graniczni, siedziały w samochodzie.

Przypadek 2: rodzina z Macedonii przekraczała granice z 2 dziećmi; z powodu bariery językowej nie zweryfikowano faktu pokrewieństwa pomiędzy dorosłymi a dziećmi.

Przypadek 3: dziecko wyglądało na niepełnosprawne (po falcie, w trakcie szkolenia, uczestnicy poddali w wątpliwość wyjaśnienie opiekunów dziecka dotyczące przyczyny jego niepełnosprawności – porażenie aparatu mowy, a działania funkcjonariuszy w tym przypadku uznano za niewystarczające).

Przypadek 4: opiekun dzieci był ich opiekunem prawnym, lecz wywiózł je, oszukując, zastraszając.

Przypadek 5: dzieci spały pod wpływem środków typu „aviomarin” – wyjaśniono im, że muszą przyjąć leki z powodu choroby lokomocyjnej.

W znanych Fundacji Dzieci Niczyje przypadkach przekroczenia polskiej granicy przez dzieci wraz z osobami dorosłymi istniejąca **procedura kontroli granicznej nie zdała egzaminu.**

Wśród propozycji dotyczących sposobów rozwiązania wskazanych problemów przedstawionych przez uczestników spotkania roboczego (funkcjonariuszy Policji i Straży Granicznej) wymieniono:

- możliwość pełnienia dyżuru telefonicznego przez tłumaczy różnych języków (jeden na całą Polskę z każdego języka),
- konieczność wprowadzenia zapisu prawnego o obowiązku weryfikacji faktu pokrewieństwa pomiędzy dziećmi a ich opiekunami oraz ścisłego zalecenia jego wypełniania, a także możliwości kontaktu dziecka z psychologiem, który mógłby uzyskać od dziecka takie informacje (jeden psycholog w każdym mieście pracujący na co dzień w placówce związanej z Policją lub w ośrodku interwencji kryzysowej),
- możliwość dokonywania obserwacji przez psychologów podczas codziennej pracy strażników granicznych (postulat strażników).

Wydaje się, że szczególnie cenny byłby zarówno kilkukrotny eksperyment liczenia dzieci przekraczających granicę po to by móc dokonać analizy jakości kontroli granicznej małoletnich pod względem zagrożenia zjawiskiem handlu dziećmi, jak również analiza charakterystyki przekraczania granicy (np. według cech osób towarzyszących).

IV. LUKI W SYSTEMIE OPIEKI

Jedną z cech charakterystycznych zjawiska handlu dziećmi jest **mała wykrywalność tego rodzaju przestępstwa**, a w związku z tym brak danych statystycznych.

Brak tych informacji wynika z innych braków istniejących w polskim systemie opieki nad dzieckiem, szczególnie dzieckiem cudzoziemskim.

W toku licznych dyskusji wskazywano na następujące problemy:

a). luki w polskim systemie opieki nad dziećmi

Nie ma systemu, który monitorowałby poziom przestrzegania praw dzieci: nie ma instytucji prowadzącej rejestr dzieci w grupie ryzyka, nie podejmuje się działań mających na celu identyfikację takich dzieci, nie ma zatem także systemu monitorowania losów tych dzieci. Istnieje jedynie system reagowania na krzywdzenie dzieci, polegający na uruchamianiu procedur sądowych związanych z prawami rodzicielskimi lub ściganiu sprawców cierpienia dzieci.

b). brak skoordynowanych działań na rzecz dzieci cudzoziemskich w Polsce

Ich codziennością jest to, że trafiają do profesjonalistów posiadających niewielką wiedzę na temat zagrożenia byciem ofiarą handlu. Pomoc medyczna, edukacja, pomoc socjalna, pomoc w legalizacji pobytu dzieci cudzoziemskich bez opieki nie jest wystarczająca, bo nie jest zagwarantowana przez żadną z polskich ustaw przeznaczoną wprost dla dzieci bez obywatelstwa polskiego. Choć Polska zobowiązana jest do przestrzegania zaleceń Konwencji o prawach dziecka, wewnętrzne przepisy RP nie regulują tych sytuacji.

Dzieci cudzoziemskie wymagające opieki – w zależności od wieku i okoliczności – umieszczane są w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, w rodzinach zastępczych, w policyjnych izbach dziecka (gdy są sprawcami wykroczenia lub czynu karalnego), natomiast dzieci przebywające nielegalnie na terytorium Polski – w placówkach interwencyjnych. Małoletni ubiegający się o status uchodźcy kierowani są do ośrodków dla uchodźców i placówek wytypowanych przez Urząd do Spraw Cudzoziemców (np. do domów dziecka). W każdej z tych grup są dzieci bez opieki.⁸⁶

c). brak systemu opieki nad dziećmi cudzoziemskimi bez opieki w Polsce⁸⁷

Pomoc medyczna, edukacja, pomoc socjalna, pomoc w legalizacji pobytu dla dzieci cudzoziemskich bez opieki jest często zależna od wiedzy pracowników instytucji oraz od kondycji finansowej placówki, w której dziecko przebywa. Zarówno pomoc medyczna, jak i legalizacja pobytu bez uregulowanej sytuacji prawnej dziecka jest często bardzo utrudniona.

Przepisy prawa regulują zasady ochrony, jaka jest udzielana małoletnim cudzoziemcom ubiegającym się o nadanie **statusu uchodźcy** (Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach i Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej⁸⁸). Inaczej jest jednak w sytuacji, gdy dziecko **nie ubiega się o nadanie tego statusu**: wówczas zastosowanie ma **Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej⁸⁹**, zgodnie z którą **dziecko** pozbawione częściowo lub całkowicie opieki rodzicielskiej **może być umieszczone w placówce opiekuńczo-wychowawczej o charakterze interwencyjnym** (art. 80).

⁸⁶ M. Kolankiewicz, *Dzieci cudzoziemskie bez opieki w Polsce*, (w): *Dziecko krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka*, Nr 12/2005, s. 70.

⁸⁷ „Dzieci bez opieki”, „dzieci rozłączone z rodzicami” (*separated children, unaccompanied children*) to pojęcia, którymi w dokumentach międzynarodowych określa się osoby poniżej 18 roku życia, znajdujące się poza krajem swego pochodzenia i pozbawione opieki obojga rodziców lub prawnego czy zwyczajowego opiekuna, *Separated Children in Europe Programme. Statement of Good Practice, Save the Children*, Third Edition 2004, cyt. za: M. Kolankiewicz, *Dzieci cudzoziemskie bez opieki w Polsce*, (w): *Dziecko krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka*, Nr 12/2005, s. 70.

⁸⁸ Dz. U. z 2003 r., Nr 128, poz. 1176 z późn. zm.

⁸⁹ Dz. U. z 2004 r., Nr 64, poz. 593 z późn. zm.

Dziecko cudzoziemskie bez opieki to najczęściej dziecko, którego rodzice znajdują się na terytorium innego państwa. Natomiast ustanowienie opiekuna prawnego dziecka może nastąpić tylko w trzech przypadkach: po pierwsze, gdy rodzice nie żyją; po drugie, gdy rodzice są pozbawieni władzy rodzicielskiej i po trzecie, gdy rodzice dziecka są nie znani.⁹⁰ W tej sytuacji sąd rodzinny ustanawia dla małoletniego dziecka **kuratora**, który staje się przedstawicielem dziecka – osoby niezdolnej do czynności prawnych.⁹¹

d). brak mechanizmu, który służyłby identyfikacji dzieci – potencjalnych ofiar handlu

W latach 2005-2006 wielu profesjonalistów – pracowników policji, straży granicznej, pracowników ośrodków interwencji kryzysowej, wydziałów kontroli zatrudnienia, nielicznych sędziów, prokuratorów – przeszło podstawowe szkolenie dotyczące handlu dziećmi. Trwają prace nad stworzeniem modelu – algorytmu postępowania w sytuacji podejrzenia handlu dziećmi.

V. ZASADY DZIAŁAŃ WOBEC DZIECKA-OFIARY HANDLU LUDŹMI

W „Krajowym Programie Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi na lata 2007-2008”, podobnie jak w latach poprzednich (tj. 2005-2006), przewidziano prowadzenie Narodowego Punktu Konsultacyjnego ds. Dzieci Cudzoziemskich bez Opieki i Dzieci Ofiar Handlu w Polsce. Sieć Narodowych Punktów Konsultacyjnych została powołana z inicjatywy Rady Państw Morza Bałtyckiego. Do zadań Punktu należy gromadzenie informacji na temat zjawiska oraz ich wymiana z pozostałymi punktami w 11 krajach regionu. Zadanie to było wykonywane na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej przez Fundację Dzieci Niczyje do końca 2006 r.; od marca 2007 r. jego wykonanie powierzono CODN.

Co więcej, w IV kwartale 2007 r. przewidziane jest opracowanie modelu wsparcia/ochrony dziecka-ofiary handlu ludźmi. Zadanie to zostanie wykonane przy współpracy MSWiA, MS, KGP oraz KGSG. Brak jest bowiem wypracowanego sposobu postępowania z ofiarami, który sprzyjałby ich ujawnieniu się i wszczęciu postępowania karnego przeciwko sprawcom.⁹²

Niemniej istnieją zalecenia w zakresie postępowania wobec ofiar handlu dziećmi – są to „Propozycje zasad działań wobec dziecka uczestniczącego w postępowaniu karnym”⁹³ opracowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości oraz „Wskazówki metodyczne dla prokuratorów prowadzących lub nadzorujących postępowania karne w sprawach dotyczących handlu ludźmi”⁹⁴ opracowane przez Biuro ds. Przestępczości Zorganizowanej Prokuratury Krajowej. Oba dokumenty nie przedstawiają jednak kompleksowego sposobu postępowania z ofiarami handlu dziećmi⁹⁵: pierwszy z nich zaleca określony sposób postępowania wobec dzieci-ofiar wszystkich rodzajów przestępstw, drugi – przedstawia zasady, które powinny

⁹⁰ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 1964 r., Nr 9, poz. 59 z późn. zm.) – art. 94 § 3.

⁹¹ *Procedury postępowania z ofiarą/świadkiem handlu ludźmi. Materiały szkoleniowe opracowane przez Grupę Roboczą Zespołu do Spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi*, MSWiA, Warszawa 2006, s. 66-67.

⁹² <http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/390/2174/>.

⁹³ www.ms.gov.pl.

⁹⁴ www.mswia.gov.pl.

⁹⁵ Należy zaznaczyć, że tę funkcję ma spełniać „Algorytm postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi” opracowany przez Grupę Roboczą Zespołu do Spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, obejmujący zasady postępowania wobec wszystkich ofiar tego przestępstwa.

obowiązywać przy czynnościach procesowych z udziałem małoletnich ofiar-cudzoziemców pozostających w Polsce bez opieki.

Dokumenty te zwracają uwagę na konieczność zminimalizowania oddziaływania czynników traumatycznych towarzyszących przesłuchaniu dziecka. Z tego powodu zalecane jest ograniczenie liczby przesłuchań dzieci-ofiar przestępstw – jeśli to możliwe – do jednego przesłuchania, przy czym oba dokumenty wskazują, iż przesłuchanie dziecka, które w chwili przesłuchania nie ukończyło 15 lat, należy powtórzyć w sytuacji, gdy:

- wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub
- zażąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego.

Wymóg ten jest określony w art. 185a k.p.k. i odnosi się tylko do przestępstw opisanych w rozdziale XXV kodeksu karnego („Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności”).

Przesłuchanie dziecka powinno odbyć się z udziałem biegłego psychologa, który ocenia, czy przesłuchanie dziecka jest możliwe ze względu na jego poziom rozwoju, stan emocjonalny i zdrowotny. W zaleceniach opracowanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości przewiduje się, w szczególnych sytuacjach, możliwość przesłuchania tylko biegłego. Jeśli wyda on opinię, iż wielokrotne przesłuchania dziecka będą szkodliwe dla jego psychiki, a nie zachodzą okoliczności wskazane w art. 185a k.p.k., prokurator powinien rozważyć wystąpienie do sądu o przesłuchanie dziecka w trybie art. 316 § 3 k.p.k.

Oba dokumenty wskazują ponadto na warunki, w których powinno odbywać się przesłuchanie dziecka: miejsce przesłuchania powinno być przystosowane do wieku i rozwoju dziecka, wyposażone w sprzęt audio-video i lustro weneckie.

„*Wskazówki metodyczne dla prokuratorów prowadzących lub nadzorujących postępowania karne w sprawach dotyczących handlu ludźmi*” nakazują uprzednie uzgodnienie formy pytań stawianych dziecku między prokuratorem a biegłym psychologiem. Tłumacz obecny przy przesłuchaniu dziecka-cudzoziemca powinien nie tylko znać język, którym posługuje się dziecko, ale także znać realia kulturowe jego kraju pochodzenia. Co więcej, w sytuacjach szczególnych wskazane jest odroczenie pierwszego przesłuchania dziecka.

Minimalizowaniu przeżyć traumatycznych podczas przesłuchania mają służyć następujące rozwiązania: umożliwienie obecności przy przesłuchaniu – na prośbę dziecka – innej osobie, jeżeli będzie to miało wpływ na poczucie bezpieczeństwa dziecka i dobre wypełnienie roli świadka; brak obecności sprawcy przy przesłuchaniu dziecka, a ponadto takie zachowanie osób wykonujących czynności procesowe z udziałem dziecka, które nie stwarza nawet pozorów wrażeń wzbudzającego w dziecku poczucie winy. Osoby zobowiązane do udzielania informacji o prawach i obowiązkach pokrzywdzonego lub świadka powinny dołożyć wszelkich starań, aby sposób przekazywania informacji dostosowany był do wieku dziecka i jego stanu emocjonalnego, a także upewnić się, czy przekazane informacje zostały należycie przez nie zrozumiane. Wszystkie te elementy służą zbudowaniu atmosfery zaufania i poczucia bezpieczeństwa dziecka.

Jednocześnie istotne jest, aby zebranie materiału dowodowego nastąpiło jak najszybciej, ponieważ najpełniejsze i najwierniejsze wypowiedzi oraz zeznania można uzyskać w okresie do 8 dni od zdarzenia. Co więcej, przed podjęciem decyzji o dopuszczeniu i przeprowadzeniu dowodu z zeznań dziecka należy rozważyć, czy zeznania te są na tyle ważne, że nie mogą być zastąpione innymi dowodami.

Postępowania w formie śledztwa, według propozycji zasad działań opracowanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości, powinny być prowadzone wyłącznie przez wyznaczonych prokuratorów. W sytuacji, gdy pokrzywdzone dziecko nie ma przedstawiciela

lub opiekuna w rozumieniu art. 51 § 2 k.p.k., prokurator występuje niezwłocznie do właściwego sądu rodzinnego z odpowiednim wnioskiem, a w razie potrzeby również o ustanowienie pełnomocnika z urzędu.

VI. DZIAŁANIA PODEJMOWANE PRZEZ FDN

Fundacja Dzieci Niczyje podejmuje działania wynikające z bezpośredniej potrzeby pomocy na rzecz dzieci cudzoziemskich bez opieki i dzieci-ofiar handlu. Należą do nich:

a). **pomoc psychologiczna (diagnostyczna i terapeutyczna)** – dzięki Fundacji Dzieci Niczyje ośmioro dzieci cudzoziemskich skorzystało z regularnych spotkań terapeutycznych. Były to dzieci pochodzące z Ukrainy, dzieci pochodzenia afrykańskiego i ormiańskiego.

b). **pomoc w zakresie konsultacji i interwencji – prawnej, psychologicznej, socjalnej** – z tej formy pomocy skorzystało 62 profesjonalistów. Konsultacje odbywały się telefonicznie, za pomocą Internetu i osobiście. Byli to: pracownicy policji, straży miejskiej placówek opiekuńczo-wychowawczych, prawnicy, tłumacze, członkowie rodzin zastępczych, pracownicy socjalni, nauczyciele, psycholodzy, konsulowie.

Porady dotyczyły następujących kwestii:

- **pomocy w ramach interwencji** – tj. zapewnienia noclegu, udzielenia pomocy socjalnej w sytuacji braku przestrzegania praw dziecka do edukacji, udzielenia pomocy medycznej, umorzenia postępowania w sprawach handlu dzieckiem, współpracy międzynarodowej;
- **pomocy prawnej** – tj. legalizacji pobytu, zgłaszania podejrzeń handlu dziećmi, przesłuchań dzieci, poszukiwań dzieci, ucieczek dzieci z placówek;
- **pomocy psychologicznej** – tj. poszukiwania pomocy diagnostycznej, terapeutycznej;
- **pomocy medycznej** – tj. poszukiwania pomocy lekarzy specjalistów – ginekologów, lekarzy biegłych sądowych, psychiatrów;
- **pomocy w ramach edukacji** – tj. poszukiwania szkół, kursów językowych.

PODSUMOWANIE

Zjawisko handlu dziećmi, jak przedstawiono w niniejszym opracowaniu, jest na etapie diagnozowania. Wyznaczone grupy ryzyka dają wyobrażenie o skali niezbędnych do podjęcia działań ochronnych czy prewencyjnych. Na podstawie informacji od profesjonalistów stykających się z dziećmi w sytuacji kryzysowej, zgłaszanych trudności oraz przypadków podejrzeń handlu dziećmi, wyłania się obraz potrzeb, z których z całą pewnością najważniejszą jest stworzenie **systemu identyfikacji dzieci-ofiar handlu w Polsce**.

Polska występuje jako kraj tranzytowy w sytuacjach, które zostały ujawnione w trybie konsultacji dokonanych przez pracowników Fundacji Dzieci Niczyje. Zjawisko to wymaga stałej obserwacji zarówno ze strony społeczeństwa, jak i służb stykających się z dziećmi z grup ryzyka. Wymaga także wzmocnienia systemu monitorowania losów dzieci cudzoziemskich przybywających do Polski, gdyż na całym świecie są one uznane za należące do grup ryzyka.

Ujawnione sprawy związane z handlem dziećmi:

- potwierdzają istnienie zjawiska handlu dziećmi;
- wskazują na brak procedur służących identyfikacji dzieci-ofiar handlu na takim etapie popełniania przestępstwa, na którym można było powstrzymać ten proceder;
- wskazują na brak definicji handlu dziećmi, która mogłaby być stosowana w prowadzonych postępowaniach przygotowawczych;
- wskazują na potrzebę szkoleń pracowników służb i instytucji odpowiedzialnych za przestrzeganie prawa oraz opiekę nad dziećmi w zakresie problematyki handlu dziećmi.

HANDEL LUDŹMI – STATYSTYKA

I. WPROWADZENIE

Statystyczne opisanie zjawiska handlu ludźmi wymaga analizy dostępnych danych, a także uwzględnienia specyfiki handlu ludźmi. Przestępstwo to charakteryzuje niewielka liczba czynów ujawnionych przez właściwe organy państwa, połączona ze społecznym przekonaniem o dużej liczbie przestępstw rzeczywiście popełnionych. Taki pogląd jest prezentowany przede wszystkim przez ekspertów. Fundacja Przeciwno Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu „La Strada” stoi na stanowisku, że rozmiary zjawiska handlu ludźmi można porównać do góry lodowej, ponieważ oficjalne statystyki ukazują tylko niewielką jego część.⁹⁶ Wiedza dotycząca skali całego zjawiska przybiera postać szacunków, które nie znajdują żadnego uzasadnienia i odzwierciedlenia w danych gromadzonych zarówno przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości, jak też organizacje pozarządowe.

Szacunkowa liczba ofiar handlu ludźmi związanych z Polską jako krajem pochodzenia, przeznaczenia i tranzytu wynosi **ponad 15.000 osób rocznie**⁹⁷, podczas gdy dane Prokuratury Krajowej wskazują na **1.708 ofiar**, ale nie rocznie, a w **okresie 1995-2005**.

Badanie przeprowadzone w latach 1996-2003 przez Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC) wykazało, że Polska pełni istotną rolę w zjawisku handlu ludźmi. W informacjach stanowiących podstawę dla badań, Polska (obok Albanii,

* Marcin Wiśniewski – asystent w projektach realizowanych przez Uniwersytet Warszawski (Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji): „*Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie*” (sierpień 2004 – sierpień 2006) i „*Zapobieganie przestępczości transgranicznej powiązanej z rynkiem usług seksualnych – Polska, Czechy i Niemcy*” (sierpień 2005 – październik 2006). Autor kilku publikacji dotyczących problematyki handlu ludźmi.

⁹⁶ Fundacja Przeciwno Handlowi Kobietami „La Strada”, *Handel ludźmi. Informacje o zjawisku 2004*, Wydawnictwo Noktus, s. 10.

⁹⁷ M. Lehti, *Trafficking in women and children in Europe*, Heuni Paper No. 18, The European Institute for Crime Prevention and Control affiliated with the United Nations, Helsinki 2003, s. 10 i 21, <http://www.heuni.fi/uploads/to30c6cjxyah11.pdf>. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *The case of Poland*, http://www.unodc.org/unodc/trafficking_projects_poland.html.

Bułgarii, Węgier, Włoch i Tajlandii) była **bardzo często** wymieniana jako **kraj tranzytowy** oraz często jako **kraj pochodzenia i przeznaczenia**.⁹⁸

Wobec **ogromnej dysproporcji między danymi szacunkowymi a danymi oficjalnymi**, należy wskazać przyczyny takiego stanu rzeczy:

1). dysproporcja między danymi jest spowodowana specyfiką obu rodzajów danych

Z jednej strony żadne oficjalne statystyki kryminalne nie oddają, w dalekim nawet przybliżeniu, rozmiarów przestępczości rzeczywiście popełnionej.⁹⁹ Z drugiej zaś strony dane szacunkowe tworzone są ze świadomością błędu w postaci zaniżenia lub zawyżenia. Znaczna dysproporcja między tymi dwoma rodzajami statystyk może skutecznie oddziaływać na społeczną świadomość zjawiska. Być może dzieje się tak w przypadku handlu ludźmi.

Statystyki podawane opinii publicznej, choć szacunkowe, mogą wydawać się przesadzone. **Parlament Europejski** poinformował w 2000 r., że rocznie ofiarami handlu ludźmi staje się 4 mln osób, a w samej Europie Zachodniej 500 tys. osób.¹⁰⁰ **Departament Stanu USA** szacuje, że ofiarami handlu ludźmi staje się 600-800 tys. osób rocznie¹⁰¹, **A amerykańska Agencja ds. Rozwoju Międzynarodowego (USAID)** szacuje roczną liczbę ofiar na 700 tys. do 4 mln¹⁰², zaś bardzo często przywoływana **Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (IOM)** szacuje liczbę ofiar na 700 tys. do 2 mln.¹⁰³ W tym kontekście abstrakcyjnymi wydają się dane **Uniwersytetu w Exeter** mówiące o 5-7 mln¹⁰⁴, jak również dane **Międzynarodowej Organizacji Pracy** informujące o 12,3 mln osób wykonujących pracę przymusową.¹⁰⁵

2). czyn przestępny może zostać uznany za inne przestępstwo niż handel ludźmi

Błędne określenie kwalifikacji prawnej czynu w przypadku handlu ludźmi może dotyczyć takich przestępstw, jak czerpanie korzyści z cudzej prostytucji, gwałt albo pobicie. Wpływ na kwalifikację czynu, a w konsekwencji na granice wymiaru kary, mają zeznania ofiary. Wobec tego uwzględnić należy dwie przyczyny składania zeznań uniemożliwiających kwalifikację czynu jako handlu ludźmi. Pierwszą jest nieznanostwo prawa. Ofiara może być bowiem nieświadoma co do faktu, że stała się ofiarą handlu ludźmi, ponieważ nie zna takiego przestępstwa. Drugą jest próba „chronienia” sprawcy. Ofiara może, z różnych powodów, zeznawać w sposób uniemożliwiający ukaranie sprawcy bądź prowadzący do ukarania go w sposób mniej dolegliwy.

⁹⁸ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *Trafficking in Persons: Global Patterns*, April 2006, s. 18-20, http://www.unodc.org/pdf/traffickinginpersons_report_2006ver2.pdf.

⁹⁹ P. Horoszowski, *Kryminologia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1965, s. 53.

¹⁰⁰ European Parliament, Directorate-General for Research, *Trafficking in Women*, Civil Liberties-Series, PE 109 EN, PE 288.127, March 2000, s. 5, http://www.europarl.europa.eu/workingpapers/libe/pdf/109_en.pdf.

¹⁰¹ Department of State US, *Trafficking in Persons Report 2006*, s. 6.

¹⁰² U.S. Agency for International Development, *Trafficking in Persons The USAID Strategy for Response*, February 2003, s. 3, http://www.usaid.gov/our_work/cross-cutting_programs/wid/pubs/pd-abx-358-final.pdf.

¹⁰³ IOM, *Trafficking in migrants*, Quarterly Bulletin No 23, April 2001, s. 1, http://www.old.iom.int/documents/publication/en/tm_23.pdf.

¹⁰⁴ A. Cockayne, *Prostitution and Sexual Exploitation in The European Union*, s. 14, http://www.ex.ac.uk/~watumpan/undergrad/aac/word_format.doc.

¹⁰⁵ Department of State US, *Trafficking in Persons Report 2006*, s. 6.

3). ofiara może zostać zakwalifikowana w niewłaściwy sposób

Ofiary handlu ludźmi mogą zostać uznane za nielegalnych migrantów, uchodźców (gdy występują o taki status) albo osoby prostytuujące się. W celu eliminacji tego czynnika zakłócającego odzwierciedlenie w statystykach rzeczywistej liczby ofiar handlu ludźmi, istotne jest dołożenie starań zmierzających do skutecznej identyfikacji ofiar przez funkcjonariuszy porządku publicznego, którzy mają z nimi bezpośredni kontakt (policjanci, prokuratorzy, funkcjonariusze Straży Granicznej, pracownicy pomocy społecznej).¹⁰⁶

4). trudności z oceną sytuacji ofiar cudzoziemskich mogą wynikać z problemów komunikacyjnych

Cechą handlu ludźmi jest transgraniczność, a jej zasadniczym przejawem jest przemieszczanie ofiar. Różnice kulturowe i językowe między krajem pochodzenia ofiary a krajem przeznaczenia mogą być na tyle istotne, że uniemożliwiają właściwą komunikację i w konsekwencji wpływają na ocenę sytuacji ofiary przez funkcjonariuszy porządku prawnego.

5). ofiara może nie złożyć zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa

Wprawdzie zawiadomienie może złożyć sprawca, klient ofiary (w przypadku wykorzystania dla celów seksualnych), osoba przypadkowa albo rodzina, to jednak nie ma wątpliwości, że zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa handlu ludźmi powinno być składane przede wszystkim przez ofiary. Praktyka wykazuje, że nie wszystkie ofiary informują właściwe władze o podejrzeniu popełnienia przestępstwa, a można nawet domniemywać, że informacji nie przekazuje większość ofiar.¹⁰⁷

Powodów milczenia ofiar jest co najmniej kilka. **Nieznajomość prawa** została wymieniona wcześniej, ale wiąże się z nią inna istotna okoliczność. Ofiary handlu ludźmi niejednokrotnie obawiają się **nieskuteczności działania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości**, a w tym także **korupcji** urzędników państwowych. Ofiary nie mają zaufania do urzędników państwowych, dlatego unikają kontaktu z organami państwa albo w trakcie kontaktu nie podają wszystkich okoliczności zdarzenia.

Bardzo ważnym czynnikiem wpływającym na decyzję o złożeniu zeznań jest **aspekt psychologiczny**. Handel ludźmi jest przestępstwem, które w bardzo brutalny sposób wnika w sferę intymnego życia ofiar i powoduje nieodwracalne skutki. Ofiary z reguły mają za sobą wykorzystywanie, traktowanie w sposób przedmiotowy, bicie i pozbawienie wolności. Z ich punktu widzenia lepiej potraktować takie wydarzenia jako zakończone i nie powracać do nich w trakcie postępowania sądowego. Zeznawanie oznacza bowiem odtwarzanie tych zdarzeń, a w konsekwencji **ponowne przeżywanie przykrych doznań**, ale także wstyd z powodu stania się ofiarą przestępstwa, a jednocześnie z powodu konieczności opisywania tych doznań. Dodatkowo ofiary **obawiają się potępienia albo odrzucenia** przez rodzinę, sąsiadów i społeczeństwo. **Wstydzą się** wszystkiego, co się stało, dlatego milczą. Niejednokrotnie

¹⁰⁶ Do końca listopada 2007 r. planowane jest prowadzenie przez MSWiA wspólnie z Uniwersytetem Warszawskim pilotażu kwestionariusza wspomagającego identyfikację ofiar handlu ludźmi, który został opracowany przez ekspertów reprezentujących Komendę Główną Policji, Komendę Główną Straży Granicznej, Prokuraturę Krajową, Fundację „La Strada”, Fundację „Dzieci Niczyje” i Uniwersytet Warszawski.

¹⁰⁷ Krajowy Sprawozdawca w sprawie handlu ludźmi w Holandii szacuje, że tylko 5% ofiar zgłosiło swoją wiktymizację; *The Research and Training Center of Polaris Project, Very Low Number of Police Reporting Trafficking in Women*, 21 January 2003, <http://www.humantrafficking.com/humantrafficking/client/view.aspx?ResourceID=1892>.

ofiary **obwiniają się**. Uznają, że stały się ofiarą swojej naiwności, łatwości czy zaufania innej osobie.

Okolicznością, która prawdopodobnie ma największe znaczenie przy podejmowaniu przez ofiarę decyzji o milczeniu jest obawa **przed zemstą ze strony sprawców**. Bardzo często obawy są uzasadnione z uwagi na **groźby wyrządzenia krzywdy** ofierze albo rodzinie ofiary. Zdarzają się również groźby ujawnienia zdjęć kompromitujących ofiarę. Najbardziej dramatyczne przypadki nie poinformowania właściwych służb o przestępstwie wiążą się z zagrożeniem życia lub zdrowia ofiary. Stan zdrowia ofiary może uniemożliwiać jej złożenie zeznań. Osobną grupę stanowią ofiary, które zostały pozbawione życia.

Odrębne problemy związane są z niekompletnością, niedokładnością i nieporównywalnością statystyk. **Kvinnoforum**¹⁰⁸ stoi na stanowisku, że ułomności danych statystycznych dotyczących handlu ludźmi są spowodowane trzema zasadniczymi przyczynami. Po pierwsze, brak jest jednej, kompletnej i powszechnie stosowanej definicji handlu. Po drugie, przestępcza natura tego zjawiska wpływa na sposób i przedmiot badania. Po trzecie, w wielu państwach handel kobietami nie jest postrzegany jako istotny problem.¹⁰⁹

Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (IOM) w 2001 r. wskazała natomiast, że powodem braku dostatecznych danych dotyczących handlu ludźmi jest:

- nielegalna natura handlu ludźmi,
- brak prawnych regulacji przeciwko handlowi ludźmi,
- niechęć ofiar do informowania władz o swoich doświadczeniach,
- brak zainteresowania władz państwowych gromadzeniem danych i prowadzeniem badań w tym zakresie.¹¹⁰

Frank Laczko (IOM) wskazywał również na występowanie mieszanych statystyk obejmujących handel ludźmi i nielegalną migrację, a także koncentrowanie się statystyk wyłącznie na transgranicznym handlu ludźmi przy pominięciu handlu wewnątrzpaństwowego.¹¹¹

Powszechnie przyjętą tendencją, o czym była już mowa wcześniej, jest podawanie szacunkowej liczby ofiar handlu. Kierując się jednak zasadami obiektywizmu i rzetelności, w niniejszym raporcie przedstawione są przede wszystkim potwierdzone dane statystyczne uzyskane w efekcie działań podjętych przez Policję, Straż Graniczną i Prokuraturę.

Definicja i metodologia

Zgodnie z definicją zawartą w art. 4 lit. d) Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, otwartej do podpisu dnia 16 maja 2005 r. w Warszawie¹¹², „**ofiara**” oznacza każdą osobę fizyczną będącą podmiotem handlu ludźmi zdefiniowanego w art. 4 Konwencji.

W związku z definicją handlu ludźmi zawartą w art. 4 Konwencji, a przede wszystkim w art. 3 Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych

¹⁰⁸ Szwedzka organizacja zajmująca się walką o równouprawnienie kobiet.

¹⁰⁹ C. Wennerholm, *Trafficking in women, girls and boys – a global issue*, (w:) Kvinnaforum, *A Resource Book for working against Trafficking in the Baltic Sea Region*, 3rd Edition, Stockholm February 2002, s. 5, <http://www.kvinnoforum.se/Documents/Literature/Pdf/resurs2002x.pdf>.

¹¹⁰ IOM, *op. cit.*, s. 1, http://www.old.iom.int/documents/publication/en/tm_23.pdf.

¹¹¹ F. Laczko, *Human Trafficking: The Need for Better Data*, Migration Information Source, Washington, Migration Policy Institute, November 1, 2002, <http://www.migrationinformation.org/Feature/print.cfm?ID=66>.

¹¹² Konwencja nie weszła jeszcze w życie. Według stanu na dzień 18 listopada 2007 r. została podpisana przez 37 państw, z których ratyfikacji Konwencji dokonało 10 państw (Albania, Austria, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Dania, Gruzja, Mołdowa, Rumunia i Słowacja). Na podstawie: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=197&CM=8&DF=11/18/2007&CL=ENG>.

przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 15 listopada 2000 r.¹¹³, należy przyjąć, że:

ofiara przestępstwa handlu ludźmi to „każda osoba, która w związku z użyciem wobec niej gróźb, zastraszania, oszustwa lub innych form przymusu lub podstępny, została wykorzystana do świadczenia usług seksualnych, pornografii, pracy przymusowej, pobrania narządów lub innych form eksploatacji, niezależnie od tego, czy wyraziła na to zgodę, czy nie”.¹¹⁴

Tak sformułowana definicja ofiar handlu ludźmi odnosi się zarówno do pojęcia „ofiar” w rozumieniu organów państwowych kierujących się przy identyfikacji kwalifikacją prawną czynu, którego dana osoba stała się ofiarą, jak również do „ofiar” w rozumieniu organizacji pozarządowych, dla których kwalifikacja prawna nie zawsze jest czynnikiem decydującym o uznaniu danej osoby za ofiarę handlu ludźmi.

II. DANE STATYSTYCZNE NA TEMAT HANDLU LUDŹMI – OFIARY, SPRAWY, WYROKI

Źródłem statystyk dotyczących przestępstwa handlu ludźmi w Polsce są: Policja, Straż Graniczna, Prokuratura Krajowa i Ministerstwo Sprawiedliwości w zakresie danych sądowych. Statystyki dotyczące handlu ludźmi należy analizować ze świadomością, że każda sprawa, każdy sprawca i każda ofiara wiążą się z określonymi zdarzeniami, które niekoniecznie łączą jedną ofiarę i jednego sprawcę. Związane jest to ze zróżnicowanym okresem, w którym sprawcy prowadzili swoją przestępczą działalność, tym bardziej, że znamię czasownikowe „uprawia” wymienione w art. 253 § 1 k.k. zakłada ciągłość czynu. Dodatkowo należy stwierdzić, że nie ma żadnej zależności między liczbą sprawców a liczbą ofiar. Sprawca może popełnić przestępstwo handlu ludźmi, którego ofiarą będzie jedna osoba, jak również może popełnić przestępstwo działając np. w zorganizowanej grupie przestępczej, a wtedy ofiar może być kilkadziesiąt, czy nawet kilkaset.

¹¹³ Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 160. Protokół wszedł w życie dnia 25 grudnia 2003 r.

¹¹⁴ *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Z. Lasocik (red.), Ośrodek Badań Praw Człowieka, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej IPSiR UW, Warszawa 2006, s. 614.

1). Dane statystyczne Policji¹¹⁵

Handel ludźmi (kwalifikacja według przepisów kodeksu karnego)						
Rok	Art. 204 § 4 k.k.		Art. 253 § 1 k.k.		Art. 253 § 2 k.k.	
	Liczba przestępstw	Liczba podejrzanych	Liczba przestępstw	Liczba podejrzanych	Liczba przestępstw	Liczba podejrzanych
1998*	6	b.d.**	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
1999	3	4	5	3	3	3
2000	6	7	19	12	0	0
2001	10	3	24	23	1	0
2002	2	2	8	7	0	0
2003	3	1	21	12	0	0
2004	6	4	44	21	0	0
2005	3	1	19	9	1	1
2006	3	2	18	9	0	0
Ogółem	39	22	140	87	5	4

Tabela 1. Handel ludźmi (kwalifikacja według przepisów kodeksu karnego).

* Dane zostały zarejestrowane według kodeksu karnego obowiązującego od dnia 1 września 1998 r.

** b.d. – brak danych.

W okresie od 1998 do 2006 r. Policja stwierdziła 200 przestępstw w sprawach z art. 204 § 4 k.k. (uprowadzenie za granicę w celu uprawiania prostytucji) i 253 § 1 k.k. (handel ludźmi), które wprawdzie penalizują różne czyny, to jednak powszechnie przyjmuje się, że oba dotyczą zjawiska „handlu ludźmi”. Liczba przestępstw z art. 204 § 4 k.k. (poza 2001 r.) nie przekroczyła 6. Natomiast liczba podejrzanych (poza 2000 r.) nie przekroczyła 4. Jeśli chodzi o liczbę przestępstw z art. 253 § 1 k.k. i podejrzanych o popełnienie tego przestępstwa, to charakterystyczny jest ich wzrost w okresach trzyletnich (1999-2001 i 2002-2004). W ostatnich dwóch latach (2005 i 2006) liczba przestępstw i liczba podejrzanych przy obu przestępstwach uzyskały podobną wartość.

Dane Policji obejmują także przestępstwo nielegalnej adopcji (art. 253 § 2 k.k.), przy czym w okresie 1998-2006 liczba popełnionych przestępstw i liczba podejrzanych jest wyjątkowo niska.

¹¹⁵ Tabela 1 została opracowana na podstawie danych dostępnych na stronie Komendy Głównej Policji – <http://www.policja.pl/portal/pol/4/314/>, <http://www.policja.pl/portal/pol/23/508/> i <http://www.policja.pl/portal/pol/31/560/>.

2). Dane statystyczne Prokuratury Krajowej¹¹⁶

Wyniki postępowań przygotowawczych w sprawach o handel ludźmi w latach 1995-2006						
ROK	Liczba zakończonych postępowań	Liczba spraw zakończonych wniesieniem aktu oskarżenia	Liczba spraw zakończonych umorzeniem wobec		Liczba osób	
			niewykrycia sprawcy	niezaistnienia przestępstwa	oskarżonych	pokrzywdzonych
1995	20	18	0	2	43	205
1996	33	26	1	6	59	232
1997	37	31	1	5	58	163
1998	41	25	2	14	64	109
1999	17	14	0	3	24	109
2000	43	38	1	4	119	172
2001	49	35	6	8	71	93
2002	19	11	4	4	40	167
2003	45	30	4	11	134	261
2004	25	18	2	5	39	98
2005	31	19	2	10	42	99
2006	26	17	0	9	36	126
Ogółem	386	282	23	81	729	1834

Tabela 2. Wyniki postępowań przygotowawczych w sprawach o handel ludźmi w latach 1995-2006.

W latach 1995-2006 polskie prokuratury zakończyły prowadzenie 386 postępowań przygotowawczych w sprawach dotyczących handlu ludźmi. Kryterium decydującym o uznaniu danej sprawy za dotyczącą handlu ludźmi był opis przestępstwa, a nie kwalifikacja prawna czynu. Akt oskarżenia został wniesiony do sądu w 282 sprawach, co stanowiło 73,06% wszystkich spraw. Pozostałą część stanowiły sprawy, które zostały zakończone umorzeniem z powodu niewykrycia sprawcy lub niezaistnienia przestępstwa. Średnio 23,5 sprawy rocznie kończyły się wniesieniem aktu oskarżenia. Najmniej w 2002 r. – 11, najwięcej w 2000 r. – 38. W badanym okresie nie wystąpiła żadna wyraźna tendencja wzrostu lub spadku liczby postępowań przygotowawczych zakończonych wniesieniem aktu oskarżenia.

Wśród spraw zakończonych umorzeniem postępowania 77,88% stanowią sprawy zakończone z powodu niezaistnienia przestępstwa. Wśród zakończonych postępowań w ogóle udział umorzonych jest zróżnicowany w poszczególnych latach. W 1998, 2002 i 2005 r. stanowił niemalże 50% (odpowiednio 16 z 41 spraw, 8 z 19 spraw i 12 z 31 spraw), natomiast w pozostałych latach nigdy nie był mniejszy niż 10%.

Liczba osób oskarżonych we wszystkich sprawach wyniosła 729. W poszczególnych latach liczba oskarżonych jest bardzo zróżnicowana i wynosi od 24 (w 1999 r.) do 134 osób (w 2003 r.). Zaskakuje fakt, że w 1999 r. oskarżone zostały tylko 24 osoby, podczas gdy rok wcześniej 64, zaś rok później 119. Zauważyć jednak należy, że w 1999 r. tylko 14 postępowań (najmniej w badanym okresie) zakończyło się wniesieniem aktu oskarżenia, zaś w 1998 r. – 25, a w 2000 r. – 38. Podobny spadek liczby aktów oskarżenia, przy kilkukrotnym wzroście w następnym roku, jest widoczny w latach 2001-2003.

¹¹⁶ Tabele 2-6 pochodzą z Biura do Spraw Zwalczenia Przemocności Zorganizowanej Prokuratury Krajowej.

Liczba aktów oskarżenia nie stanowi wprost o liczbie oskarżonych. W 2001 r. w 35 sprawach oskarżono 71 osób, podczas gdy dwa lata później w 30 sprawach oskarżono niemalże dwa razy więcej osób (134). Podobnie jest w przypadku liczby osób pokrzywdzonych. Nie ma też żadnej zależności między liczbą osób oskarżonych a liczbą pokrzywdzonych. W 1995 r. oskarżono 43 osoby, zaś pokrzywdzonych było 205. W 2003 r. oskarżono trzy razy więcej osób niż w 1995 r. (134), ale pokrzywdzonych było niewiele więcej niż w 1995 r. (261). To porównanie danych potwierdza pogląd, że każda sprawa dotycząca handlu ludźmi jest inna.

W latach 2004-2006 niemalże wszystkie zmienne osiągnęły podobną wartość, co sugeruje, że przestępczość związana z handlem ludźmi, przynajmniej z punktu widzenia statystyk prokuratorskich, ustabilizowała się. Podobna tendencja jest zauważalna na podstawie statystyk policyjnych.

Do istotnych braków omówionych statystyk prokuratorskich należą: brak określenia liczby osób podejrzanych, organów wszczynających postępowania przygotowawcze i prokuratur prowadzących te postępowania, jak również brak informacji na temat szacunkowych zysków osiągniętych przez sprawców.

Liczba ofiar – cudzoziemców w latach 1995-2006	
Narodowość	Liczba ofiar
Białoruś	230
Ukraina	174
Bułgaria	28
Rumunia	18
Mołdowa	17
Rosja	12
Łotwa	8
Wietnam	7
Litwa	5
Sri Lanka	4
Mongolia	3
Kostaryka	2
Ogółem	508

Tabela 3. Liczba ofiar – cudzoziemców w latach 1995-2006.

W omawianym okresie zarejestrowane zostały **1.834 ofiary**, wśród których blisko 28% (**508 osób**) stanowią obywatele **12 państw**. Zaledwie 16 ofiar pochodziło spoza Europy (Wietnam, Sri Lanka, Mongolia, Kostaryka). Nie ujawniono ofiar pochodzących z krajów zachodnioeuropejskich, jak również z krajów Grupy Wyszehradzkiej (Czechy, Węgry i Słowacja), które podobnie jak Polska pełnią rolę istotnego kraju tranzytowego w Europie. Spośród ofiar pochodzących z republik nadbałtyckich nie ujawniono ofiar pochodzących z Estonii.

W uzupełnieniu danych zawartych w tabeli nr 3 należy dodać, że w 2005 r. ujawniono 37 ofiar (34 Ukrainki i 3 Białorusinki), a w 2006 r. – 47 (25 Ukrainek, 18 Białorusinek, dwie Rumunki i po jednej obywatelce Mołdowy i Rosji).

Spośród 751 ofiar zarejestrowanych w latach 2002-2006, tylko 60 (7,99%) nie ukończyło 15 roku życia. Od 2003 r. liczba takich ofiar zdecydowanie zmniejszała się.

W 2005 r. nie zarejestrowano żadnej ofiary o takich cechach, ale w 2006 r. – 19 ofiar, co stanowiło podobną wartość jak w latach 2002 i 2003.

Liczba ofiar			
Rok	poniżej 15 roku życia	korzystających z ochrony Policji	korzystających ze wsparcia Fundacji „La Strada”
2002	18	11	11
2003	21	3	3
2004	2	2	6
2005	0	0	6
2006	19	0	10
Ogółem	60	16	36

Tabela 4. Liczba ofiar.

Uwaga: W 2005 r. ujawniono 10 ofiar w wieku 16 i 17 lat.

W omawianym okresie Policja udzieliła ochrony 16 ofiarom (2,13%), a Fundacja „La Strada” wspierała 36 ofiar (4,79%)¹¹⁷, co wskazuje, że zdecydowana większość ofiar nie korzysta z dostępnej pomocy i opieki ze strony państwa. Dodatkowo od 2002 r. zmniejszyła się liczba ofiar korzystających z ochrony Policji. W ciągu dwóch ostatnich lat (2005, 2006) żadna ofiara nie zdecydowała się na skorzystanie z takiej ochrony.

Liczba przypadków zastosowania art. 316 § 3 k.p.k.	
Rok	Liczba przypadków
2001	8
2002	13
2003	16
2004	10
2005	10
2006	0
Ogółem	57

Tabela 5. Liczba przypadków zastosowania art. 316 § 3 k.p.k.

W latach 2001-2005 przepis art. 316 § 3 k.p.k.¹¹⁸ został zastosowany w 57 przypadkach. Najczęściej w 2003 r. (16), a najrzadziej w 2006 r. (0). W latach 2004-2005 omawiany przepis został zastosowany w takiej samej liczbie przypadków.

¹¹⁷ Ofiary mogą korzystać z ochrony Policji i wsparcia „La Strady” jednocześnie, co sprawia, że w statystykach będą uwzględniane dwukrotnie.

¹¹⁸ Przepis ten wprowadza możliwość przesłuchania świadka przez sąd na etapie postępowania przygotowawczego, gdy zachodzi niebezpieczeństwo, że świadka nie będzie można przesłuchać na rozprawie. Uprawnionym do złożenia wniosku o przesłuchanie świadka w tym trybie jest strona lub prokurator albo inny organ prowadzący postępowanie.

Liczba oskarżonych cudzoziemców (ze względu na obywatelstwo)										
Rok	Bulgaria	Ukraina	Turcja	Albania	Hiszpania	Niemcy	Wietnam	Rosja	Rumunia	Suma
2001	16	-	3	1	1	-	-	-	-	21
2002	7	3	-	-	-	-	-	-	-	10
2003	7	21	-	-	-	1	1	1	-	31
2004	5	-	1	-	-	-	3	-	1	10
2005	2	-	-	-	-	2	-	-	-	4
2006	4	2	-	-	-	-	-	-	-	6
Ogółem w latach 2001- 2006	41	26	4	1	1	3	4	1	1	82

Tabela 6. Liczba oskarżonych cudzoziemców (ze względu na obywatelstwo).

Uwaga: W 2005 r. oskarżona została także osoba z podwójnym obywatelstwem – polskim i belgijskim.

W statystykach została potraktowana jako obywatel Polski.

W latach 2001-2006 polskie prokuratury oskarżyły **362** osoby, z których **82** to **cudzoziemcy** (będący obywatelami **9 państw**), co stanowi 22,65% wszystkich oskarżonych. Oznacza to, że **sprawcami handlu ludźmi w Polsce są przede wszystkim obywatele Polski. Wśród oskarżonych cudzoziemców zdecydowaną większość stanowią obywatele Bulgarii (50%) i Ukrainy (31,71%)**. Znikomą część oskarżonych stanowią obywatele państw zachodnioeuropejskich (4,88%).

W omawianym okresie najwięcej cudzoziemców zostało oskarżonych w 2003 r. (31) i od tamtej pory udział cudzoziemców w ogólnej liczbie oskarżonych systematycznie zmniejsza się. W 2005 r. oskarżonych zostało prawie dziesięciokrotnie mniej cudzoziemców niż w 2003 r. (4).

Porównanie danych dotyczących cudzoziemców (ofiar i oskarżonych) zwraca uwagę na fakt, że najliczniejszą grupą ofiar są obywatele Białorusi, podczas gdy w badanym okresie nie został oskarżony żaden obywatel tego państwa. Poza tym obywatele Bulgarii i Ukrainy występują wśród trzech najliczniejszych grup narodowościowych zarówno wśród ofiar (pierwszą są obywatele Białorusi), jak i oskarżonych (trzecią są obywatele Turcji i Wietnamu).

3). Dane statystyczne z sądów powszechnych¹¹⁹

Prawomocnie skazani dorośli według przestępstwa i wymiaru kary – czyn główny art. 204 § 4 k.k.				
Rok	Liczba skazań	Kara pozbawienia wolności	Kara pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia wykonania kary	Kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania kary
1998	6	6	2	4
1999	8	8	3	5
2000	4	4	2	2
2001	3	3	0	3
2002	3	3	1	2
2003	1	1	0	1
Ogółem	25	25	8	17

Tabela 7. Prawomocnie skazani dorośli według przestępstwa i wymiaru kary – czyn główny art. 204 § 4 k.k.

Prawomocnie skazani dorośli według przestępstwa i wymiaru kary – czyn główny art. 253 § 1 k.k.				
Rok	Liczba skazań	Kara pozbawienia wolności	Kara pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia wykonania kary	Kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania kary
1998	2	2	1	1
1999	2	2	2	0
2000	3	3	3	0
2001	7	6	6	1
2002	20	20	15	5
2003	5	5	4	1
Ogółem	39	38	31	7

Tabela 8. Prawomocnie skazani dorośli według przestępstwa i wymiaru kary – czyn główny art. 253 § 1 k.k.

Osoby skazane za handel ludźmi, niezależnie od kwalifikacji prawnej czynu, stanowią nieliczną grupę wśród wszystkich skazanych. W latach 1998-2003 polskie sądy skazały prawomocnie na karę pozbawienia wolności 64 osoby, przy czym w stosunku do 24 osób orzekły warunkowe zawieszenie wykonania kary.

W przypadku orzeczenia kary z art. 204 § 4 k.k. w prawie 3/4 spraw sądy wymierzały warunkowe zawieszenie wykonania kary. Natomiast w przypadku skazań na podstawie art. 253 § 1 k.k. sądy były bardziej restrykcyjne i orzekały karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia wykonania kary.

Liczba osób prawomocnie skazanych z art. 204 § 4 k.k. i art. 253 § 1 k.k. stanowi istotną informację o skuteczności ścigania i karania sprawców handlu ludźmi. Nie ma

¹¹⁹ Tabele 7-8 zostały opracowane na podstawie danych Wydziału Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości.

żadnych wątpliwości, że handel ludźmi jest zjawiskiem, które występuje w Polsce na szeroką skalę, ale liczba osób skazanych przeczy takiemu twierdzeniu.

4). Mapa zjawiska¹²⁰

Miejsce popełnienia czynu zabronionego (okręgi w krajowym rejestrze karnym) przez prawomocnie skazanych dorosłych według przestępstwa i wymiaru kary – czyn główny (art. 204 § 4 k.k. i art. 253 § 1 k.k.)			
Rok	Kwalifikacja prawna	Liczba skazań	Miejsce – województwa
1998	Art. 204 § 4 k.k.	6	3 – katowickie, 1 – gorzowskie, 1 – wrocławskie, 1 – zielonogórskie
	Art. 253 § 1 k.k.	2	1 – bielskie, 1 – za granicą
1999	Art. 204 § 4 k.k.	8	3 – lubuskie, 2 – podlaskie, 1 – dolnośląskie, 1 – opolskie, 1 – zachodniopomorskie
	Art. 253 § 1 k.k.	2	2 – małopolskie
2000	Art. 204 § 4 k.k.	4	2 – lubuskie, 1 – dolnośląskie, 1 – świętokrzyskie
	Art. 253 § 1 k.k.	3	1 – dolnośląskie, 1 – lubelskie, 1 – lubuskie
2001	Art. 204 § 4 k.k.	3	2 – wielkopolskie, 1 – lubuskie
	Art. 253 § 1 k.k.	7	3 – lubuskie, 3 – mazowieckie, 1 – zachodniopomorskie

Tabela 9. Miejsce popełnienia czynu zabronionego (okręgi w krajowym rejestrze karnym) przez prawomocnie skazanych dorosłych według przestępstwa i wymiaru kary – czyn główny (art. 204 § 4 k.k. i art. 253 § 1 k.k.).

Analiza danych dotyczących kwalifikacji miejsca popełnienia przestępstwa handlu ludźmi wskazuje, że w latach 1998-2001 prawie jedna trzecia skazań miała miejsce w województwie lubuskim. Spośród 35 skazań dokładnie 10 miało miejsce w sądach w tym województwie. Sądy w województwach: mazowieckim, dolnośląskim i dawnym katowickim skazywały sprawców handlu ludźmi trzykrotnie. Stosunkowo wysoka liczba skazań w województwie lubuskim nakazuje traktować ten obszar Polski jako główne miejsce popełnienia przestępstwa handlu ludźmi.

5). Zjawiska, którym towarzyszy handel ludźmi¹²¹

Przestępstwo handlu ludźmi jest ściśle powiązane z innymi przestępstwami (np. z nielegalnym przekroczeniem granicy), jak również ze zjawiskami, które nie są przestępstwami (np. z prostytutką). Przedstawionych statystyk nie można bezpośrednio odnosić do handlu ludźmi, ponieważ nie ma żadnej reguły, że każde stwierdzone przestępstwo zmuszania do prostitucji albo czerpania korzyści z cudzego nierządu jest związane z handlem ludźmi. Można jedynie domniemywać, że pewna część tych przestępstw jest związana z handlem ludźmi, który oficjalnie nie został ujawniony.

¹²⁰ Tabela 9 została opracowana na podstawie danych Wydziału Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości.

¹²¹ Tabele 10-11 zostały opracowane na podstawie danych dostępnych na stronie Komendy Głównej Policji: <http://www.policja.pl/portal/pol/23/503/>, <http://www.policja.pl/portal/pol/23/507/>, <http://www.policja.pl/portal/pol/23/508/> i <http://www.policja.pl/portal/pol/31/571/>.

Przestępstwa związane z handlem ludźmi				
Rok	Liczba przestępstw stwierdzonych			
	Seksualne wykorzystanie zależności (art. 199 k.k.)	Zmuszanie do prostytucji (art. 203)	Czerpanie korzyści z cudzego nierządu (art. 204 § 1 i 2 k.k.)	Czerpanie korzyści z nierządu małoletniego (art. 204 § 3 k.k.)
1998	b.d.	7	44	3
1999	52	24	156	20
2000	89	26	168	30
2001	107	48	436	43
2002	139	63	317	45
2003	64	47	250	34
2004	225	46	376	43
2005	54	35	422	59
2006	70	42	205	29
Ogółem	800	338	2374	306

Tabela 10. Przestępstwa związane z handlem ludźmi.

Liczba wszystkich przestępstw stwierdzonych, związanych (przynajmniej w teorii) z handlem ludźmi, jest w każdym roku zdecydowanie większa niż liczba stwierdzonych przestępstw handlu ludźmi. Być może wśród tych czynów, które zostały objęte kwalifikacją prawną z art. 199, 203 i 204 § 1 i 2 k.k., znajdują się czyny, które powinny być zakwalifikowane z art. 253 k.k.

Nielegalne przekroczenie granicy	
Rok	Liczba przestępstw (art. 264 k.k.)
1998	b.d.
1999	229
2000	346
2001	290
2002	225
2003	311
2004	254
2005	176
2006	111
Ogółem	1942

Tabela 11. Nielegalne przekroczenie granicy.

Związki między nielegalnym przekroczeniem granicy a handlem ludźmi są niepodważalne, zwłaszcza gdy mamy na myśli handel ludźmi w jego ujęciu transgranicznym. Z tego właśnie powodu uzasadnione jest domniemanie, że wśród osób nielegalnie przekraczających granicę znalazły się nieujawnione ofiary handlu ludźmi.

W uzupełnieniu do danych zawartych w tabeli 11 należy dodać, że w 2005 r. ujawnionych zostało 6 przestępstw umożliwienia lub ułatwienia innej osobie pobytu na terytorium RP¹²² (art. 264a).

Dane dotyczące okresu 1998-2005 związane są z poprzednią regulacją, która uznawała każde przekroczenie granicy państwowej naruszające warunki określone w Ustawie o ochronie granicy państwowej za przestępstwo. **Od 24 sierpnia 2005 r. przestępstwem jest przekraczanie granicy wbrew przepisom ustawy przy użyciu przemocy, groźby, podstępu lub we współdziałaniu z innymi osobami (art. 264 § 2 k.k.), jak również organizowanie innym osobom przekraczania granicy RP wbrew przepisom (art. 264 § 3 k.k.).**¹²³ Wydaje się, że to **zawężenie przestępstwa nielegalnego przekroczenia granicy** do poprzednio obowiązujących typów kwalifikowanych **zwiąże je z handlem ludźmi w jeszcze większym stopniu**. Obecnie nie jest przestępstwem przypadkowe czy nieświadome przekroczenie granicy. Jest nim tylko takie przekroczenie, w które jest zaangażowane kilka osób albo występuje użycie przemocy, groźby lub podstępu, czyli czynów towarzyszących handlowi ludźmi.

Nielegalne wykonywanie pracy przez cudzoziemców	
Rok	Liczba przypadków
2002	2.080
2003	2.711
2004	1.795
2005	1.680
2006	1.718
Ogółem	9.984

Tabela 12. Nielegalne wykonywanie pracy przez cudzoziemców.

Jedną z form handlu ludźmi, aczkolwiek pozbawioną dokładnych statystyk w Polsce, jest praca przymusowa. Prokuratura i Straż Graniczna wskazują tylko na jedną sprawę dotyczącą pracy przymusowej. Wydaje się, że zasadnym jest poszukiwanie ofiar takiej pracy wśród cudzoziemców nielegalnie wykonujących pracę. Nie można jednak określić, czy i jaką część stanowią oni wśród nielegalnie pracujących.

W latach 2003-2006 służby kontroli legalności zatrudnienia stwierdziły 9.984 przypadki nielegalnego wykonywania pracy przez cudzoziemców¹²⁴. Prawie 48%

¹²² <http://www.policja.pl/portal/pol/31/572/>.

¹²³ Ustawa z dnia 22 kwietnia 2005 r. o zmianie ustawy o Straży Granicznej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2005 r., Nr 90, poz. 757) uchyliła przepis art. 264 § 1 k.k., przenosząc dotychczasowy typ podstawowy przestępstwa przekroczenia granicy państwowej wbrew przepisom do kodeksu wykroczeń (obecny art. 49a).

¹²⁴ Tabela 12 została sporządzona na podstawie: *Zbiornicze wyniki działalności służb kontroli legalności zatrudnienia w 2004 roku*, Ministerstwo Gospodarki i Pracy. Departament Rynku Pracy, Warszawa, marzec 2005, s. 26. (<http://www.praca.gov.pl/files/20050428104503.doc>); *Kontrola Legalności Zatrudnienia 2006 r.*,

przypadków zostało stwierdzonych w latach 2002-2003, natomiast w latach 2004-2006 ich liczba osiągnęła podobną wartość.

Stwierdzone przypadki nielegalnego wykonywania pracy przez cudzoziemców w Polsce mają miejsce przede wszystkim w trzech województwach: lubelskim, podlaskim i mazowieckim. Cudzoziemcy wykonujący nielegalną pracę są w zdecydowanej większości obywatelami Ukrainy. Licznymi narodowościowo grupami są także Białorusini, Bułgarzy i Ormianie.

6). Wnioski

a). Wnioski dotyczące skali zjawiska handlu ludźmi w Polsce

Dane statystyczne prezentowane przez służby państwowe zdecydowanie odbiegają od danych szacunkowych podawanych przez organizacje międzynarodowe i organizacje pozarządowe. Rozważania dotyczące tego, które źródła danych są bliższe prezentacji rzeczywistej skali zjawiska, są bezprzedmiotowe.

Oficjalne dane wskazują, że w ciągu ostatnich trzech lat zjawisko handlu ludźmi stabilizuje się. Liczba przestępstw ujawnionych, prowadzonych postępowań, wniesionych aktów oskarżenia, jak również liczba ofiar to zmienne, które w omawianym okresie uzyskują wartości podobne albo mniejsze w porównaniu do roku poprzedniego.

W 2004 i 2005 r. ujawnionych zostało prawie 100 ofiar i 40 sprawców. Ofiary pochodziły z Polski, Białorusi, Bułgarii i Ukrainy, natomiast sprawcy – z Polski, Bułgarii i Ukrainy. W ciągu tych dwóch lat ofiarami były tylko dwie osoby poniżej 15 roku życia.

Polskie ofiary handlu ludźmi zostały zidentyfikowane m.in. w Belgii, Grecji, Holandii, Niemczech i Szwajcarii. W przypadku każdego z tych państw, z wyłączeniem Niemiec, obywatele Polski stanowili marginalną grupę wśród wszystkich ofiar ujawnionych w danym kraju.

b). Wnioski dotyczące dostępnych statystyk

Do istotnych wad dostępnych statystyk odnoszących się do handlu ludźmi należą:

- brak liczby ofiar handlu ludźmi w statystykach sądowych,
- brak wyodrębnienia dodatkowej zmiennej statystycznej jaką jest płeć ofiary,
- brak wyodrębnienia w statystykach sądowych i policyjnych narodowości ofiary,
- brak informacji na temat handlu ludźmi w Polsce,
- brak informacji na temat szacunkowych korzyści majątkowych osiągniętych przez sprawców handlu ludźmi,
- nieporównywalność danych rejestrowanych w różnych okresach,
- zbiorowe ujęcie niektórych informacji (dla okresu kilkuletniego nie podaje się wartości dla poszczególnych lat),
- brak powszechnej dostępności niektórych danych (umieszczenie niepełnych danych w publikacjach lub na stronach internetowych utrudnia dostęp do nich),
- istotne opóźnienia w prezentacji danych przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości (dane dotyczące określonego roku rzadko podawane są w pierwszym kwartale następnego roku),
- brak gruntownej analizy danych statystycznych oraz szerokich badań aktowych w sprawach dotyczących handlu ludźmi.

Wymienione uwagi odnoszące się do statystyk opracowywanych przez służby państwowe wyraźnie wskazują, że zadania, które stoją przed Rządem RP, są w tym zakresie liczne i wymagają natychmiastowej realizacji celem doprowadzenia statystyk do stanu kompletności i dokładności, przy możliwie jak największej ich porównywalności.

III. DANE STATYSTYCZNE NA TEMAT POLSKICH OFIAR HANDLU LUDŹMI W LATACH 2003-2005 W WYBRANYCH PAŃSTWACH EUROPY

1). Wprowadzenie

Polska pełni rolę kraju przeznaczenia, tranzytu i pochodzenia ofiar handlu ludźmi w globalnym systemie tego przestępstwa. Funkcja kraju pochodzenia sprowadza się do tego, że obywatele Polski stają się ofiarami handlu ludźmi (w różnych jego formach). W związku z tym, że ogólną tendencją jest **przepływ ofiar handlu ludźmi z krajów słabiej rozwiniętych do krajów lepiej rozwiniętych, obywatele Polski stają się ofiarami handlu ludźmi w krajach położonych w zachodniej części Europy, a w Polsce ofiarami stają się obywatele państw Europy Środkowo-Wschodniej**. Można przyjąć, że **umowna granica** wyznaczająca kraj pochodzenia i przeznaczenia ofiar handlu ludźmi będących obywatelami Polski **przebiega wzdłuż Odry i Nysy Łużyckiej**.

W związku z tym, że **większość państw nie prowadzi statystyk dotyczących ofiar przestępstw** (niekoniecznie przestępstwa handlu ludźmi), **a już tym bardziej statystyk odnoszących się do narodowości ofiar – najbardziej wartościowe są dane uzyskiwane na etapie postępowania przygotowawczego przez policje lub/i prokuratury poszczególnych państw**. W ramach uzupełnienia niniejszego raportu przywoływane są dane organizacji pozarządowych.

Liczba ofiar podawanych przez NGO'sy prawie w każdym kraju jest wyższa niż liczba ofiar podawana przez organy władzy państwowej. Dzieje się tak z kilku powodów. Organizacje pozarządowe docierają do ofiar częściej i skuteczniej niż organy państwa. Mają kontakt z ofiarami, które dla państwa nie są pokrzywdzonymi, ponieważ organy państwa pozostają w stanie niewiedzy co do faktu wiktyfikacji takich osób. Ofiary z reguły nie mają zaufania do organów ścigania lub organów wymiaru sprawiedliwości, dlatego przekazują im niewiele informacji. Organizacje pozarządowe są postrzegane przez ofiary handlu jako godne zaufania i dyskretne. Ofiary mają świadomość, że przekazane przez nie informacje nie zostaną wykorzystane bez ich wiedzy. Państwo informuje o liczbie ofiar handlu stwierdzonej przez własne organy, natomiast organizacje pozarządowe informują o liczbie ofiar określonej na podstawie bezpośrednich kontaktów z ofiarami oraz ich relacji o istnieniu innych ofiar. **Statystyki państwowe są zdecydowanie zaniżone w stosunku do rzeczywistej skali zjawiska, podczas gdy statystyki organizacji pozarządowych, jeśli mają charakter szacunkowy, mogą być zawyżane.**¹²⁵

Porównaniu poddane zostały dane statystyczne dotyczące ofiar handlu ludźmi narodowości polskiej w wybranych krajach Europy Zachodniej – Belgii, Grecji, Holandii, Niemiec i Szwajcarii.

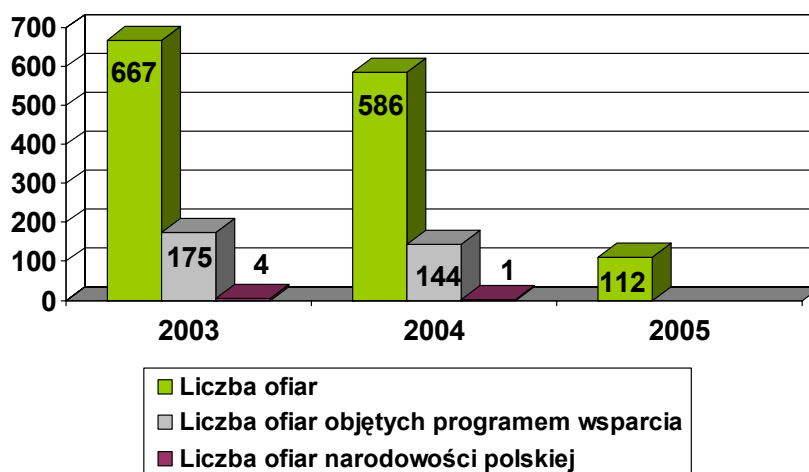
¹²⁵ M. Wiśniewski, *Statystyki dotyczące handlu ludźmi – próba oceny*, <http://www.handelludźmi.uw.edu.pl>.

BELGIA

Belgia stanowi istotny kraj przeznaczenia ofiar handlu ludźmi, głównie z uwagi na położenie geograficzne i sąsiedztwo Holandii i Niemiec. Obywatele Polski, którzy stają się ofiarami handlu ludźmi, trafiają do dużych miast, takich jak Bruksela czy Antwerpia. Informacje pochodzące z belgijskich organizacji pozarządowych (**Pagasa** w Brukseli, **Payoke** w Antwerpii i **Surya** w Liege) sugerują, że liczba polskich ofiar jest marginalna, aczkolwiek dotyczy to tylko tych ofiar, które korzystały z pomocy wymienionych organizacji.¹²⁶

Obywatele Nigerii, Chin, Rumunii, Bułgarii i Albanii stanowią najliczniejsze grupy narodowościowe korzystające z pomocy dostępnej ofiarom handlu ludźmi.

Ofiary handlu ludźmi w Belgii

¹²⁶ Zgodnie ze wspólną dyrektywą Ministerstwa Sprawiedliwości, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Zatrudnienia i Pracy, Ministerstwa Spraw Socjalnych i Zatrudnienia Publicznego wydaną w 1997 r. dla Urzędu Imigracyjnego, policji i inspekcji społecznej, tylko trzy wymienione organizacje zostały wyznaczone jako wyspecjalizowane w pomocy ofiarom handlu ludźmi. Zob. B. Moens, *Polityka zwalczania handlu ludźmi w Belgii – podejście kompleksowe*, (w:) *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Z. Lasocik (red.), Ośrodek Badań Praw Człowieka, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej IPSiR UW, Warszawa 2006, s. 422.

Ofiary handlu ludźmi w Belgii (dane organizacji pozarządowych)				
Rok	Liczba ofiar korzystających z pomocy organizacji pozarządowych*	Liczba ofiar objętych programem wsparcia		Procentowy udział polskich ofiar
		Ogółem	Obywateli Polski	
1999	235	96	2	2,08
2000	364	152	1	0,66
2001	468	140	3	2,14
2002	393	147	2	1,36
2003	667	175	4	2,28
2004	586	144	1	0,69
2005**	112	-	-	-
Ogółem	2.825	854	13	0,15

Tabela 13. Ofiary handlu ludźmi w Belgii (dane organizacji pozarządowych).¹²⁷

* Pomoc udzielana przez uprawnione organizacje: Pagasa, Payoke i Surya.

** Dane do lipca 2005 r.

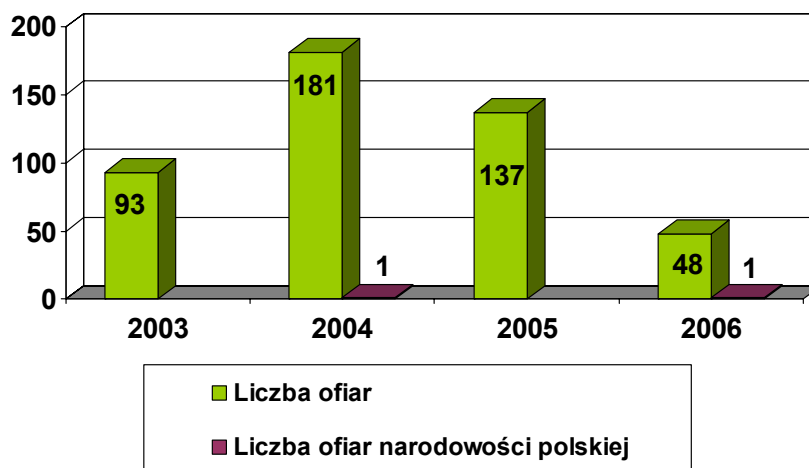
GRECJA

Od 2003 r. do końca czerwca 2006 r. grecka Policja zidentyfikowała 459 ofiar w sprawach dotyczących handlu ludźmi (art. 323a i art. 351 greckiego kodeksu karnego). Polskim obywatelstwem legitymowały się tylko dwie ofiary, które nie korzystały z jakiegokolwiek zinstytucjonalizowanej pomocy świadczonej przez Policję lub organizacje pozarządowe.

Najliczniejszą grupę ofiar handlu ludźmi w Grecji stanowią obywatele Rosji oraz Rumunii.

¹²⁷ Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism (CEDOR), *Annual Report: Belgian Policy on Trafficking in and Smuggling of Human Beings: Shadows and Lights*, Brussels, November 2005, s. 46-47, http://www.diversiteit.be/NR/rdonlyres/4DCB2177-A42D-439D-A81B-B45FE7BAE244/0/05_reporttrafficking.pdf.

Ofiary handlu ludźmi w Grecji

Ofiary handlu ludźmi w Grecji (dane greckiej Policji)			
Rok	Liczba ofiar	Liczba ofiar będących obywatelami Polski	Procentowy udział polskich ofiar
2003	93	-	-
2004	181	1	0,55
2005	137	-	-
2006*	48	1	2,08
Ogółem	459	2	0,44

Tabela 14. Ofiary handlu ludźmi w Grecji (dane greckiej Policji).¹²⁸

* Dane do 30 czerwca 2006 r.

HOLANDIA

Z uwagi na legalizację prostytucji Holandia stanowiła dla sprawców handlu ludźmi doskonałe miejsce na umieszczanie w nim młodych kobiet – ofiar handlu ludźmi. Z tego właśnie powodu Holandia stała się najistotniejszym krajem przeznaczenia dla ofiar tego przestępstwa.

Pierwsze informacje o handlu polskimi kobietami napływały na początku lat 90. minionego stulecia do Polskiego Stowarzyszenia Feministycznego (PSF) z holenderskiej Fundacji Przeciwko Handlowi Kobietami (*Stichting Tegen Vrouwenhandel – STV*).¹²⁹

Informacje gromadzone przez krajowego sprawozdawcę ds. handlu ludźmi za okres 2000-2003 wskazują na stosunkowo niewielką liczbę polskich ofiar. Dane STV i IKP-S

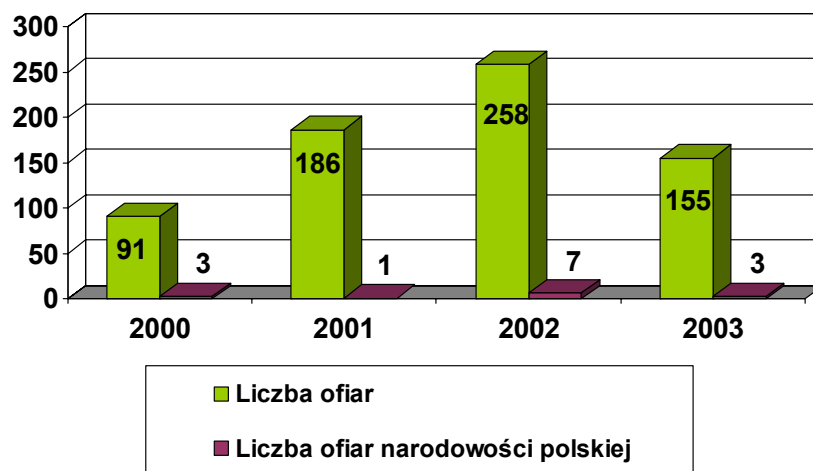
¹²⁸ <http://www.ydt.gr/main/Section.jsp?SectionID=13438&LanguageID=1>.

¹²⁹ T. Oleszczuk, S. Buchowska, *Syndrom pretty women*, (w:) *Pierwszy rok La Strady. Rezultaty pierwszego w Europie Wschodniej i Centralnej Programu Prewencji Handlu Kobietami*, Warszawa wrzesień 1996, s. 24 (mat. powiel.).

(*Informatie Knooppunt Politie Systeem* – policyjny system informacji)¹³⁰ odnoszą się do osób, które są prawdopodobnymi ofiarami handlu ludźmi, dlatego wykazują większą liczbę ofiar polskiej narodowości niż dane prokuratury.

Ofiarami handlu ludźmi w Holandii są przede wszystkim obywatele tego kraju, a wśród cudzoziemców najliczniejsze grupy narodowościowe stanowią obywatele Bułgarii, Rumunii oraz Nigerii.

Ofiary handlu ludźmi w Holandii

Ofiary handlu ludźmi w Holandii (dane STV)			
Rok	Liczba ofiar	Liczba ofiar będących obywatelami Polski	Procentowy udział polskich ofiar
2000	341	12	3,52
2001	284	4	1,41
2002	343	9	2,62
2003	257	3	1,17
Ogółem	1.225	28	2,29

Tabela 15. Ofiary handlu ludźmi w Holandii (dane STV).¹³¹

¹³⁰ Identyfikacja jest dokonywana przez funkcjonariusza policji przy użyciu kwestionariusza wspomagającego identyfikację. Każdej pozytywnej odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu przyporządkowana jest określona liczba punktów. Jeśli suma punktów wynosi co najmniej 10, dana osoba jest rejestrowana w systemie jako potencjalna ofiara handlu ludźmi.

¹³¹ Dutch National Rapporteur on THB, *Trafficking in Human Beings – Supplementary figures. Fourth report of the Dutch National Rapporteur*, The Hague: Bureau NRM, October 2005, s. 4.
<http://rechten.uvt.nl/victimology/national/NL-NRMEngels4.pdf>.

Ofiary handlu ludźmi w Holandii (dane IKP-S)			
Rok	Liczba ofiar	Liczba ofiar będących obywatelami Polski	Procentowy udział polskich ofiar
2002	371	22	5,93
2003	153	4	2,61
Ogółem	524	26	4,96

Tabela 16. Ofiary handlu ludźmi w Holandii (dane IKP-S).¹³²

Ofiary handlu ludźmi w Holandii (dane prokuratury)			
Rok	Liczba ofiar	Liczba ofiar będących obywatelami Polski	Procentowy udział polskich ofiar
2000	91	3	3,30
2001	186	1	0,54
2002	258	7	2,71
2003	155	3	1,94
Ogółem	690	14	2,03

Tabela 17. Ofiary handlu ludźmi w Holandii (dane prokuratury).¹³³

NIEMCY

Niemcy stanowią jeden z głównych krajów przeznaczenia ofiar handlu ludźmi w Europie, jak również główne miejsce przeznaczenia polskich ofiar handlu ludźmi, które trafiają do domów publicznych w takich miastach, jak Berlin, Hamburg czy Dusseldorf.

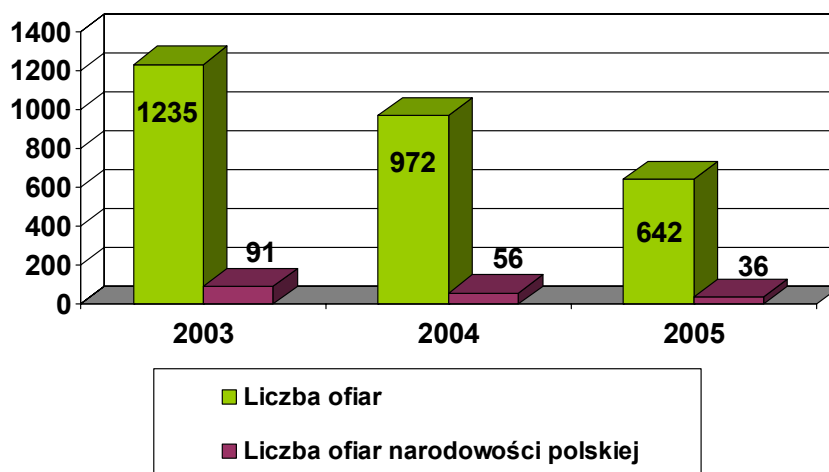
Ofiarami handlu ludźmi w Niemczech są przede wszystkim obywatele Rosji, a także Ukrainy, Białorusi, Litwy, Łotwy, Bułgarii i Rumunii.

Od 1999 r. Federalny Urząd Kryminalny (*Bundeskriminalamt – BKA*) publikuje raporty dotyczące handlu ludźmi w Niemczech. Raporty umożliwiają monitorowanie liczby i narodowości ofiar. Od 2000 r. liczba ofiar handlu ludźmi będących obywatelami Polski w poszczególnych latach wynosi mniej niż 100. Dodatkowo od 2003 r. widoczna jest wyraźna tendencja spadkowa. Wraz ze zmniejszeniem się ogólnej liczby ofiar handlu, zmniejsza się liczba ofiar narodowości polskiej, a także procentowy udział polskich ofiar wśród ogółu ofiar handlu ludźmi w Niemczech. Warto zauważyć, że w latach 2004-2005 dwie ostatnie zmienne osiągnęły wartości najmniejsze w całym omawianym okresie.

¹³² Tamże, s. 6.

¹³³ Tamże, s. 21.

Ofiary handlu ludźmi w Niemczech

Ofiary handlu ludźmi w Niemczech (dane <i>Bundeskriminalamt</i>)			
Rok	Liczba ofiar	Liczba ofiar będących obywatelami Polski	Procentowy udział polskich ofiar
1999	801	115	14,4
2000	926	74	8,0
2001	987	84	8,5
2002	811	82	10,1
2003	1.235	91	7,4
2004	972	56	5,8
2005	642	36	5,6
Ogółem	5.139	538	9,55

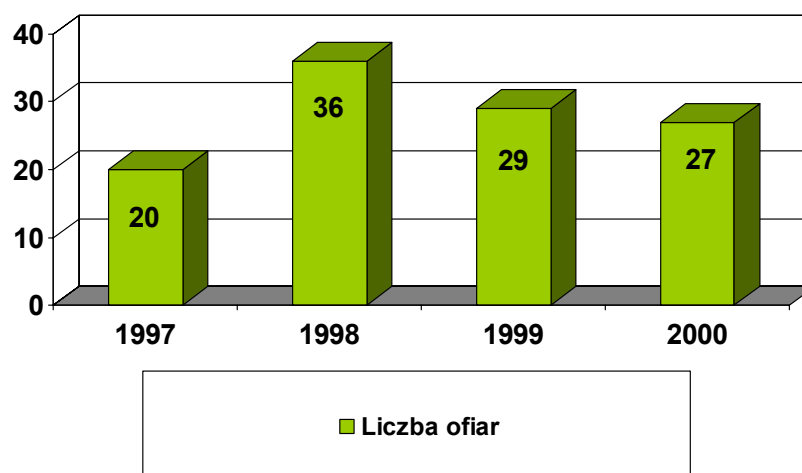
Tabela 18. Ofiary handlu ludźmi w Niemczech (dane *Bundeskriminalamt*).¹³⁴

¹³⁴ Bundeskriminalamt, Lagebild Menschenhandel 2000, s. 5, <http://www.bka.de/lageberichte/mh/2000/mh2000.pdf>. Bundeskriminalamt, Lagebild Menschenhandel 2001, s. 8, <http://www.bka.de/lageberichte/mh/2001/mh2001.pdf>. Bundeskriminalamt, Lagebild Menschenhandel 2002, s. 5, <http://www.bka.de/lageberichte/mh/2002/mh2002.pdf>. Bundeskriminalamt, Lagebild Menschenhandel 2003, s. 5, <http://www.bka.de/lageberichte/mh/2003/mh2003.pdf>. Bundeskriminalamt, Bundeslagebild Menschenhandel 2004, s. 9, <http://www.bka.de/lageberichte/mh/2004/mh2004.pdf>. Bundeskriminalamt, Lagebild Menschenhandel 2005 – Pressefreie Kurzfassung, s. 5, <http://www.bka.de/lageberichte/mh/2005/mh2005.pdf>.

SZWAJCARIA

Szwajcarska Policja w rocznych raportach nie podaje dokładnej liczby ofiar handlu ludźmi, a odwołuje się do danych szacunkowych IOM, zgodnie z którymi 200 tys. osób rocznie staje się ofiarami handlu ludźmi w Europie.¹³⁵ W latach 1997-2000 w sprawach o przestępstwo handlu ludźmi z art. 196 StGB¹³⁶ zidentyfikowano 122 ofiary.

Ofiary handlu ludźmi w Szwajcarii

Ofiary handlu ludźmi w Szwajcarii (dane <i>Bundesamt für Polizei</i>)	
Rok	Liczba ofiar
1997	20
1998	36
1999	29
2000	37
Ogółem	122

Tabela 19. Ofiary handlu ludźmi w Szwajcarii (dane *Bundesamt für Polizei*).¹³⁷

Dane dotyczące narodowości ofiar handlu kobietami w 2005 r. podaje FIZ (*Fraueninformationzentrum*) – najważniejsza szwajcarska organizacja pozarządowa zajmująca się wspieraniem ofiar tego przestępstwa, przy czym dane te odnoszą się tylko do

¹³⁵ Bundesamtes Fur Polizei, *Bericht Innere Sicherheit der Schweiz 2005*, Mai 2006, s. 61, http://www.fedpol.admin.ch/etc/medialib/data/sicherheit/bericht_innere_sicherheit.Par.0038.File.tmp/BISS_2005_d.pdf.

¹³⁶ W marcu 2006 r. przepis ten został uchylony, a handel ludźmi jest penalizowany w art. 182 StGB.

¹³⁷ Bundesamtes Fur Polizei, *Bericht Innere Sicherheit der Schweiz 2002*, Juli 2003, s. 72, http://www.fedpol.admin.ch/etc/medialib/data/sicherheit/bericht_innere_sicherheit.Par.0004.File.tmp/BISS2002_leicht_d.pdf. Bundesamt für Justiz, *Menschenhandel in der Schweiz. Bericht der interdepartementalen Arbeitsgruppe Menschenhandel an das Eidgenössische Justiz – und Polizeidepartement*, Bern, September 2001, s. 18, <http://www.fedpol.admin.ch/etc/medialib/data/kriminalitaet/gesetzgebung/menschenhandel.Par.0007.File.tmp/ber-menschenhandel-d.pdf>.

tych ofiar, z którymi FIZ miała kontakt. W latach 2003-2004 FIZ, zamiast narodowości ofiar, podawała ich pochodzenie kontynentalne.

Ofiary handlu ludźmi w Szwajcarii (korzystające z pomocy FIZ)				
Rok	Liczba ofiar	Liczba ofiar z Europy Wschodniej*		Procentowy udział polskich ofiar
		Ogółem	Obywateli Polski	
2003	81	30	b.d.**	-
2004	85	23	b.d.	-
2005	116	32	3	9,37
Ogółem	282	85	3	-

Tabela 20. Ofiary handlu ludźmi w Szwajcarii (korzystające z pomocy FIZ).¹³⁸

* Do kategorii państw Europy Wschodniej FIZ zalicza: Bośnię i Hercegowinę, Bułgarię, Czechy, Litwę, Mołdowę, **Polskę**, Rosję, Rumunię, Serbię, Słowację, Ukrainę, Węgry, a także Kosowo.

** Dane do lipca 2005 r.

PODSUMOWANIE

Prezentowane informacje dotyczące ofiar handlu ludźmi w wybranych krajach Europy Zachodniej i Południowej pochodzą z różnych źródeł (dane policji, prokuratury i organizacji pozarządowych), a zatem nie obrazują skali zjawiska w sposób kompleksowy. W związku z tym, nie istnieje możliwość ich porównania. Co więcej, w opracowaniu zgromadzono dane mówiące jedynie o osobach uznanych za ofiary handlu ludźmi. Jak wykazano wcześniej, z uwagi na fakt powiązania handlu ludźmi z takimi przestępstwami, jak nielegalne przekroczenie granicy czy ze zjawiskiem prostytucji, prezentowany obraz handlu ludźmi może znacznie odbiegać od rzeczywistego. Ponadto, szczególnie w tym przypadku należy przypuszczać, że „ciemna liczba” przestępstw związanych z handlem ludźmi jest duża. Udział procentowy ofiar narodowości polskiej wśród wszystkich ofiar handlu ludźmi różni się w poszczególnych krajach Europy. Najwięcej osób pokrzywdzonych narodowości polskiej skorzystało z pomocy największej organizacji prorządowej w Szwajcarii – blisko 10%. Za każdym jednak „procentem” kryje się prawdziwa tragedia ludzka.

¹³⁸ FIZ, *Jahresbericht 2003*, Zurich, s. 6 i 7, <http://www.fiz-info.ch/dt/publikationen/FIZ%20Jahresbericht%2003.pdf>.

FIZ, *Jahresbericht 2004*, Zurich, s. 8 i 10, <http://www.fiz-info.ch/dt/publikationen/FIZ%20Jahresbericht%2004.pdf>.

FIZ, *Jahresbericht 2005*, Zurich, s. 6 i 7, <http://www.fiz-info.ch/dt/publikationen/FIZ%20Jahresbericht%2005.pdf>.

INFORMACJA NA TEMAT POSZUKIWANIA STATYSTYK DOTYCZĄCYCH POLSKICH OFIAR HANDLU LUDŹMI W POSZCZEGÓLNYCH PAŃSTWACH EUROPEJSKICH*

Sposób wyszukiwania:

Przykładowe hasła:

- menschenhandel statistik Austria,
- menschenhandel statistiken Austria,
- menschenhandel statistiken opfer Austria,
- trafficking in human beings in Austria,
- trafficking in human beings statistic Belgium,
- trafficking in human beings statistic UK,
- trafficking of humans,
- belgium trafficking in human beings statistical,
- statistics on trafficking,
- statistics on trafficking in France,
- national action plan against trafficking,
- national action plan to combat trafficking,
- task force on trafficking in human beings,
- victims of trafficking in human beings,
- victims of human trafficking,
- table of victims,
- number of victims,
- § 182 StGB,
- art. 182 StGB.

* Opracowane grudzień 2006 – luty 2007.

AUSTRIA

Przepisy karne:

§ 104a StGB (Menschenhandel) – przepis, który wszedł w życie w dniu 1 maja 2004 r., wcześniej stosowany był:

§ 217 StGB (Grenzüberschreitender Prostitutionshandel)

Pomocniczo stosowane:

art. 105 prawa dotyczącego cudzoziemców

Strona policji: <http://www.bundespolizei.gv.at/lpk/>

W danych i statystykach dotyczących przestępczości dostępnych na stronie BKA – dużo informacji nt. cudzoziemców, przestępczości narkotykowej i zagrożenia terrorystycznego, brak informacji nt. handlu (<http://www.bmi.gv.at/publikationen/>).

Ministerstwo Spraw Zagranicznych:

http://www.bmaa.gv.at/view.php3?r_id=1&LNG=en&version

– brak danych statystycznych, także w rocznym raporcie 2005.

(http://www.bmaa.gv.at/up-media/2907_au_enpolitischer_bericht_en_2005.pdf).

Strona wiodącej organizacji pozarządowej: LEFO (<http://www.lefoe.at/>)

Brak jakichkolwiek statystyk.

CYPR¹³⁹

Przepisy karne:

art. 156 kodeksu karnego (prowadzenie domu publicznego)

art. 157 kodeksu karnego (stręczycielstwo)

przepisy prawa No. 3(1) z 2000 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi i wykorzystywania seksualnego dzieci

Strona policji: <http://www.police.gov.cy/>

Dane statystyczne dotyczące przestępstw obejmują: przestępstwa drogowe, narkotykowe i poważne, które dzielą się na przestępstwa nieletnich i właściwe „poważne” (zabójstwo i usiłowanie zabójstwa, podpalenie, rozbój, przestępstwa narkotykowe, eksplozje, włamania, włamania do mieszkań, kradzieże, gwałt i usiłowanie gwałtu, inne). Poza tym dostępne są statystyki przemocy dotyczące domowej i przestępstw młodocianych.

Żandarmeria Narodowa (<http://www.defense.gouv.fr/gendarmerie/>)

– brak informacji na wersji anglojęzycznej.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (<http://moi.gov.cy/>)

– większość witryny w języku greckim.

¹³⁹ Nie obejmuje Cypru Północnego (Tureckiej Republiki Cypru Północnego).

Ministerstwo Spraw Zagranicznych (<http://www.mfa.gov.cy/>)
– brak informacji nt. handlu ludźmi w anglojęzycznej wersji strony.

Ministerstwo Sprawiedliwości (<http://www.mjpo.gov.cy/>)
– roczne raporty są dostępne tylko w języku greckim.

DANIA

Przepisy karne:

art. 262a kodeksu karnego – handel ludźmi.

Strona policji: <http://www.politi.dk/en/servicemenu/home/>

Brak danych statystycznych w języku angielskim.

Ministerstwo Zdrowia i Spraw Wewnętrznych
(<http://www.im.dk/im/site.aspx?p=34>) – brak informacji dotyczących handlu ludźmi.
Ministerstwo koncentruje się na sprawach związanych ze zdrowiem.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych (<http://www.um.dk/en/>)
– Dania prowadzi program zwalczania handlu ludźmi w Europie Wschodniej i wspiera Białoruś, Ukrainę i Mołdowę oraz w mniejszym zakresie Bułgarię i Rumunię (<http://danatip.org/home>). Dokument programowy określa liczbę ofiar handlu w Białorusi w latach 2004 – styczeń 2006, ale bez podziału na kraj pochodzenia: (<http://danatip.org/media/Consolidated%20Proposal.pdf>).
Danych statystycznych nie ma w dokumentach programowych na lata 2005-2008, z listopada 2005 (<http://www.um.dk/NR/rdonlyres/BBB20AA2-53F9-4356-A90C-6E6F9A97FCBF/0/MenneskehandelPDFinal912.DOC>) i stycznia 2006 (<http://www.um.dk/NR/rdonlyres/4000B45A-BEFE-45D3-B93F-C0D5E7A00F83/0/SEEprogramdokument.doc>).

Ministerstwo Sprawiedliwości
(<http://www.jm.dk/wimpdoc.asp?page=dept&objno=59213>)
– brak statystyk w języku angielskim.

Ministerstwo Spraw Społecznych i Równości Płciowej (<http://ligeuk.itide.dk/>)
– zamieszczone dokumenty nie zawierają statystyk dotyczących handlu ludźmi. Wśród nich m.in. krajowy program zwalczania handlu ludźmi wraz z załącznikiem.

FINLANDIA

Przepisy karne:

Rozdział 25 – reguluje penalizację handlu ludźmi i związanych z nim przestępstw.

Strona policji: http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/pages/index_eng

W raporcie rocznym za 2005 r. jest jedynie mowa o współpracy z Rosją w zakresie zwalczania handlu ludźmi

([http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/ANNUAL%20REPORT/\\$file/ANNUAL%20REPORT.pdf](http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/ANNUAL%20REPORT/$file/ANNUAL%20REPORT.pdf)).

Roczny raport NBI (National Bureau of Investigation) za 2005 r. odnosi się do handlu ludźmi na jednej stronie, ale nie zawiera statystyk.

Straż Graniczna: (http://www.rvl.fi/rvl/home.nsf/pages/index_eng)

– brak jakichkolwiek informacji dotyczących handlu ludźmi.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

(http://www.intermin.fi/intermin/home.nsf/pages/index_eng) – dostępne statystyki nie dotyczą handlu ludźmi, choć odnoszą się do liczby cudzoziemców oraz decyzji o przyznaniu azylu.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych

(<http://formin.finland.fi/public/Default.aspx?culture=en-US&contentlan=2>)

– brak danych statystycznych.

Ministerstwo Sprawiedliwości (<http://www.om.fi/Etusivu?lang=en>)

– o handlu ludźmi jest mowa jedynie w rocznym raporcie za 2005 r. w zakresie ustanowienia nowej regulacji 221/2005.

FRANCJA

Przepisy karne:

art. 245-4-1 kodeksu karnego – przepis, który został wprowadzony przez Act No. 2003-239 z dnia 18 marca 2003 r.

Strona policji: informacje na stronie ministerstwa.

Żandarmeria Narodowa (<http://www.defense.gouv.fr/gendarmerie/>)

– brak informacji w anglojęzycznej wersji tej strony.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (<http://www.interieur.gouv.fr/>)

– brak anglojęzycznej wersji strony.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych (<http://www.diplomatie.gouv.fr/en/>)

– wśród 31 priorytetów francuskiej dyplomacji nie ma zwalczania handlu ludźmi, a w priorytecie „przestępczość zorganizowana” wymienione zostały: zwalczanie handlu narkotykami, korupcji i terroryzmu.

Strona wiodącej organizacji pozarządowej: ALC – Accompagnement Lieux d’Accueil Carrefour Educatif et Social (<http://www.association-alc.org/>) – strona w języku francuskim.

Brak anglojęzycznej wersji strony.

Przydatne terminy:

De la traite des êtres humains – handel ludźmi

OCRETH (Office central pour la répression de la traite des êtres humains; l'Office central de répression de la traite humaine) – Centralne Biuro do Walki z Handlem Żywym Towarem

GRECJA

Przepisy karne:

art. 323a kodeksu karnego – (handel ludźmi) przepis, który został wprowadzony w październiku 2002 r.

art. 351 kodeksu karnego – (handel ludźmi w celu prostytucji)

Strona policji: <http://www.ydt.gr/main/Section.jsp?SectionID=732> (podstrona na witrynie Ministerstwa Porządku Publicznego – <http://www.ydt.gr/main/Home.jsp>).

Dane statystyczne dotyczące handlu ludźmi za okres 2004-2005 są w wersji angielskiej (<http://www.ydt.gr/main/Section.jsp?SectionID=13438&LanguageID=2>), natomiast dane za lata 2003-2006 są dostępne w greckiej wersji strony (<http://www.ydt.gr/main/Section.jsp?SectionID=13438&LanguageID=1>).

Ministerstwo Spraw Zagranicznych (<http://www.mfa.gr/www.mfa.gr/en-US/>) – brak informacji w wersji anglojęzycznej.

Przydatne strony:

Ambasada RP w Atenach (<http://www.ateny.polemb.net/>) – zawiera słownik

HISZPANIA

Przepisy karne:

art. 187 i 188 kodeksu karnego

Strony w jęz. hiszpańskim, bądź tłumaczone na jęz. angielski w nieznacznym zakresie.

Strona policji: <https://www.policia.es/>
<http://www.ufpol.org/>

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych <http://www.mir.es/>

Ministerstwo Spraw Zagranicznych <http://www.mae.es/es/home>

Ministerstwo Sprawiedliwości

http://www.mjusticia.es/es/Satellite?c=Page&cid=1057821035133&lang=es_es&page name=Portal_del_ciudadano%2FPage%2FHomeJusticia

Strona wiodącej organizacji pozarządowej: Proyecto ESPERANZA
(<http://www.proyectoesperanza.org/index.html>)

IRLANDIA

Przepisy karne:

Criminal Law (Trafficking in Persons and Sexual Offences) Bill 2006 – nowa ustawa w całości poświęcona handlowi ludźmi przyjęta w dniu 20 czerwca 2006 r.

Strona policji: <http://www.garda.ie/angarda/annreport.html>

W rocznych raportach statystycznych handel ludźmi nie został uwzględniony (<http://www.garda.ie/angarda/annreport.html>).

Zwalczanie grup zajmujących się handlem ludźmi i nielegalną migracją zostało wymienione jako jedna z istotnych inicjatyw w dokumencie programowym „*A Time for change. The Garda Síochána Corporate Strategy 2007-2009*” (http://www.garda.ie/angarda/pub/corpstrategy2007_2009.pdf).

Ministerstwo Spraw Zagranicznych (<http://foreignaffairs.gov.ie/>)

– brak jakichkolwiek danych statystycznych, brak podstrony poświęconej handlowi ludźmi.

Ministerstwo Sprawiedliwości (www.justice.ie/) – dostępnych jest kilka dokumentów dotyczących handlu ludźmi, ale nie zawierają one statystyk.

Report of Department of Justice, Equality and Law Reform and An Garda Síochána Working Group on Trafficking in Human Beings, May 2006

([http://www.justice.ie/80256E010039C5AF/vWeb/flJUSQ6PHDTQ-en/\\$File/THBreport.pdf](http://www.justice.ie/80256E010039C5AF/vWeb/flJUSQ6PHDTQ-en/$File/THBreport.pdf))

– nie zawiera żadnych danych statystycznych odnoszących się do ofiar handlu ludźmi w Irlandii, natomiast informuje o rosnącej społecznej świadomości istnienia zjawiska handlu ludźmi w Irlandii.

Progress on Concluding Observations on Ireland's First and Second Report under the International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination (ICERD) Visit of Follow up Coordinator to Ireland June 2006. Comments and Observations National Consultative Committee on Racism and Interculturalism (NCCRI) – <http://www.nccri.ie/pdf/ICERD-July06.pdf>. Być może potencjalnych ofiar handlu ludźmi z Polski należałoby doszukiwać się w tym, że w okresie od kwietnia do października 2005 r. 54% obywateli pochodzących z państw członkowskich Unii Europejskiej to obywatele Polski (raport, dane *Personal Public Service Numbers (PPSN)*, s. 4). Kolejne narodowości to: Litwini (19%), Łotysze (9%) i Słowacy (8%).

Istotne strony:

Przebieg debaty w irlandzkim parlamencie dotyczącej migracji i handlu ludźmi, 26 października 2005

(<http://debates.oireachtas.ie/DDebate.aspx?F=EUJ20051026.xml&Ex=All&Page=2>).

ISLANDIA

Strona policji: http://www.logreglan.is/default.asp?cat_id=214

W statystykach opracowanych za lata 2000-2004 stwierdzono tylko 1 przestępstwo handlu ludźmi. Brak informacji nt. ofiar.

(<http://www.logreglan.is/statistics/Statistics%20Main%20Page.htm#Traffic%20violations>).

Ministerstwo Spraw Zagranicznych (<http://www.mfa.is/>)

– brak jakichkolwiek informacji nt. handlu ludźmi w wersji anglojęzycznej.

Ministerstwo Sprawiedliwości (<http://eng.domsmalaraduneyti.is/>)

– dostępne raporty i publikacje nie są związane z handlem ludźmi.

NIEMCY

Przepisy karne:

§ 6 StGB (Auslandstaten gegen international geschützte Rechtsgüter),

§ 232 StGB (Menschenhandel zum Zweck der sexuellen Ausbeutung),

§ 233 StGB (Menschenhandel zum Zweck der Ausbeutung der Arbeitskraft),

§ 233a StGB (Förderung des Menschenhandels),

§ 233b StGB (Führungsaufsicht, Erweiterter Verfall),

§ 236 StGB (Kinderhandel).

Strona policji: <http://www.bka.de/lageberichte/mh.html>

Na stronie BKA pod podanym adresem znajdują się raporty dotyczące handlu ludźmi w Niemczech w okresie 1999-2005.

Strony wybranych organizacji pozarządowych:

Amnesty for Women e.V. (<http://www.amnestyforwomen.de/>)

Ban-Ying – Koordinations und Beratungsstelle für Opfer von Menschenhandel (<http://www.ban-ying.de/>)

Der bundesweite Koordinierungskreis gegen Frauenhandel und Gewalt an Frauen im Migrationsprozess e.V. (KOK) – (<http://www.kok-potsdam.de/>)

Hydra e.V. (<http://www.hydra-ev.org/>)

Strony wymienionych organizacji pozarządowych nie zawierają jakichkolwiek statystyk.

NORWEGIA

Przepisy karne:

art. 224 kodeksu karnego (Menneskehandel) – handel ludźmi.

art. 225 kodeksu karnego – niewolnictwo.

Strona policji:

http://www.politi.no/portal/page?_pageid=34,49015&_dad=portal&_schema=PORTAL

Brak anglojęzycznej wersji strony.

Ministerstwo Sprawiedliwości i Policji (<http://odin.dep.no/jd/>)

– strona jest pozbawiona statystyk dotyczących handlu ludźmi, choć zawiera kilka publikacji na ten temat, np.

Ministry of Justice and Police, *Stop Human Trafficking. The Norwegian Government's Plan of Action to Combat Human Trafficking [2006–2009]*

(http://odin.dep.no/filarkiv/304170/Stop_human_trafficking_0107.pdf)

Norway's Plan of Action for Combating Trafficking in Women and Children 2003-2005

(<http://www.dep.no/filarkiv/175924/Trafficking-eng.pdf>).

Ministerstwo Spraw Zagranicznych (<http://www.dep.no/ud/engelsk/>)

– brakuje statystyk dotyczących handlu. Nie ma ich także w dokumencie: *Human Rights 2004/2005 Annual Report on Norway's Efforts to Promote Human Rights*. (<http://www.dep.no/filarkiv/273166/HumanRightsAnnualReport04-05.pdf>).

Stale Przedstawicielstwo Norwegii przy NATO (<http://www.norway-nato.org/trafficking/Terrorism.htm>) – brak statystyk.

Strona wiodącej organizacji pozarządowej: [sexhandel.no](http://www.sexhandel.no) – <http://www.sexhandel.no/>

– niewiele informacji w anglojęzycznej wersji strony.

PORTUGALIA

Strony w jęz. portugalskim bądź tłumaczone na jęz. angielski w nieznacznym zakresie.

Przepisy karne:

art. 159 i 169 kodeksu karnego

Strona policji: <http://www.psp.pt/>

<http://www.policiajudiciaria.pt/>

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych <http://www.mai.gov.pt/main.php>

Ministerstwo Spraw Zagranicznych <http://www.min-nestrageiros.pt/mne/>

Ministerstwo Sprawiedliwości <http://www.mj.gov.pt/sections/home>

SZWAJCARIA

Przepisy karne:

§ 182 StGB (Menschenhandel) – przepis, który wszedł w życie w marcu 2006 r.; wcześniej stosowany był:

§ 196 StGB (Menschenhandel)

Strona policji: <http://www.fedpol.admin.ch/fedpol/de/home.html>

W rocznych raportach za lata 2002-2005 występują kilkustronicowe opracowania dotyczące handlu ludźmi, ale poza raportem z 2002 r., są one pozbawione statystyk dotyczących ofiar handlu ludźmi. Podobne dane zostały umieszczone w raporcie – *Menschenhandel in der Schweiz* z 2001 r. Wymienione dokumenty zostały umieszczone na podstronie szwajcarskiej policji poświęconej handlowi ludźmi <http://www.fedpol.admin.ch/fedpol/de/home/themen/kriminalitaet/menschenhandel/dokumentation.html>

Inne podstrony dotyczą: cyberprzestępczości, prania pieniędzy, broni i materiałów wybuchowych.

Strona wiodącej organizacji pozarządowej: FIZ (<http://www.fiz-info.ch/index.html>)

W rocznych sprawozdaniach dostępne są dane dotyczące liczby ofiar, które korzystały z pomocy FIZ. W 2005 r. z podziałem na narodowość ofiar, a w poprzednich latach (2003-2004) na kontynentalne pochodzenie ofiar.

SZWECJA

Przepisy karne:

Rozdział 4 § 1a – reguluje penalizację handlu ludźmi i związanych z nim przestępstw.

Rozdział 6 – dotyczy przestępstw związanych z handlem ludźmi.

Strona policji: <http://www.polisen.se/>

National Criminal Investigation Department: *Raport – Trafficking in human beings for sexual purposes Situation report no. 6, January 1 - December 31, 2003* (<http://www.gov.nf.ca/vpi/conf2005/day1/b/D1B505.pdf>) nie zawiera danych statystycznych, podobnie jak raporty numer 3, 4 i 5. (<http://www.polisen.se/inter/nodeid=28382&pageversion=1.jsp>).

The Crime Victim Compensation and Support Authority (Brottsoffermyndigheten)

<http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=1345>

– nie zawiera statystyk, tylko informacje dla ofiar przestępstw i informacje na temat wsparcia i pomocy udzielanej ofiarom.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych (<http://www.ud.se>) – na podstronie: <http://www.sweden.gov.se/sb/d/574> zawiera kilka publikacji i raportów odnoszących się do handlu ludźmi, ale nie zawierają one statystyk:

Ministry of Integration and Gender Equality, *Prostitution and trafficking in human beings*, Information material N5029, 18 April 2005.

Ministry for Foreign Affairs, *Trafficking in women and children in Asia and Europe*, Information material Art No. UD 01.024, 27 April 2004;

Ministry of Enterprise, Energy and Communications, *Prostitution and trafficking in women*, Information material N4004, January 2004.

Ministry for Foreign Affairs, *Poverty and Trafficking in Human Beings*, Information material UD03.086, 2003.

Ministerstwo Sprawiedliwości

(http://www.dom.se/templates/DV_InfoPage_877.aspx)

– brak danych statystycznych.

Prokuratura (<http://www.aklagare.se/In-English/>)

– brak danych statystycznych.

Strona wiodącej organizacji pozarządowej: Kvinnoforum (<http://www.kvinnoforum.org/>)

– brak danych statystycznych, dostępne raporty i publikacje pochodzą z 2003 r. i lat poprzednich.

Przydatne strony i terminy:

Människohandel – handel ludźmi

National Council for Crime Prevention

(http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&id=21&module_instance=11)

– dane dotyczące handlu ludźmi odnoszą się tylko do liczby popełnionych przestępstw i liczby sprawców w latach 2004-2005. Brakuje danych statystycznych odnoszących się do ofiar handlu ludźmi.

Szwedzka statystyka (http://www.scb.se/default_2154.asp)

– w zakresie statystyk odnoszących się do przestępczości odsyła do strony www.

Scandinavian Research for Scandinavian Criminology (<http://www.nsfk.org/>)

– brak danych statystycznych.

TURCJA

Przepisy karne:

Nie ma jednego przepisu. Zastosowanie znajduje kilka z nich.

Strona policji: <http://www.egm.gov.tr/>

Żandarmeria Narodowa (Jandarma) (<http://www.jandarma.tsk.mil.tr/ing/ing.htm>)

– brak danych w wersji anglojęzycznej.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

(<http://www.icisleri.gov.tr/Icisleri/Web/Gozlem.aspx?sayfaNo=1>)

– brak angielskiej wersji witryny.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych (http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/)

– wśród 19 priorytetów tureckiej dyplomacji wymienione zostało zwalczanie handlu ludźmi. Zawiera liczbę ofiar za 2004 r.

(<http://www.mfa.gov.tr/MFA/ForeignPolicy/MainIssues/TurkeyOnTrafficingInHumanBeings/>).

Ministerstwo Sprawiedliwości (<http://www.adalet.gov.tr/>)

– witryna tylko w języku tureckim.

Strona wiodącej organizacji pozarządowej: IOM – dostępne dane wraz z krajem pochodzenia ofiar (<http://www.countertrafficking.org/whose.html>).

Krótką informacją także w notatce prasowej

(http://www.bianet.org/2006/05/01_eng/news78779.htm).

Przydatne terminy:

Assistance to Victims of Trafficking in Turkey (AVTT)

Combating Trafficking in Women: Turkey – BSEC Capacity Building for Data Collection (BSEC-Turkey)

WIELKA BRYTANIA

Przepisy karne:

Sexual Offences Act z 2003 r. – wszedł w życie w maju 2004 r.

Strona policji: <http://www.police.uk/> – brak jakichkolwiek statystyk.

Metropolitan Police¹⁴⁰ (<http://www.met.police.uk/>)

– dane w rocznych raportach obejmują m.in. gwałt i inne przestępstwa seksualne, ale nie wymieniają handlu ludźmi.

Operation Pentameter (<http://www.pentameter.police.uk/>)

– dane dotyczące liczby potencjalnych ofiar wplecione w teksty w aktualnościach. Brak porównania z poprzednimi latami i podziału ze względu na kraj pochodzenia.

UK Human Trafficking Center – UKHTC (<http://www.ukhtc.org/>)

– brak jakichkolwiek danych statystycznych.

Serious Organised Crime Agency (www.soca.gov.uk)

– odsyła do danych zawartych w Statystycznym Biuletynie Home Office (podobnie na: <http://www.crimereduction.gov.uk/>).

¹⁴⁰ Policja londyńska, potocznie zwana Scotland Yardem.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Home Office)

(<http://www.homeoffice.gov.uk/>)

– dane statystyczne dotyczące handlu ludźmi dotyczą tylko liczby przestępstw w latach 2004/2005 i 2005/2006

(<http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs06/hosb1206.pdf>).

Strona wiodącej organizacji pozarządowej: The Havens (<http://www.thehavens.co.uk/>)

– brak danych.

Victim Suport (http://www.victimsupport.org.uk/vs_england_wales/index.php)

– ofiary przestępstwa handlu ludźmi, w przeciwieństwie do ofiar innych przestępstw, nie zostały wyróżnione jako ofiary wymagające szczególnej opieki.

Poppy (<http://www.poppoproject.org/>)

– brak danych statystycznych.

Chaste – Churches Alert to Sex Trafficking Across Europe

(<http://www.chaste.org.uk/>) – brak danych statystycznych.

Kalayaan – Justice for migrant domestic workers (<http://www.kalayaan.org.uk/>)

– brak danych statystycznych.

ZESTAWIENIE ZREALIZOWANYCH PROJEKTÓW BADAWCZYCH I SZKOLENIOWYCH DOTYCZĄCYCH PROBLEMATYKI HANDLU LUDŹMI

1. Projekt „*Zwalczanie handlu ludźmi: Prewencja poprzez rozwiązania prawne*”, zrealizowany przez Centrum Pomocy Prawnej im. H. Nieć stanowił samodzielny projekt organizacji i był finansowany ze środków Ambasady Kanady i Norwegii. Projekt obejmował przygotowanie trzech publikacji z zakresu zwalczania handlu ludźmi: raportu dotyczącego stanu prawnego oraz faktycznie wdrożonych rozwiązań w tym zakresie, przewodnika dla cudzoziemców na temat możliwych sposobów podjęcia legalnego zatrudnienia oraz przewodnika bibliograficznego. W ramach projektu zorganizowano także konferencję na Uniwersytecie Jagiellońskim (23-24 maja 2003 r.) oraz stworzono bibliotekę zawierającą publikacje na temat handlu ludźmi.

Czas realizacji projektu: marzec 2003 – marzec 2005.

2. Projekt szkoleniowy „*Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie*”, zrealizowany przez Centrum Badania Praw Człowieka, Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, Uniwersytetu Warszawskiego, był finansowany przez Departament Stanu USA za pośrednictwem Ambasady Stanów Zjednoczonych (Program „Prawo i Demokracja”). Celem projektu była poprawa standardów funkcjonowania instytucji publicznych w Polsce w zakresie zapobiegania, kontrolowania i ścigania handlu ludźmi poprzez realizację serii szkoleń. W ramach projektu wydano publikację „*Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*”. W ramach projektu 6 marca 2006 r. zorganizowano spotkanie z Panią Normą Hotaling – założycielką Projektu SAGE („*Standing Against Global Exploitation*”) pt. „*Przeciwdziałanie handlowi ludźmi z perspektywy amerykańskiej organizacji pozarządowej*” (więcej informacji na stronie: www.handelludzmi.uw.edu.pl).

Czas realizacji projektu: grudzień 2003 r. – luty 2006 r.

3. Projekt „*Awareness-Raising of Judicial Authorities Concerning Trafficking in Human Beings*”, zrealizowany przez biuro IOM w Warszawie, był współfinansowany przez Komisję Europejską w ramach programu AGIS i obejmował następujące kraje: Belgię, Czechy, Holandię, Niemcy, Polskę, Węgry oraz Bułgarię. Celem projektu było poszerzenie wiedzy oraz wiadomości praktycznych środowisk sędziowskich i prokuratorskich o przestępstwach handlu ludźmi, ze szczególnym uwzględnieniem pozycji ofiary podczas śledztwa, procesu przygotowawczego, a także samej rozprawy sądowej. Projekt miał na celu wypracowanie

minimum przepisów i standardów prawnych, jak również określenie praktyki sądowej, która powinna być stosowana podczas procesów związanych z handlem ludźmi. Końcowym produktem projektu jest podręcznik pt. *„Awareness-Raising of Judicial Authorities Concerning Trafficking in Human Beings”*, wydany przez IOM na początku 2006 r. Czas realizacji projektu: listopad 2004 – październik 2005.

4. Projekt Partnerstwa na Rzecz Rozwoju *„IRIS – reintegracja społeczna i zawodowa kobiet-ofiar handlu ludźmi”* był finansowany przy udziale środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL dla Polski 2004-2006. Funkcję organizacji zarządzającej w PRR „IRIS” pełniła Fundacja „La Strada” – członek Grupy Roboczej międzyresortowego Zespołu do Spraw Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi. W skład Partnerstwa wchodziło pięć instytucji podejmujących komplementarne działania (Fundacja Centrum Promocji Kobiet, Urząd Pracy m.st. Warszawy, Ośrodek Pomocy Społecznej Dzielnicy Śródmieście m. st. Warszawy, Departament Pomocy i Integracji Społecznej Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz Departament Rynku Pracy MPiPS). Celem podjętej współpracy było wypracowanie mechanizmów skutecznej reintegracji społecznej i zawodowej kobiet-ofiar handlu ludźmi oraz stworzenie szans ich zatrudnienia. Opracowano i przetestowano nową, unikalną w skali kraju, zintegrowaną metodę pomocy ofiarom handlu ludźmi – trzymodułowy program reintegracji społecznej i zawodowej, obejmujący:

1. identyfikację osoby jako ofiary handlu ludźmi i interwencję kryzysową (pomoc psychologiczną, socjalną, medyczną, prawną, bezpieczne schronienie);
2. warsztaty aktywnego poszukiwania pracy, doradztwo zawodowe, szkolenia;
3. staż w wybranym zakładzie pracy/znalezienie zatrudnienia.

Więcej informacji na stronie: <http://www.strada.org.pl/prr.pdf>.

Czas realizacji projektu: listopad 2004 r. – luty 2008 r.

5. Projekt *„Elaboration and implementation of anti-trafficking training modules for judges and prosecutors in EU Member States”* był realizowany w ramach programu UE AGIS przez International Centre for Migration Policy Development (ICMPD) we współpracy z polskim Ministerstwem Sprawiedliwości oraz czterema instytucjami partnerskimi. Projekt miał charakter międzynarodowy, wzięło w nim udział ok. 60 uczestników z 10 państw. W jego realizację zaangażowane były ponadto European Judicial Training Network (EJTN) oraz Akademia Prawa Europejskiego (ERA). Projekt miał na celu opracowanie i wdrożenie w krajach UE wzorcowego szkolenia dla sędziów i prokuratorów z zakresu zwalczania handlu ludźmi, pogłębienie wiedzy o regulacjach prawnych dotyczących zwalczania tego procederu oraz poprawę skuteczności stosowania prawa przez sędziów i prokuratorów. W ramach projektu w dziewięciu krajach zrealizowano seminaria pilotażowe (w tym w Polsce). Uczestnicy szkoleń mogą korzystać, z chronionej hasłem, strony www.anti-trafficking.net. Ponadto opracowano podręcznik (wraz z informacjami dotyczącymi poszczególnych krajów – m.in. regulacje prawne, lista instytucji do kontaktu) oraz wzorcowy moduł szkoleniowy. Więcej informacji na stronie: <http://www.icmpd.org/default.asp?nav=capacity&folderid=-1&id=510>. Czas realizacji projektu: marzec 2005 – wrzesień 2006.

6. Projekt *„Combining forces against trafficking – setting up inter-european training modules for practitioners of justice, police and NGO sectors involved in the fight against trafficking in human beings”* był realizowany w ramach programu Unii Europejskiej AGIS. Podmiotem odpowiedzialnym za jego realizację był Caritas Diecezji Essen. Innymi partnerami projektu były: Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, policja miasta Essen, HS Monchengladbach, Caritas Ukraina, Region Emilia Romagna. Celem projektu było

opracowanie i weryfikacja modułów doskonalenia zawodowego, służących ulepszeniu istotnych struktur współpracy i komunikacji na poziomie krajowym i międzynarodowym. W ramach projektu w lipcu i sierpniu 2006 r. w WSP w Szczytnie odbyły się warsztaty szkoleniowe dla polskiej Policji.

Czas realizacji projektu: marzec 2005 – wrzesień 2006

7. Projekt „*Combating the Forced Labour Outcomes of Human Trafficking*”. W związku z napływającymi sygnałami o przypadkach handlu ludźmi do celów pracy przymusowej MSWiA oraz Ministerstwo Gospodarki i Pracy w lipcu 2005 r. podjęły decyzję o włączeniu się do ww. projektu realizowanego w ramach programu UE AGIS. Podmiotem odpowiedzialnym za jego realizację była Międzynarodowa Organizacja Pracy.

Przedstawiciele MSWiA i MGiP wzięli udział w międzynarodowym seminarium w Ascot, poświęconym prawnym aspektom zwalczania pracy przymusowej. W dniach 21- 22 listopada 2005 r., w Centrum Szkolenia Policji w Legionowie odbyły się krajowe warsztaty dotyczące handlu ludźmi do celów pracy przymusowej w Polsce. Wzięli w nich udział przedstawiciele Policji, Straży Granicznej, wydziałów kontroli legalności zatrudnienia, organizacji pozarządowych oraz zagraniczni eksperci. Końcowym wynikiem projektu było wydanie w języku polskim przygotowanego przez Międzynarodowe Biuro Pracy MOP podręcznika szkoleniowego pt. „*Handel ludźmi do pracy przymusowej. Jak monitorować proces rekrutacji pracowników migrujących*”.

Czas realizacji projektu: lipiec 2005 – lipiec 2006.

8. Projekt „*In – Depth Applied Research to Better Understand the Demand Side of Trafficking in Person*” był realizowany przez IOM w Biuro IOM w Warszawie. Celem projektu było zorganizowanie i przeprowadzenie badań dynamiki popytu na usługi seksualne ze szczególnym uwzględnieniem charakterystyki i motywacji osób korzystających z usług seksualnych. Przedmiotem badań był także poziom świadomości i wiedzy o problemie handlu ludźmi wśród osób zainteresowanych ww. usługami. Projekt był realizowany w Polsce, Słowenii, Słowacji i na Węgrzech. Projekt zakończyła Konferencja podsumowująca, która została zorganizowana we współpracy z MSWiA w dniach 11-12 października 2006 r. w Warszawie. Wyniki badań opublikowano w raporcie „*Between Demand and Supply*”, wydanym w j. angielskim; planuje się wydanie raportu w j. polskim.

Czas realizacji projektu: grudzień 2005 – grudzień 2006.

Streszczenie

Zebrane w niniejszej publikacji opracowania ilustrują obecny stan prawny w zakresie handlu ludźmi, jak również zawierają charakterystykę – opis istoty tego zjawiska.

Publikację otwiera artykuł „*Zwalczanie i zapobieganie handlowi ludźmi w Polsce – próba bilansu*”, stanowiący ocenę działań w zakresie m.in. zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi podejmowanych Polsce od 2003 r. w ramach realizacji „*Krajowych Programów Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi*”, *Programu Wsparcia i Ochrony Ofiar/Świadków Handlu Ludźmi*, ale także ocenę zmian strukturalnych w służbach organów ścigania czy zmian prawnych.

W drugim artykule, pt. „*Problematyka prawna – handel ludźmi w dokumentach międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę*”, przedstawiono zakres kryminalizacji czynów określonych jako handel ludźmi w aktach prawa międzynarodowego, jak również wskazano na najistotniejsze rozwiązania w zakresie ochrony ofiar handlu ludźmi, w tym w odniesieniu do przepisów polskich.

W kolejnym artykule, „*Analiza orzeczeń sądowych pod kątem zgodności z definicją zawartą w aktach międzynarodowych, w szczególności w Protokole z Palermo*”, zawarto argumenty odnoszące się do możliwości bezpośredniego stosowania przez polskie sądy definicji handlu ludźmi zawartej w Protokole, jak również dokonano opisu konkretnych wyroków wydanych w sprawach o handel ludźmi oraz dokonano analizy ich zgodności z tą definicją. Ponadto przedstawiono argumenty stanowiące o konieczności wprowadzenia definicji handlu ludźmi do polskiego kodeksu karnego. Opracowanie zawiera także analizę w zakresie interpretacji uregulowań zawartych w decyzji ramowej Rady Unii Europejskiej (2002/629/WSiSW) z 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi, a także orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości na temat mocy obowiązywania przepisów decyzji ramowych w Państwie Członkowskim Unii.

Problem definicji handlu ludźmi, zwłaszcza koniecznych jej elementów, został poruszony w artykule „*Definicja handlu ludźmi: projekt ustawowego uregulowania*”. Opracowanie zawiera przegląd trzech „rodzajów” definicji handlu ludźmi zawartych w kodeksach karnych krajów europejskich, a także autorską propozycję definicji, która powinna znaleźć się w polskim kodeksie karnym.

W artykule „*Handel ludźmi w świetle badań postępowań karnych prowadzonych w latach 1995-2006*” główny nacisk położono na charakterystykę metod działania sprawców handlu ludźmi, charakterystykę osób pokrzywdzonych oraz osób podejrzanych zaangażowanych w handel ludźmi, przeprowadzoną na podstawie opisanych przypadków handlu ludźmi do pracy przymusowej, handlu ludźmi w celach prostytucji oraz nielegalnej adopcji. Opracowanie zawiera ponadto analizę pozycji prawnej ofiary w postępowaniu karnym.

Podobny schemat analizy stwierdzonych przypadków handlu ludźmi (metody działania sprawców, profil sprawcy i ofiary tego przestępstwa) został przedstawiony w artykule „*Zwalczanie przestępstwa handlu ludźmi przez Straż Graniczną*”. Takie ujęcie tego problemu ma na celu ułatwienie funkcjonariuszom organów ścigania identyfikacji ofiar

tego proceduru. Artykuł zawiera charakterystykę uprawnień Straży Granicznej, a także metody śledztwa stosowane w poszczególnych postępowaniach przygotowawczych prowadzonych w latach 2003-2005.

Celem artykułu „*Profil społeczno-demograficzny ofiar handlu ludźmi*” było również przybliżenie Czytelnikowi obrazu ofiary. Zaprezentowano w nim wyniki badania przeprowadzonego na podstawie zebranej w latach 2004-2006 przez Fundację „La Strada” dokumentacji ofiar, którym Fundacja udzieliła pomocy. Oprócz charakterystyki cech społeczno-demograficznych ofiar, opracowanie zawiera tak istotne informacje, jak: motywy podjęcia decyzji o wyjeździe do pracy przez klientki, mechanizmy rekrutacji czy formy przymusu stosowane wobec ofiar. Badanie pozwoliło na określenie grup ryzyka, do których powinny być kierowane działania prewencyjne.

Artykuł „*Charakterystyka handlu dziećmi z perspektywy Polski*” zawiera opisy stwierdzonych przypadków handlu dziećmi, opisy form tego zjawiska i metod działania sprawców, jak również wskazuje na te sytuacje, w których może dojść do identyfikacji małoletnich ofiar. Dokonano zarówno charakterystyki sytuacji dzieci cudzoziemskich, jak i dzieci polskich będących ofiarami handlu na terenie Polski i/lub za granicą, wskazano na luki w systemie opieki. W opracowaniu uwzględniono również zasady działań wobec dziecka-ofiary handlu ludźmi, zawartych w dwóch dokumentach, tj. w „*Propozycjach zasad działań wobec dziecka uczestniczącego w postępowaniu karnym*” opracowanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości oraz „*Wskazówkach metodycznych dla prokuratorów prowadzących lub nadzorujących postępowania karne w sprawach dotyczących handlu ludźmi*” opracowanych przez Prokuraturę Krajową.

W publikacji mającej na celu przybliżenie istoty zjawiska handlu ludźmi nie mogło zabraknąć jego charakterystyki statystycznej (opracowanie „*Handel ludźmi – statystyka*”). Dokonano zarówno analizy statystyk przypadków handlu ludźmi stwierdzonych na terenie Polski (przedstawiono dane statystyczne Policji, Prokuratury Krajowej oraz dane z sądów powszechnych), jak również zjawisk, którym towarzyszy handel ludźmi (m.in. nielegalne przekroczenie granicy, zmuszanie do prostytucji, nielegalne wykonywanie pracy przez cudzoziemców). Opracowanie zawiera także dane statystyczne na temat polskich ofiar handlu ludźmi zidentyfikowanych w latach 2003-2005 na terenie Belgii, Grecji, Holandii, Niemiec i Szwajcarii (dane statystyczne organów ścigania i organizacji pozarządowych). Niejako uzupełnieniem opracowania jest „*Informacja na temat poszukiwania statystyk dotyczących polskich ofiar handlu ludźmi w poszczególnych państwach europejskich*”, zawierająca dane na temat przepisów karnych, adresów stron internetowych m.in. Policji, Prokuratury, ministerstw spraw wewnętrznych, ministerstw sprawiedliwości, ministerstw spraw zagranicznych oraz stron organizacji pozarządowych i komentarzy na temat przedstawianych tam statystyk.

Publikacja kończy się zestawieniem zrealizowanych projektów badawczych i szkoleniowych dotyczących problematyki handlu ludźmi.

Summary

Studies gathered in this publication present the current legal status in the scope of trafficking in human beings as well as the description of the essence of this phenomenon.

The publication is opened by the article entitled *“Combating and preventing trafficking in human beings in Poland – balance attempt”*, presenting the evaluation of measures in the scope of, *inter alia*, combating and preventing trafficking in human beings taken in Poland since 2003 as part of the implementation of the *“National Programme of Combating and Preventing Trafficking in Human Beings”*, *“Programme for support and protection of victims/witnesses of trafficking in human beings”*, as well as the evaluation of structural changes in the enforcement agencies or the legal changes.

The second article, entitled *“Legal problems – trafficking in human beings in the international documents ratified by Poland”*, presents the scope of criminalisation of acts determined as trafficking in human beings in the international legal acts, followed by the indication of the most important solutions in the scope of protections of victims of trafficking in human beings, including with respect to the Polish provisions.

Another article, entitled *“Analysis of the judgments paying special attention to compliance with the definition included in the international acts, especially in the Palermo Protocol”*, contains arguments referring to the possibility of direct application by Polish courts of the definition of trafficking in human beings included in the Protocol, followed by the description of the specific judgments in cases of trafficking in human beings and the analysis of their compliance with the definition. In addition, arguments determining the necessity to introduce the definition of trafficking in human beings to the Polish Penal Code. The study also contains the analysis in the scope of interpretation of the provisions included in the Council Framework Decision (2002/629/JHA) of 19 July 2002 on combating trafficking in human beings as well as the case law of the European Court of Justice on giving effect to the provisions of the Framework Decisions in the EU Member States.

The problem of the definition of trafficking in human beings, especially its necessary elements, is raised in the article entitled *“Definition of trafficking in human beings: draft statutory rule”*. The study contains the review of three „types” of definitions of trafficking in human beings included in the Penal Codes of the European countries as well as the original proposal for the definition that should be included in the Polish Penal Code.

The article *“Trafficking in human beings in the light of the research into the criminal proceedings instituted in the 1995-2006 period”* puts main emphasis on the description of the working methods of the perpetrators of trafficking in human beings, description of the aggrieved and persons suspected of involvement in trafficking in human beings, based on the described cases of trafficking in human beings for forced labour, trafficking in human beings for prostitution or illegal adoption. In addition, the study contains the analysis of the legal position of the victim in criminal procedure.

Similar outline of analysis of the detected cases of trafficking in human beings (working methods of the perpetrators, perpetrator's and victim's profile) is presented in article entitled *“Combating the crime of trafficking in human beings by the Border Guard”*. Such

presentation of the problem is to facilitate identification of victims of this practice by the officers of the law enforcement bodies. The article contains description of the rights of the Border Guard and the investigation methods applied in the respective preparatory proceedings conducted in the 2003-2005 period.

The aim of article entitled *“Social and demographic profile of the victims of trafficking in human beings”* was also to familiarise the Reader with the image of a victim. It presents the results of research based on the documentation of victims who received aid from the “La Strada” Foundation, collected by the Foundation in the 2004-2006 period. Next to the description of the social and demographic characteristics of victims, the study contains such significant information as: reasons for the clients’ decisions to leave to seek employment, enrolment mechanisms or the forms of pressure applied to victims. Research facilitated the determination of the risk groups, to which the prevention measures should be addressed.

Article entitled *“Description of the sale of children from the point of view of Poland”* contains descriptions of cases of the sale of children, descriptions of the forms of this phenomenon and working methods of the perpetrators as well as indications of the situations in which the minor victims may be identified. Situation of the children of foreigners and Polish children who are victims of sale in Poland and/or abroad is described as well, indicating the gaps in the care system. The study also takes into account the principles of measures towards children-victims of trafficking in human beings included in two documents, i.e. *“Proposals for rules on measures towards children participating in criminal procedures”* developed by the Ministry of Justice and *“Methodological guidelines for prosecutors carrying out or supervising criminal procedures dealing with trafficking in human beings”* developed by the National Prosecutor’s Office.

The publication aimed at presenting the phenomenon of trafficking in human beings could not leave out its statistical description (study *“Trafficking in human beings – statistics”*). It contains both the analysis of statistics of cases of trafficking in human beings noted in Poland (statistical data of the Police, National Prosecutor’s Office and common courts are presented) and phenomena with the presence of trafficking in human beings (including illegal crossing of the border, subjecting another person to practice prostitution by force, illegal labour of the foreigners). The study also contains statistical data on Polish victims of trafficking in human beings identified between 2003 and 2005 in Belgium, Greece, the Netherlands, Germany and Switzerland (statistical data of the law enforcement bodies and non-governmental organisations). A complement so to speak of the study is the *“Information on seeking statistics on Polish victims of trafficking in human beings in the respective European countries”* containing data on the penal provisions, Internet addresses of, *inter alia*, the Police, Prosecutor’s Office, Ministries of Interior, Ministries of Justice, Ministries of Foreign Affairs and websites of non-governmental organisations as well as comments on the statistics provided.

The study concludes with a list of implemented research and training projects concerning the problems of trafficking in human beings.